

Barn, elever och studerande med neuropsykiatriska funktionsvariationer

En utvärdering för fortsatt utveckling av utbildningssystemet på Åland

RAPPORT 2022:2

ÅSUB rapportserie

I ÅSUBs rapportserie publiceras resultatet från ÅSUBs utredningsverksamhet och forskning. Det samhällsekonomiska området är centralt men verksamheten omfattar även många andra samhällsområden. ÅSUBs metodkompetens är särskilt inriktad mot ekonomiska lägesanalyser, prognoser, ekonomisk modellutveckling, surveyundersökningar samt utvärdering av politikinsatser. Utrednings- och forskningsverksamheten är i huvudsak uppdragsfinansierad och har kunder både inom Åland och internationellt.

De senaste rapporterna från ÅSUB

2020:1	Konjunkturläget våren 2020 och coronakrisen
2020:2	Utvärdering av Landsbygdsutvecklingsprogrammet för Åland 2014–2020. Årsrapport för 2019, med tematiska fördjupningar
2020:3	Att leva och bo som inflyttad på Åland – Utomnordiska och nordiska erfarenheter av åländskt samhällsliv
2020:4	Arbetsmarknadsbarometern 2020 och coronakrisen
2020:5	Evaluering av AMS – med kunden och framtiden i fokus
2020:6	Medievanor på Åland 2020
2020:7	Upplevd diskriminering i det åländska samhället 2020
2021:1	Ålands befolkningsutveckling under EU-tiden – Flyttningsrörelser, arbetsmarknad och samhällsdeltagande – åländska erfarenheter under 25 år i EU
2021:2	Konjunkturläget våren 2021
2021:3	Utbildning och arbetsmarknad 2035 – Vägarna till välstånd efter pandemin
2021:4	Ålänningars alkohol-, narkotika- och tobaksbruk samt spelvanor 2021
2021:5	Arbetsmarknadsbarometern 2021
2021:6	Ålänningarnas kultur och fritidsvanor 2020
2022:1	Ålands ekonomi under EU-medlemskapets första 25 år

För upplysningar:

Sanna Roos, +358 18 25489
fornamn.efternamn@asub.ax

<https://www.facebook.com/AASUB>

<https://twitter.com/StatsAland>

ISSN 1455-1977 (print)

ISSN 2737-0798 (online)

Förord

ÅSUB (Ålands statistik- och utredningsbyrå) har haft i uppdrag att utvärdera de förutsättningar som barn, elever och studerande med olika neuropsykiatriska funktionsnedsättningar (NPF) har inom förundervisningen, grundskolan samt gymnasiet på Åland. Uppdragsgivare har varit utbildnings- och kulturavdelningen vid Ålands landskapsregering.

Huvudsyftet med undersökningen har dels varit att kartlägga barn, elever och studerande med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar inom olika stödformer, dels att genomföra en utvärdering av de förutsättningar som de här barn-, elev- och studerandegrupperna har inom det åländska utbildningssystemet. Målet är att undersökningen ska kunna ligga till grund för en fortsatt utveckling av arbetet där varje barn, elev och studerande får rätt stöd i rätt tid för lärande och utveckling. För personer med en neuropsykiatrisk funktionsvariation krävs ofta individuella lösningar och resurser samt möjlighet till flexibla lösningar.

Utvärderingen omfattar en kartläggning av användningen av de olika stödformerna allmänpedagogiskt, specialpedagogiskt och mångprofessionellt stöd samt en överblick av forskningen inom området. Sammantaget har tre enkätundersökningar med kompletterande intervjuer med tre huvudmålgrupper genomförts - med pedagogisk personal inom barnomsorg, grundskola och Ålands gymnasium, med vårdnadshavare till barn inom barnomsorg och grundskola samt med studerande inom Ålands gymnasium. Intervjuerna har bidragit med större djup och detaljnivå i förståelsen av de erfarenheter, synpunkter och förslag som kommit fram inom ramen för undersökningen. Därtill har en referensgrupp som representerar de nämnda målgrupperna, skolledningen, studiehandledarna samt uppdragsgivaren varit en viktig resurs i utvärderingsarbetet. ÅSUB vill rikta ett stort tack till alla som ställt upp med tid för intervjuer, diskussioner och kommentarer under utvärderingsprojektets gång. Utan den betydelsefulla informationen och de djupgående insikterna som alla medverkande bidragit med hade utvärderingen inte varit möjlig att genomföra.

Huvudansvariga för utvärderingen och för sammanställningen av den här rapporten har varit *forskningschef Sanna Roos* vid ÅSUB. *Biträdande statistiker Tove Fagerström* och undertecknad har medverkat vid intervjuer respektive i diskussionerna med referensgruppen. Tove Fagerström har också deltagit i analysen av enkätsvaren.

ÅSUBs förhoppning är att utvärderingen, tillsammans med det förändringsarbete som redan initierats inom utbildningssystemet på Åland, ska kunna bidra till det fortsatta utvecklingsarbetet för varje barn, elevs och studerandes bästa.

Mariehamn i mars 2022

Katarina Fellman
Direktör

Innehåll

Innehåll	5
Figurförteckning	7
Tabellförteckning	9
1. Sammanfattning	10
2. Undersökningens bakgrund, syfte och metodik	13
2.1 Aktuella styrdokument på Åland	13
2.2 Vad menas med NPF?	14
2.3 Undersökningens syfte och metodik	15
2.4 Om stöd i lärandet i Finland och Sverige	19
3. Stöd i lärandet i skolorna på Åland	22
3.1 Stöd i lärandet i förundervisningen och grundskolan	22
3.2 Verksamheten vid träningsundervisningen på Åland	23
3.3 Stöd i lärandet i skolorna vid Ålands gymnasium	24
3.4 Rätt till fortsatta studier efter grundskolan	26
3.5 Om välbefinnande i undervisningsmiljön	27
3.6 Statistiska uppgifter om NPF	28
4. Materialet i undersökningen	34
4.1 Materialet för vårdnadshavare: bakgrund och målsättning	34
4.2 Materialet för pedagoger och lärare: bakgrund och målsättning	36
4.3 Materialet för elever och studerande med NPF-diagnos: bakgrund och målsättning	37
5. Vårdnadshavarnas synpunkter om stödbehovet i undervisningen	39
5.1 Kunskap och erfarenheter om trestegstödet	39
5.2 Barnets behov av stöd i skolan	41
5.3 Samarbetsfrågor	45
5.4 Vårdnadshavarna om skolfrånvaro och barnets framtid	53
6. Pedagogernas synpunkter om stödbehovet i skolan	58
6.1 Kunskap och erfarenheter om trestegstödet	59
6.2 Kunskap om NPF i skolorna	63
6.3 Samarbetsfrågor	71
7. Ungas synpunkter om stödbehovet i utbildningssystemet	77
7.1 Bland elever med diagnos finns ytterligare stödbehov	77
7.2 Elever och handledare understryker vikten av brett stöd i vardagen	79
7.3 Om mobbning och elever med NPF	82
8. En resursskola eller ett resurscentrum?	85
8.1 Åsikter om en resursskola	85

8.2 Åsikter till förmån för ett resurscentrum	90
9. Slutsatser	96
9.1 Goda rutiner och kvarstående utmaningar i utbildningssystemet på Åland	96
9.2 Bakomliggande strukturer som behöver beaktas	101
Referenser.....	105
Bilaga 1: Följebrevet och vårdnadshavarnas enkät (grundskola)	110
Bilaga 2: Följebrevet och pedagogernas enkät (grundskola)	116
Bilaga 3: Följebrevet och enkäten till studerande (skolorna vid Ålands gymnasium)	122
Bilaga 4: Intervjuguide – vårdnadshavare	125
Bilaga 5: Resultaten för Figur 7	127

Figurförteckning

Figur 1. Andel (%) elever med intensifierat eller särskilt stöd i Finland 2011–2020.....	19
Figur 2. Grundskolans tre nivåer av stöd.....	22
Figur 3. Andel elever som får stöd i undervisningen i lågstadiet och högstadiet på Åland 2015–2021, totalt och totalt efter kön	30
Figur 4. Andel elever som får stöd i undervisning i grundskolan på Åland 2015–2021, efter stödf orm	31
Figur 5. Antal studerande i skolorna vid Ålands gymnasium 2015–2020, efter kön.....	31
Figur 6. Andel NEET-unga i åldern 15–24 år på Åland 2008–2019, efter kön	32
Figur 7. Andel (%) vårdnadshavare till barn i grundskolan som angett att barnet behöver mer stöd, efter aktivitet	42
Figur 8. Andel (%) vårdnadshavare till barn inom barnomsorg efter åsikt om samarbetet med pedagoger	46
Figur 9. Andel (%) vårdnadshavare till barn med NPF i grundskolan efter åsikt om samarbetet med pedagoger	46
Figur 10. Andel (%) vårdnadshavare till barn utan NPF i grundskolan efter åsikt om samarbetet med pedagoger	47
Figur 11. Andel (%) vårdnadshavare till barn i grundskolan efter åsikt om samarbetet med fritidshem kring barn med NPF	48
Figur 12. Andel (%) vårdnadshavare till barn med/utan NPF i grundskolan efter åsikten om hur övergången mellan förundervisningen och grundskolan fungerat för barnet	49
Figur 13. Andel (%) vårdnadshavare till barn i grundskolan efter åsikten om hur övergången fungerat för barnet mellan lågstadiet och högstadiet	50
Figur 14. Andel (%) vårdnadshavare till barn i grundskolan efter frånvaro som barnet haft av andra skäl än sjukdom eller annan beviljad ledighet under de senaste tolv månaderna.....	54
Figur 15. Andel (%) svarande som svarat 'helt av samma åsikt' gällande kännedom om symptom vid NPF	64
Figur 16. Andel (%) svarande i daghemmen efter användning av hjälpmedel	65
Figur 17. Andel (%) svarande i grundskolan efter användning av hjälpmedel	65
Figur 18. Andel (%) svarande i skolorna vid Ålands gymnasium efter användning av hjälpmedel	66
Figur 19. Andel (%) svarande inom barnomsorgen och i grundskolan efter de vanligaste habiliteringsformerna som rapporterats i grundskolan	67
Figur 20. Andel (%) svarande i daghemmen och grundskolan efter de minst vanliga habiliteringsformerna som rapporterats i grundskolan	68
Figur 21. Andel (%) pedagoger inom barnomsorgen efter åsikt om samarbetet med vårdnadshavare.....	71
Figur 22. Andel (%) pedagoger i grundskolan efter åsikt om samarbetet med vårdnadshavare.....	72
Figur 23. Andel (%) pedagoger och lärare i grundskolan efter åsikten om hur övergångarna fungerat för elever med NPF	73
Figur 24. Andel (%) studerande med diagnos efter det upplevda stödbehovet i skolan, efter stödf orm	77
Figur 25. Andel (%) studerande utan diagnos efter det upplevda stödbehovet i skolan, efter stödf orm	78
Figur 26. Andel (%) svarande som varit utsatta för mobbning minst en gång i veckan under skolåret 2017, 2019 och 2021, efter utbildningsnivå	83
Figur 27. Andel (%) svarande som har problem med inlärningsfärdigheterna 2017, 2019 och 2021, efter utbildningsnivå	84
Figur 28. Åsikter till förmån för en resursskola	90
Figur 29. Åsikter till förmån för ett resurscentrum	95
Figur 30. Vårdnadshavarnas reflektioner kring goda rutiner och kvarstående utmaningar	98
Figur 31. Lärarnas reflektioner kring goda rutiner och kvarstående utmaningar	99

Figur 32. Önskemål ur elevers perspektiv med fokus på NPF.....	101
Figur 33. Sammanfattning av rekommendationer för framtida åtgärder	104

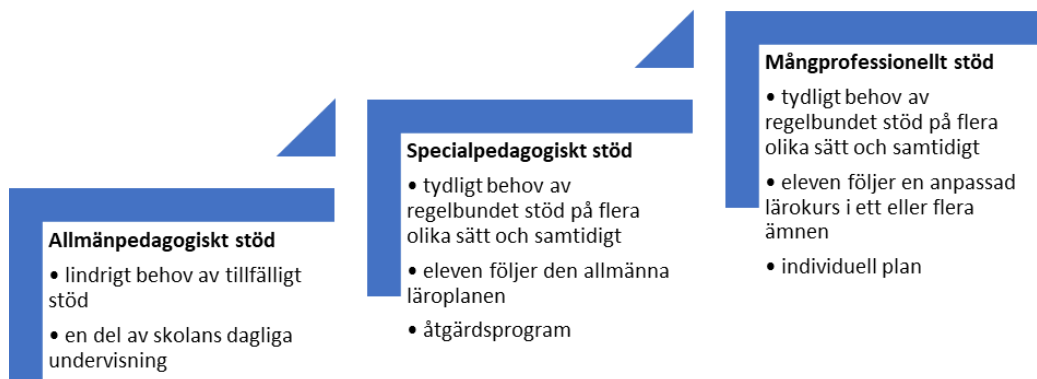
Tabellförteckning

Tabell 1. Andel (%) elever med åtgärdsprogram i Sverige läsåren 2014/2015–2020/2021	21
Tabell 2. Antal elever i träningsundervisningen på Åland 2015–2021, efter kön och stadium	24
Tabell 3. Antal 6- och 7-åringar på daghem på Åland 2015–2020, efter region	29
Tabell 4. Antal sysselsatta lärare och andra specialister inom undervisningsbranschen 2015–2019, efter kön och yrkesgrupp	29
Tabell 5. Lärare på Åland 2005–2020, efter utbildningsnivå och kön	29
Tabell 6. Antal elever i grundskolan på Åland 2015–2020, efter region	30
Tabell 7. Andel NEET-unga i åldern 25–29 år på Åland 2008–2019, efter kön	33
Tabell 8. Antal barn på daghem och i grundskola representerade i svars materialet, efter bakgrundsvariabel och ev. diagnos eller pedagogisk bedömning	35
Tabell 9. Antal svarande i daghem, grundskola och gymnasium, efter kön, åldersgrupp och region	37
Tabell 10. Antal svarande som studerar i skolorna vid Ålands gymnasium, efter kön, ålder och stödform	38
Tabell 11. Andel (%) vårdnadshavare till barn i grundskolan som känner till stödformerna bra eller mycket bra, efter stödform	39
Tabell 12. Andel (%) vårdnadshavare till barn i grundskolan som angett att stödformerna fungerat bra eller mycket bra, efter stödform	40
Tabell 13. Andel (%) svarande inom olika utbildningsnivåer efter den rapporterade kompetensen inom NPF	58
Tabell 14. Andel (%) svarande inom olika utbildningsnivåer efter möten med elever med NPF	59
Tabell 15. Andel (%) svarande inom olika utbildningsnivåer med bra eller mycket bra kunskap om stödformerna	59
Tabell 16. Andel (%) pedagoger och lärare som angett att stödformerna fungerat bra eller mycket bra, efter stödform	60

1. Sammanfattning

Den här utvärderingen kartlägger de förutsättningar som barn, elever och studerande med neuropsykiatriska funktionsvariationer har inom förundervisningen, grundskolan och skolorna vid Ålands gymnasium. Undersökningen har genomförts av ÅSUB på uppdrag av utbildnings- och kulturavdelningen vid Ålands landskapsregering i syfte att kunna utgöra grund för kommande beslut om åtgärder. Utgångspunkten för undersökningen är den åländska lagstiftningen och läroplanerna, där stödet för lärande delas in i tre steg; allmänpedagogiskt, specialpedagogiskt och mångprofessionellt stöd. Utöver dessa stödformer finns undervisning för elever med förlängd läroplikt (träningsundervisning). Utbildningsstatistik för grundskolan visar att pojkar får oftare stöd i undervisningen än flickor och att den vanligaste stödformen är specialpedagogiskt stöd (13 % av eleverna, 2021).

Grundskolans tre nivåer av stöd

Källa: *Stöd i skolan – ett sätt att lyckas*, 2019

Kartläggning av centrala perspektiv för utvärderingen genomfördes i form av förberedande intervjuer med nyckelpersoner inom det åländska utbildningssystemet och representanter för målgrupperna. Intervjuerna säkerställde att undersökningen täcker in väsentliga dimensioner av uppdragets fokusområden. För att ytterligare stärka delaktighet i undersökningen utsågs en referensgrupp bestående av representanter för uppdragsgivaren (landskapsregeringen) samt de tre målgrupperna i undersökningen. Referensgruppen hade till uppgift att följa utvärderingen samt ge kommentarer och reflektioner till utkast och preliminära sammanställningar.

Tre enkätundersökningar genomfördes med följande målgrupper, (1) pedagogisk personal inom barnomsorg, grundskola och i skolorna vid Ålands gymnasium (totalt 139 personer), (2) vårdnadshavare till barn inom barnomsorg och grundskola (totalt 441 barn representerade), samt (3) studerande i skolorna vid Ålands gymnasium (totalt 68 personer). I samband med insamlingen av enkätsvaren erbjöds de svarande i samtliga målgrupper möjlighet att anmäla sig till en intervju. Intervjuerna gav möjlighet till större djup och detaljrikedom i de svarandes uppfattningar, erfarenheter och idéer. Dessutom intervjuades professionella som på olika sätt, både inom och utanför utbildningssystemet, har bidragit till arbetet med barn, elever och studerande

med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar (NPF). Sammanlagt 25 personer deltog i dessa intervjuer.

Goda rutiner och kvarstående utmaningar för stödformerna

Inom barnomsorgen upplever de allra flesta vårdnadshavarna och pedagogerna att det allmänpedagogiska stödet har fungerat bra eller mycket bra, medan endast drygt varannan pedagog och lärare inom barnomsorgen upplever att det specialpedagogiska och mångprofessionella stödet har fungerat bra eller mycket bra. I grundskolan är vårdnadshavarna till barn med NPF mer kritiska till stödformerna än övriga vårdnadshavare och anser mer sällan att stödformerna har fungerat bra eller mycket bra. Även lärarna i grundskolan upplever relativt sällan att de stödformerna har fungerat bra eller mycket bra. Resultaten indikerar att trots lärarnas kännedom om stödformerna kan det behövas mer stöd för det specialpedagogiska och mångprofessionella stödet i grundskolan.

Resultaten för barnomsorgen och grundskolan indikerar även att det finns utvecklingsbehov inom samarbetet mellan hemmet och skolan i synnerhet ur pedagogernas perspektiv. Både pedagogerna och vårdnadshavarna till barn med NPF upplever relativt sällan att övergången mellan förundervisningen och grundskolan samt mellan lågstadiet och högstadiet fungerat bra eller mycket bra för elever med NPF. Även resultaten för skolorna vid Ålands gymnasium indikerar att det bland studerande med diagnos finns stödbehov i form av bland annat resurspersoner i studerandegruppen, mer tid för uppgifter och stöd för kommunikation. Att ha bättre tillgång till personal med specialpedagogisk kompetens i yrkesgymnasiet och bättre möjligheter till smågruppsundervisning med individuellt stöd i lyceet anses av pedagogerna kunna förbättra utbildningen för studerande med NPF.

Större och mer jämlika resurser efterlyses

Tidiga diagnoser och insatser efterlyses av både vårdnadshavarna och pedagogerna. En sen tillgång till habilitering kan leda till upprepade upplevelser av misslyckanden i skolan, upplevelser som är skadliga för elevens självkänsla och motivation. Dessutom är det viktigt att identifiera de vuxna som kan bidra till bra samarbete kring barnet. I grundskolan behövs enligt vårdnadshavarna flexibilitet och inkludering som skapar förståelse för NPF bland både vuxna och elever. Tillgång till speciallärare, personliga assistenter, talterapeuter och NPF-coacher ses som en förutsättning för att framgångsrikt kunna integrera barn med NPF och förebygga socialt utanförskap. Om endast få lärare med specialpedagogisk kunskap finns i skolan blir skolgången skör för elever med NPF. Framför allt skolledningen har stort övergripande ansvar och flera vårdnadshavare önskar att skolan ställer krav på de anställda vad gäller NPF-kunskap och kompetens.

Enligt pedagogerna har den nuvarande lagen och läroplanerna beaktat många centrala aspekter vad gäller stödmöjligheterna i skolan. I samband med övergången från grundskolan till gymnasialstadiet behövs dock enligt de svarande mer samarbete samt klara direktiv och enhetlig information om ansökningsförfarandet. Ibland kan det finnas brister i det tekniska kunnandet och kunskapen om det som lagen tillåter, hur fylla i blanketten och liknande. Vårdnadshavarna, pedagogerna och lärarna önskar att resurserna för stödet i skolan skulle vara mer jämlika mellan kommunerna och att det bland annat skulle finnas bättre tillgång till konkret handledning i skolorna.

Utökade utbildningsmöjligheter önskas

Om eleven har gått ut grundskolan med anpassad lärokurs i något av de teoretiska ämnena, exempelvis språk eller matematik, har eleven inte behörighet att ansöka om

studieplats vid Ålands lyceum. Elever som gått ut grundskolan med förlängd, elvaårig läroplikt kan endast söka till tre linjer i Yrkesträningsprogrammet (YTP) vid Ålands yrkesgymnasium. Många vårdnadshavare önskar att elever med NPF ska kunna söka till flera eller alla linjer i skolorna vid Ålands gymnasium eller fortsätta med grundskoleämnena ytterligare några år. Även pedagogerna känner igen utmaningen med de begränsade utbildningsmöjligheterna som elever med NPF har efter grundskolan. I allmänhet önskar pedagogerna mer gränsöverskridande samarbete mellan barnomsorgen, grundskolan och skolorna vid Ålands gymnasium.

Flera pedagoger föreslår alternativa och flexibla skolformer inom utbildningssystemet. Alternativa skolformer kunde omfatta ett fyraårigt högstadium och möjligheten att vid behov läsa högstadiet "kursvis". I förslag på alternativa utbildningsformer lyfts en resursskola för utåtagerande elever med NPF som inte kan gå i en vanlig skola fram. Pedagogerna föreslår läroavtalsutbildning för gymnasialstadiet. Enligt pedagogerna i gymnasialstadiet behövs konkreta möjligheter till smågruppsundervisning och ett större antal stödtimmar för elever med NPF.

Med fokus på barn

Ur barnets perspektiv har lyckade insatser i skolan varit konkreta och möjliggjort flexibla lösningar. Assistenternas kunskap och erfarenheter borde bättre tas tillvara vid planering av barnets skolgång samt deras yrkesroll och status stärkas på arbetsmarknaden. I allmänhet kan likabehandlingsprincipen och bristfälliga stödinsatser vara utmaningar för elever som har NPF. Dessutom lyfter de svarande fram lärarnas centrala roll i att skapa kunskap och förståelse för NPF hos övriga elever. Enligt de intervjuade i den här undersökningen gynnar en skola som anpassas efter barn med NPF i slutändan alla elever. Samtidigt finns medvetenhet om kommunernas sparkrav, den ojämna kunskapsnivån om NPF bland lärarna och samarbetet som inte alltid fungerar på ett optimalt sätt mellan hemmet och skolan.

Undersökningen kartlade även eventuella önskemål om inrättande och utformningen av en resursskola eller ett resurscentrum på Åland. En resursskola skulle enligt de intervjuade inte behöva vara för alla barn med NPF och inte nödvändigtvis för hela skoltiden utan för den tid som den behövs. Ett resurscentrum i anslutning till en resursskola skulle kunna bidra till att resurserna blir mer likvärdiga för alla skolor på Åland. Sammanfattningsvis konstaterar de intervjuade att de stödformer som har skapats som tillfälligt stöd i undervisningen ska vara tillfälliga och att man i stödformerna behöver utgå ifrån det som fungerar bäst för det enskilda barnet. Lösningssinriktade arbetssätt och ett kritiskt förhållningssätt till metoder och rutiner som inte fungerar på ett optimalt sätt efterfrågas.

Resultaten i den här undersökningen indikerar att ansvarsfördelningen exempelvis i samband med olovlig skolfrånvaro kan vara otydlig. Eftersom det saknas en gemensam handlingsplan för problematisk skolfrånvaro har skolorna försökt lösa problemet på olika sätt och med varierande resurser. Det behövs läroplansanpassningar med alternativa undervisnings- och inlärningsmål och dessa ska enligt de svarande tas i bruk i ett så tidigt stadium som möjligt. En helhetslösning bestående av barnomsorgen, grundskolan och gymnasiet behövs för barn med NPF. Den här utvärderingen har kartlagt de utmaningar som barn, elever och studerande med NPF har i utbildningssystemet på Åland. ÅSUBs förhoppning är att resultaten i denna rapport bidrar till fortsatta arbete för ett mer jämlikt utbildningssystem för barn, elever och studerande med NPF på Åland.

2. Undersökningens bakgrund, syfte och metodik

ÅSUB har på uppdrag av utbildnings- och kulturavdelningen vid Ålands landskapsregering genomfört undersökningen *Barn, elever och studerande med neuropsykiatriska funktionsvariationer – Utvärdering av förutsättningar inom utbildningssystemet på Åland* (2022). Undersökningen har fokus på barns, elevers och studerandes rätt till en god utbildning och ett adekvat stöd för att utvecklas och lära.

Utvärderingen strävar efter att på ett systematiskt sätt engagera målgrupperna genom att erbjuda möjligheten till aktivt deltagande i utvärderingsprocessen. Målet är att det interaktiva förhållningssättet ska stärka användningen av rapportens resultat till fortsatt utveckling av det åländska utbildningssystemet.

2.1 Aktuella styrdokument på Åland

Utgångspunkten för undersökningen är *landskapslag (2020:32) om barnomsorg och grundskola*. Lagen har som syfte att se barnets och elevens utveckling som en helhet och stärka samsynen i barnomsorgens och grundskolans omsorg, fostran och utbildning (2 §). Alla barn oberoende funktionsnedsättningar ska ha tillgång till en inkluderande och jämlik barnomsorg och grundskoleutbildning. Att främja livslångt lärande ska enligt lagen säkerställas för alla. Hinder för utveckling och lärande ska identifieras tidigt och stödfunktioner i förebyggande syfte ska sättas in (3 §). Undervisning och fostran ska ordnas i samarbete med vårdnadshavarna och andra personer som svarar för barnets vård och fostran. Enligt landskapslagen (8 §) är det kommunerna som ska planera, utveckla, genomföra, samordna, följa upp och utvärdera sin utbildningsverksamhet inom barnomsorg och grundskola.

Förutom landskapslagen har Åland egna läroplaner för barnomsorg och grundskola. *Läroplan för grundskolan på Åland (ÅLp21)* trädde i kraft den 1.8.2021. Även enligt läroplanen är det viktigt att i ett tidigt skede identifiera svårigheter och andra faktorer som kan hindra och försvåra skolgång och lärande. Läroplanen understryker att skolans ledning har ett särskilt ansvar för att stödåtgärderna organiseras, utvecklas och struktureras efter en tydlig ansvarsfördelning. Enskilda elevers behov ska utredas och lämpliga stödåtgärder vidtas. Enligt läroplanen har varje elev rätt att lyckas i sitt skolarbete enligt sina förutsättningar i ett utbildningssystem som är inkluderande på alla nivåer.

Arbetet med framtagningen av en ny *läroplan för barnomsorgen* pågår och den beräknas träda i kraft i augusti 2022¹. Enligt *Grunderna för förundervisningen för barnomsorgen i landskapet Åland* (2013) ska all omsorg och pedagogik uppmärksamma varje barns individuella behov och behov av särskilt stöd. Förundervisningen har som uppgift att erbjuda särskilt stöd till utveckling i de fall där eventuella svårigheter uppmärksammas och stödåtgärder ska i sådana fall sättas in utan onödigt dröjsmål. I grunderna för förundervisningen uppmärksammas barnens rätt till specialbarnomsorg i den omfattning det finns ett behov av det.

I *landskapslag (2011:13) om gymnasieutbildning* finns bestämmelser om gymnasieutbildning på Åland. Enligt lagen (14 §) ges specialundervisning till studerande som har lindriga inlärnings- eller anpassningssvårigheter,

¹ <https://www.laroplan.ax/barnomsorg>

funktionsnedsättning eller liknande. För de studerande som överförs till annan än tillfällig specialundervisning ska utarbetas en individuell plan för specialundervisning. Det är landskapsregeringen som har ett övergripande utvecklings-, lednings- och tillsynsansvar för den utbildning och verksamhet som bedrivs med stöd av lagen (1 §). Det finns skilda läroplaner för en allmänbildande gymnasieutbildningen vid Ålands lyceum och den grundläggande yrkesutbildningen vid Ålands yrkesgymnasium. Läroplansgrunderna reviderades 30.3.2021 och enligt *Läroplansgrunder för den allmänbildande gymnasieutbildningen och grundläggande yrkesutbildningen (2021)* är inkludering och ett fullvärdigt deltagande den grundläggande principen för olika former av stöd. Detta innebär att stöd ska ordnas så att den studerande så långt det är möjligt deltar i den gemensamma undervisningen.²

Stödet för utveckling och lärande är i det åländska utbildningssystemet uppbyggt som ett tredelat system med allmänpedagogiskt, specialpedagogiskt och mångprofessionellt stöd (se mera i kapitel 3). Syftet är att varje barn, elev och studerande ska få rätt stöd i rätt tid med möjlighet till en god utbildning. För personer med neuropsykiatriska funktionsvariationer krävs ofta individuella lösningar och resurser med möjlighet till flexibla lösningar. Den nuvarande regeringen har dessutom konstaterat i sitt handlingsprogram att elever som har fått särskilt stöd i grundskolan och elever med funktionsvariation har rätt till en mer diversifierad och individuell yrkesutbildning än vad som erbjuds idag³.

2.2 Vad menas med NPF?

Medan begreppet neuropsykiatrisk funktionsvariation avser individuella sätt att fungera i vardagssammanhang⁴, är neuropsykiatrisk funktionsnedsättning (NPF) ett tillstånd som uppfyller en psykiatrisk diagnos. Flera kriterier måste föreligga för att en diagnos ska kunna ställas och symptomen måste ha uppvisats under en viss sammanhängande tidsperiod.

Kriterierna för neuropsykiatriska funktionsnedsättningar kan variera något i olika klassifikationer för sjukdomar och diagnos som ICD-11 och DSM-5⁵. Enligt klassifikation i ICD-11⁶ (grupp 06) består NPF av neuropsykiatriska funktionsavvikelser (*neurodevelopmental disorders*) som framträder i barndomen. Till dessa hör följande:

- intellektuella funktionsnedsättningar (*disorders of intellectual development*),
- kommunikations- eller språkstörningar (*developmental speech or language disorders*),
- autismspektrumtillstånd (*autism spectrum disorder, ASD*),
- specifika inlärningssvårigheter (*developmental learning disorder*) som dyslexi och dyskalkyli eller utvecklingsmässiga koordineringssvårigheter (*developmental motor coordination disorder*) som inte har sitt ursprung i andra sjukdomar utanför NPF-diagnosen
- ADHD (*attention deficit hyperactivity disorder*) och

² För mera om läroplanerna, se <https://www.regeringen.ax/utbildning-larande/gymnasium/styrdokument>

³ Regeringsprogram *Tillsammans för Åland*, 2019, s.11.

⁴ <https://www.fduv.fi/sv/information/intellektuellfunktionsnedsattning/begrepp/>

⁵ ICD-11 används bland annat för att klassificera hälsodata, medan DSM-5 används huvudsakligen för klinisk diagnostik (källa: Socialstyrelsen). I neuropsykiatriska funktionsnedsättningar hör enligt DSM-5 intellektuella funktionsnedsättningar (*intellectual developmental disorder*), kommunikationsnedsättningar (*communication disorders*), autismspektrumtillstånd (*autism spectrum disorder*), specifika inlärningssvårigheter (*specific learning disorder*), ADHD (*attention deficit hyperactivity disorder*) och koordinerings- eller rörelsesvårigheter (*motor disorders*).

⁶ <https://icd.who.int/en>

- tics (*stereotyped movement disorder*).

Under de senaste åren har det lyfts önskemål i Sverige om att lärare behöver mer kunskap om NPF för att kunna erbjuda en bra utbildningsmiljö för elever med NPF⁷. Enligt den svenska läroplanen för grundskolan (2011) har skolan ett särskilt ansvar för de elever som av olika anledningar har svårigheter att nå målen för utbildningen och att undervisningen därmed inte kan utformas lika för alla⁸. Samtidigt som diagnosen kan leda till större anpassningar i skolan kan den även vara stigmatiserande. Det finns även risk att diagnosen leder till för låga krav ur elevens perspektiv⁹. Enligt den finländska läroplanen för den grundläggande utbildningen (2014)¹⁰ kan stöd för lärandet erbjudas i form av allmänt, intensifierat och särskilt stöd. Samtidigt ska den grundläggande utbildningen utvecklas enligt principen om inkludering, det vill säga att utbildningen är "tillgänglig och fri från hinder". Finsk media har även rapporterat om allt större kommunala satsningar för barn med NPF-diagnos¹¹.

Forskningen har visat att det är viktigt att lärare och pedagoger har kunskap om NPF och förståelse för att de nedsatta funktionerna sätter krav på bland annat skolmiljön, stödet, strukturerna och vården. Att man i undervisningen strävar efter att kompensera för elevens nedsättningar i stället för att sänka kraven är en viktig målsättning, då NPF-diagnos inte nödvändigtvis avgör intelligensen hos eleven. För lärare och pedagoger är det även viktigt att vara medvetna om att neuropsykiatriska funktionsavvikelser ofta är underdiagnostiserade. Enligt resultaten i en finsk undersökning saknade nästan vartannat barn med högfungerande autismspektrumtillstånd en diagnos trots att vårdnadshavarna på olika sätt tidigare sökt vård för barnets avvikande utveckling eller beteende¹². Liknande tendens av underdiagnostisering har bekräftats i Sverige, i synnerhet vad gäller flickor med autismspektrumtillstånd¹³.

2.3 Undersökningens syfte och metodik

Undersökningens syfte är att utvärdera de förutsättningar som barn, elever och studerande med olika neuropsykiatriska funktionsvariationer har inom förundervisningen, grundskolan och skolorna vid Ålands gymnasium. Huvudfokus ligger på barn och unga med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar (NPF). I undersökningen ingår en kvantitativ kartläggning om stödformerna i utbildningen. Utredningen ska kunna utgöra grund för kommande beslut om ytterligare åtgärder som kan stöda barns lärande.

Målgrupperna i undersökningen avgränsas enligt uppdragsbeskrivningen till barn inom förundervisningen, elever i grundskolan samt studerande i skolorna vid Ålands gymnasium. Studerande vid Ålands folkhögskola, inom den fria bildningen eller vid Medis omfattas inte av uppdraget. Utvärderingen begränsas till det åländska

⁷ Läs blogginlägget av professor i pedagogik Claes Nilholm på <https://mp.uu.se/web/claes-nilholms-blogg/start/-/blogs/vad-ar-npf-kunskap->.

⁸ <https://www.skolverket.se/undervisning/grundskolan/laroplan-och-kursplaner-for-grundskolan/laroplan-lgr11-for-grundskolan-samt-for-forskoleklassen-och-fritidshemmet>

⁹ <https://mp.uu.se/web/claes-nilholms-blogg/start/-/blogs/vad-ar-npf-kunskap->

¹⁰

https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/grunderna_for_laroplanen_for_den_grundlaggande_utbildning_en_2014.pdf

¹¹ <https://svenska.yle.fi/artikel/2019/03/20/allt-fler-barn-har-neuropsykiatrisk-diagnos-kommunerna-satsar-mer-pa-dem-jamfort>

¹² Mattila, 2013, s. 71.

¹³ Kopp, 2010.

utbildningssystemet och omfattar därmed inte utbildningssystemets samverkan och samordning med vårdsektorn.

Inledningsvis gjordes litteraturs- och bakgrundsanalys om forskningen och de statistiska uppgifter som är relevanta för undersökningen.

Kartläggning av centrala perspektiv för utvärderingen genomfördes i form av intervjuer med nyckelpersoner inom det åländska utbildningssystemet och representanter för målgrupperna. Intervjuerna säkerställde att undersökningen täcker in väsentliga dimensioner av uppdragets fokusområden. Den första förberedande intervjun genomfördes med en föräldrarepresentant för barn med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar¹⁴. De synpunkter som framkom under intervjun beaktades när enkätfrågorna för vårdnadshavare utarbetades. Trots att den främsta tyngdpunkten i den här undersökningen finns i utvärderingen av utbildningssystemet på Åland, är det viktigt att förstå de utmaningar som vårdnadshavare till barn med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar ofta möter i vardagen. Stressrelaterade sjukdomar och utbrändhet har rapporterats i undersökningar där föräldraperspektivet framgår¹⁵. För vårdnadshavare till barn med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar fylls vardagen med aktiviteter kring barnets vård och habilitering, samtidigt som det kan finnas bristande tidsresurser för eget arbete, familjeliv och hälsa samt bristande ekonomiska resurser.

I den andra förberedande intervjun deltog en representant för träningsundervisningen på Åland¹⁶ och de synpunkter som lyftes fram bidrog till bearbetning av frågorna i enkäten för pedagoger och lärare. Träningsundervisningen riktar sig till elever som på grund av intellektuell funktionsnedsättning inte bedöms kunna uppnå grundskolans mål. Enligt landskapslagen (2020:32) om barnomsorg och grundskola fattas beslutet om överföring till träningsundervisningen av grundskolechefen eller utbildningschefen med sektorsövergripande utlåtanden som grund. Enligt representanten för träningsundervisningen på Åland är det mycket viktigt att det finns kunskap bland pedagoger och vårdnadshavare om de resurser och möjligheter som träningsundervisningen har. Grunderna för elevens placering i träningsundervisningen behöver vara tydliga. Enligt representanten borde bland annat psykologernas utlåtanden som finns i form av rekommendationer för enskilda elever ha en central roll i besluten för placeringen. Enligt landskapsförordning (2020:99) om barnomsorg och grundskola innebär träningsundervisningen specialundervisning på heltid.¹⁷

Den tredje förberedande intervjun genomfördes med en speciallärare med kunskap om elever med NPF¹⁸. Enligt representanten är det viktigt med kunskap och bra rutiner kring NPF i skolan. Bland annat överföringen från förundervisningen till grundskolan behöver ske genom en tillräckligt lång inskolning och med en aktiv dialog mellan daghemmet och skolan. Ur elevens perspektiv kan det vara bra om övergången sker under en längre period än exempelvis en vecka. Även en tillräckligt lång inskolning från lågstadiet till högstadiet är ofta en fördel för elever med NPF. Enbart en dags introduktion till högstadiet är ofta en mycket kort övergång ur elevens perspektiv. Dessutom bör samarbetet med övriga aktörer som Barn- och ungdomspsykiatriska mottagningen (BUP) förstärkas efter fastställandet av diagnosen. Genom samarbetet kan skolan erbjuda en inblick i hur elevens vardag ser ut, medan skolan kan dra nytta

¹⁴ Intervjun genomfördes den 18.8.2021.

¹⁵ Se t.ex. *All vår tid går åt till att söka stöd, nu orkar vi inte mer - bristande samordning är ett akut problem*, 2015 eller *Äärirajoilla mennään*, 2018.

¹⁶ Intervjun genomfördes den 6.9.2021.

¹⁷ För mer om betygen för elever som fått mångprofessionellt stöd, se avsnitt 3.1. För information om yrkesträningsprogrammet (YTP) vid yrkesgymnasiet se avsnitt 3.4.

¹⁸ Intervjun genomfördes den 7.9.2021.

av expertisen som finns inom BUP. Gemensamt engagemang från skolan, BUP och vårdnadshavarna behövs. Brist på skolpsykologer skapar utmaningar och utredningarna kan enligt representanten ta en relativt lång tid. I allmänhet handlar många utmaningar om resurser både inom skolan, specialundervisningen och den gymnasiala utbildningen som ska vägleda eleven till arbetsmarknaden. I undervisningen kunde man exempelvis genom gamification (spelifiering) utnyttja spelrelaterade element för att öka intresset för undervisning bland elever med NPF.

I den fjärde förberedande intervjun deltog en representant för studerande vid Ålands gymnasium¹⁹. Under intervjun diskuterades, planerades och testades frågorna i studerandes enkät. Representanten lyfte fram de utmaningar som studerande med NPF kan ha bland annat i lyceet. Ibland kan en utebliven diagnos behöva utredas i gymnasialstadiet och då är det viktigt att dessa studerande känner sig hörda och får hjälp med utredningen. Att starta en process för utredning kan vara känsligt för unga och det är mycket viktigt att ärendet hanteras smidigt och professionellt av skolpersonalen²⁰. De regler som leder till att man blir stoppad i ett läroämne kan upplevas orättvisa av exempelvis studerande som ännu inte fått en diagnos fastställd. I läroplanerna för 2021 har vissa regler dock förändrats, bland annat högsta tillåtna antal studiepoäng underkänt i HUTH-studier.

För att ytterligare stärka delaktighet i undersökningen utsågs en referensgrupp bestående av representanter för uppdragsgivaren (landskapsregeringen) samt de tre målgrupperna i undersökningen, det vill säga pedagogerna på samtliga nivåer (förundervisningen, grundskolan, skolledningen), vårdnadshavarna för barn med NPF-diagnos och unga med NPF. Referensgruppen hade till uppgift att följa utvärderingen samt ge kommentarer och reflektioner till utkast och preliminära sammanställningar. Referensgruppen träffades tre gånger med följande teman: (1) diskussion kring de prelimära enkäterna för pedagoger och vårdnadshavare samt frågeområdet för studerande med NPF, (2) presentation av de preliminära resultaten, och (3) diskussion kring slutsatserna och rekommendationerna i utredningen.²¹

Tre enkätundersökningar genomfördes under hösten 2021 med följande målgrupper: (1) pedagogisk personal inom barnomsorg, grundskola och Ålands gymnasium (inkl. personal med specialpedagogisk kompetens), (2) vårdnadshavare inom barnomsorg och grundskola samt (3) studerande som får specialpedagogiskt och mångprofessionellt stöd i skolorna vid Ålands gymnasium. I samband med insamlingen av enkätsvaren erbjöds de svarande möjlighet att anmäla sig för en intervju.

Information om enkätundersökningen skickades till vårdnadshavare, pedagoger och lärare samt studerande på Åland (26.10.2021). Inom förundervisningen erbjöds vårdnadshavare och pedagoger möjligheten att delta i enkätundersökningen genom informationen som skickades till samtliga föreståndare på daghemmen på Åland. På liknande sätt skickades inbjudan till enkätundersökningen till samtliga rektorer och skoldirektörer i grundskolorna på Åland för vidarebefordring till vårdnadshavare samt lärare och pedagoger. Slutligen skickades liknande inbjudan till studerande samt pedagoger och lärare i skolorna vid Ålands gymnasium. Målsättningen var att först och främst de vårdnadshavare och studerande som har erfarenheter kring NPF skulle delta i undersökningen samtidigt som det var viktigt att inte utesluta någon från undersökningen. För pedagoger och lärare var målsättningen en representation från hela personalen och samtliga kommuner på Åland.

¹⁹ Intervjun genomfördes den 4.10.2021.

²⁰ Se även lyceets Handlingsplan för studerande i behov av stöd (2021) på https://studnet.gymnasium.ax/system/files/al-hp-behov_av_stod-v2.pdf

²¹ Mötesdagar: (1) 8.10.2022, (2) 13.12.2021 och (3) 7.2.2022.

För att uppmuntra målgrupperna till delaktighet erbjöds samtliga svarande möjlighet att anmäla sig till en intervju. Målsättningen för intervjuerna var att få mer djupgående kunskap om de förutsättningar och erfarenheter som barn, elever och studerande med olika neuropsykiatriska funktionsnedsättningar har inom förundervisningen, grundskolan och den gymnasiala utbildningen på Åland. Även tips om andra kunniga personer med erfarenhet inom NPF togs emot under intervjuerna.

Totalt nio vårdnadshavare, sex pedagoger och sju unga intervjuades för den här undersökningen. Tre övriga personer intervjuades baserat på tips och rekommendationer under intervjuerna. Intervjuerna genomfördes enligt följande:

Vårdnadshavare:

30.11.2021 smågruppsintervju: tre personer

1.12.2021 smågruppsintervju: tre personer

2.12.2021 enskild intervju: två personer

3.12.2021 enskild intervju: en person

Pedagoger, lärare, handledare:

3.12.2021 smågruppsintervju: tre personer

17.12.2021 intervju: en person

20.12.2021 intervju: två personer²²

Unga:

7.12.2021 intervju: en person

17.12.2021 intervju: två personer

20.12.2021 smågruppsintervju: fyra personer

Övriga professionella:

13.1.2022 intervju: två personer (enskilt)

14.1.2022 intervju: en person

Sammanställningen av materialet skedde i januari–mars 2022.

²² Intervjuerna sammanställs och rapporteras i kapitel 7 om unga med NPF.

2.4 Om stöd i lärandet i Finland och Sverige

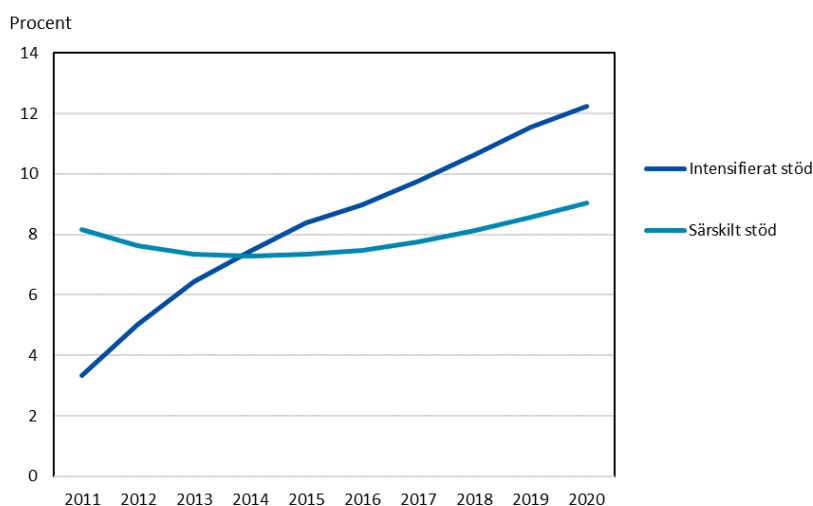
Trots olika begrepp för stöd i lärandet har lagstiftningen i både Finland och Sverige som mål att främja förutsättningar inom utbildning för alla barn. Nedan presenterar vi en kort sammanfattning om stöd i lärandet i Finland och Sverige.

Finland

I den finländska lagen om grundläggande utbildning (FFS 1998/628) delas stödet för lärande och skolgång in i *allmänt, intensifierat och särskilt stöd*. Specialundervisning ges i enlighet med ett beslut om särskilt stöd som fattas utifrån en pedagogisk utredning. En individuell plan (IP) ska göras upp för eleven för att redogöra för hur specialundervisningen och det övriga stödet ska ordnas. Stödet ska bilda en organiserad helhet och vikten av vårdnadshavarens stöd, ett yrkesövergripande samarbete och individuell handledning betonas. Enligt lagen kan ett beslut om särskilt stöd fattas även innan förskoleundervisningen eller den grundläggande utbildningen inleds utan föregående pedagogisk utredning eller intensifierat stöd för inläringen om sådant behov framgår av en psykologisk eller medicinsk bedömning. Förskoleundervisningen har sedan 2015 varit obligatorisk i Finland enligt lagen om grundläggande utbildning (FFS 1998/628).

Statistiska uppgifter för grundskolan visar att 21,3 procent av eleverna i riket fick intensifierat eller särskilt stöd hösten 2020 (12,2 % fick intensifierat och 9,0 % särskilt stöd)²³. *Figur 1* visar att andelen elever med intensifierat stöd har ökat sedan 2011 och andelen elever med särskilt stöd sedan 2014. Enligt resultaten i undersökningen *Speciallärares organisering av stöd för elever med inlärningssvårigheter i Svenskfinland (2019)*²⁴ fick färre elever i svenskspråkiga skolor särskilt och intensifierat stöd hösten 2017 än i finskspråkiga skolor. I svenskspråkiga skolor ordnas stödet oftare i anslutning till den allmänna undervisningen och inom specialundervisning använder finlandssvenska speciallärare den största delen av tiden till undervisning av elever med inlärningssvårigheter inom intensifierat stöd.

Figur 1. Andel (%) elever med intensifierat eller särskilt stöd i Finland 2011–2020

Not: Åland ingår inte i statistiken.

Källa: SC

²³ https://tilastokeskus.fi/til/erop/2020/erop_2020_2021-06-08_tie_001_sv.html

²⁴ Björk-Åman & Sundqvist, 2019.

Även enligt lagen om allmänbildande gymnasieutbildning (gymnasielag 714/2018) har en studerande med särskilda språkliga svårigheter eller andra inlärningssvårigheter rätt att få specialundervisning och annat stöd för lärandet enligt individuella behov. Undervisningspersonalen ska utvärdera behovet av stöd i början av studierna och regelbundet när studierna framskrider. Planeringen av stödåtgärderna sker i samarbete mellan den studerande och de aktuella lärarna men även andra sakkunniga kan involveras i planeringen²⁵.

I Finland är det lagstadgat (yrkeshögskolelag 2014/932, 26 §) att en omständighet i anslutning till hälsotillstånd eller funktionsförmåga hos den som ansöker om antagning som studerande inte får vara ett hinder för antagningen. Lagstiftningen gällande lösningar vid olämplighet för studier, den så kallade SORA-lagstiftningen, gäller dock antagning som studerande samt indragning och återställande av studierätten. SORA-lagstiftningen gäller både yrkesutbildning och högskoleutbildning och har som målsättning att förbättra tryggheten i utbildningen och arbetslivet. Enligt lagstiftningen kan inte den som på grund av hälsotillstånd eller funktionsförmåga inte kan genomföra praktiska uppgifter eller praktik i anslutning till studierna antas som studerande om detta hinder inte kan undanröjas med rimliga åtgärder. Utbildningsstyrelsen beslutar om kraven på hälsotillståndet i SORA-examina inom yrkesutbildningen, medan högskolorna självständigt beslutar om krav på hälsotillståndet vid högskolestudier.²⁶

Sverige

Enligt den svenska skollagen (SFS 2010:800) ska rektorn se till att elevens behov av särskilt stöd utreds. Av ett utarbetat åtgärdsprogram ska bland annat behovet av särskilt stöd och hur det ska tillgodoses framgå. Det särskilda stödet ges främst inom den elevgrupp som eleven tillhör, men stödinsatserna kan även handla om *enskild undervisning*, *särskild undervisningsgrupp* och *anpassad studiegång*. Behov av enskild undervisning eller undervisning i en särskild undervisningsgrupp kan finnas i samband med social problematik eller en funktionsnedsättning. Beslutet om anpassad studiegång kan fattas om det särskilda stödet för eleven inte i rimlig grad kan anpassas efter elevens behov och förutsättningar²⁷. Bedömning av behovet av extra anpassningar eller särskilt stöd ingår även i verksamheten inom bland annat förskoleklassen, fritidshemmet och gymnasieskolan²⁸.

Tabell 1 visar att andelen elever i grundskolan i Sverige som omfattas av ett åtgärdsprogram har varierat. Hösten 2020 var andelen elever som fick särskilt stöd 5,8 procent (cirka 1 % i enskild undervisning, 1,3 % i en särskild undervisningsgrupp och 1,2 % genom anpassad studiegång). Enligt Skolverkets rekommendationer²⁹ handlar extra anpassningar om stödinsatser av mindre ingripande karaktär som vanligtvis är möjliga att genomföra för lärare och övrig skolpersonal inom ramen för den ordinarie undervisningen, medan särskilt stöd handlar om insatser som normalt inte är möjliga att genomföra inom dessa ramar. Ett formellt beslut behöver inte fattas om extra anpassningar.

²⁵ Stöd för lärandet och specialundervisning i gymnasiet på <https://www.oph.fi/sv/utbildning-och-examina/stod-larandet-och-specialundervisning-i-gymnasiet>

²⁶ Lösningar vid olämplighet för studier, SORA, på <https://www.oph.fi/sv/utbildning-och-examina/losningar-vid-olamplighet-studier-sora>

²⁷ Se mera, *Särskilt stöd i grundskolan läsåret 2021/20* https://www.skolverket.se/download/18.528cfa7817820d8e8a51772/1618568031994/PM%20-%20S%C3%A4rskilt%20st%C3%B6d%20i%20grundskolan%202020_21.pdf

²⁸ Arbete med extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram, 2014.

²⁹ Arbete med extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram, 2014.

Tabell 1. Andel (%) elever med åtgärdsprogram i Sverige läsåren 2014/2015–2020/2021

2014	6,8
2015	5,6
2016	5,0
2017	5,2
2018	5,3
2019	5,5
2020	5,8

Källa: Skolverket

I Sverige finns grundsärskolor som tar emot barn som inte bedöms kunna uppnå grundskolan kunskapskrav på grund av en utvecklingsstörning. Frågan om mottagande prövas av barnets hemkommun och beslutet ska föregås av en utredning. En elev i grundskolan kan få sin utbildning inom grundsärskolan som en integrerad elev. De barn som på grund av sin funktionsnedsättning eller andra särskilda skäl inte kan gå i grundskolan eller grundsärskolan ska tas emot i specialskolan vilket prövas av den Specialpedagogiska skolmyndigheten.³⁰

Efter grundskolan finns utbildning anpassad för elever med vissa funktionsnedsättningar (gymnasieskolor med utbildning anpassad för rörelsehindrade) och rätten till sådan utbildning prövas av en särskild nämnd.³¹ Sedan 2010 har inte en elev som tidigare gått i grundskolan en ovillkorlig rätt att bli mottagen i gymnasiesärskolan, utan exempelvis elever med autism eller autismliknande tillstånd ingår i målgruppen endast om de även har en utvecklingsstörning eller förvärvat hjärnskada³². Stödåtgärderna i de nationella gymnasieskolorna omfattar bland annat att elevens utbildning på ett nationellt program vid särskilda skäl får avvika till sitt innehåll från vad som annars gäller för programmet. Dessutom kan ett beslut om reducerat program fattas, vilket innebär att en elev i gymnasieskolan befrias från undervisning i en eller flera kurser eller gymnasiearbetet. Undervisningen på ett nationellt program kan även förlängas och distansundervisning tillämpas.³³

³⁰ Skollag (2010:800) 5–9 §.

³¹ Skollag (2010:800) 35 § och 38 §.

³² *Gymnasiesärskolan – Uppföljning och analys av 2013 års reform*, 2016, s. 7.

³³ *Extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram* på <https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/ansvar-i-skolfragor/extra-anpassningar-sarskilt-stod-och-atgardsprogram#h-Statatgarderigymnasieskolanochgymnasiesarskolan>

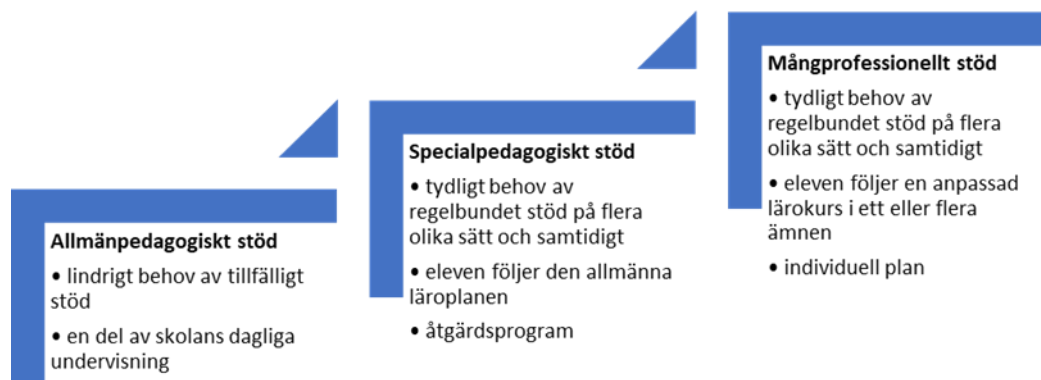
3. Stöd i lärandet i skolorna på Åland

I detta kapitel sammanfattar vi grunderna och statistiken för de stödformer som finns inom utbildningssystemet på Åland. Trestegssystemet för stöd i undervisningen presenterades bland annat i Landskapet Ålands läroplan för grundskolan år 2015 och ingår nu i den nya landskapslagen (2020:32) om barnomsorg och grundskola som trädde i kraft den 1 januari 2021.

3.1 Stöd i lärandet i förundervisningen och grundskolan

I enlighet med bestämmelserna i landskapslag (2020:32) om barnomsorg och grundskola ska stöd i undervisningen erbjudas vid behov. Med barn i behov av särskilt stöd avses bland annat barn med kognitiva och/eller intellektuella funktionsnedsättningar. Stödet för lärande inom barnomsorgen och grundskolan delas in i tre steg; allmänpedagogiskt, specialpedagogiskt och mångprofessionellt stöd (se *Figur 2*). Därutöver finns undervisning för elever med förlängd läroplikt (träningsundervisning³⁴).³⁵

Figur 2. Grundskolans tre nivåer av stöd

Källa: *Stöd i skolan – ett sätt att lyckas*, 2019

Det **allmänpedagogiska** stödet är ett tillfälligt stöd som ges inom ramen för den dagliga allmänundervisningen. Allmänpedagogiskt stöd ges till elever som har lindriga behov av tillfälligt stöd och stödet kan omfatta olika åtgärder. Eleven kan till exempel få sitta på en särskild plats i klassrummet eller få möjlighet att göra muntliga prov. Det extra stödet kan även erbjudas inom ett specifikt område i ett enskilt ämne. Allmänpedagogiskt stöd som ges till eleven är ofta förebyggande och stöder elevens lärande.

³⁴ Se <http://www.tra.ax/>

³⁵ Undervisningen i grundskolan var tidigare delat till allmänundervisning, specialundervisning, stödundervisning, elevhandledning och verksamhet utanför skolan. (Källa: Grundskolelag (1995:18) för landskapet Åland)

Det **specialpedagogiska** stödet ges då behovet av stöd är regelbundet och flera stödåtgärder krävs samtidigt. Även det specialpedagogiska stödet kan se ut på olika sätt och kan till exempel innebära att eleven får undervisning i en mindre grupp eller undervisning av speciallärare i vissa ämnen under begränsade perioder. Enligt lagen kan alla stödinsatser, förutom specialundervisning på heltid, användas i denna stödform. En individuell plan (barnomsorgen) eller ett åtgärdsprogram (grundskolan) ska göras upp för barnet.

Det **mångprofessionella** stödet ingår i stödformerna för både barnomsorgen och grundskolan. Om ett barn trots vidtagna stödåtgärder är i behov av ytterligare specialpedagogiska stödåtgärder inom barnomsorgen ska specialpedagogiskt stöd ges som en del av ett mångprofessionellt stöd enligt landskapslagen om barnomsorg och grundskola (LL 2020:32). Enligt lagen ska mångprofessionellt stöd ges i grundskolan till en elev som trots vidtagna stödåtgärder inte når målen för grundskolans allmänna läroplan. Stödet innebär att eleven följer en individuellt anpassad lärokurs i ett eller flera läroämnen. Med tre eller flera individuellt anpassade läroämnen kan ett beslut om mångprofessionellt stöd i specialklass fattas. I *Läroplan för grundskolan på Åland (2021)* beskrivs processen kring överföringen till mångprofessionellt stöd. Specialläraren på skolan initierar och leder en pedagogisk utredning som oftast stöds av en medicinsk eller psykologisk utredning om eleven. Utgående från den pedagogiska utredningen (och ett eventuellt utkast till en individuell plan) fattar grundskole- eller utbildningschefen ett förvaltningsbeslut om mångprofessionellt stöd till eleven. Samarbetet med eleven och vårdnadshavaren är viktigt och vårdnadshavaren ska informeras om de olika alternativen och förutsättningarna för fortsatta studier på gymnasialstadiet. Det mångprofessionella stödet kan ges i elevens egentliga undervisningsgrupp, i en särskild inrättad undervisningsgrupp eller inom träningsundervisningen.

Läroplanen framhäver kontinuitet i målen, uppdragen och principerna för genomförandet av elevhälsan och att bra kommunikation och tydlig ansvarsfördelning mellan exempelvis barnomsorgen och grundskolan är nödvändig. För en elev som fått mångprofessionellt stöd och följt en anpassad lärokurs ska ämnet markeras med en asterisk i betyget. Ett verbalt omdöme ska tillfogas det anpassade läroämnet och bland annat en beskrivning av lärokursen och bedömningskriterierna bifogas i betyget.

3.2 Verksamheten vid träningsundervisningen på Åland

Enligt landskapslagen (LL 2020:32) om barnomsorg och grundskola riktar sig träningsundervisningen till elever som på grund av intellektuell funktionsnedsättning inte bedöms kunna uppnå grundskolans mål. Sektorsövergripande utlåtanden och hörandet med eleven, vårdnadshavaren och eventuella andra personer används som grund när beslutet om överföring till träningsundervisningen fattas av grundskolechefen eller utbildningschefen. Enligt landskapsförordningen (2020:99) om barnomsorg och grundskola blir eleven läropliktig vid sex års ålder och kan välja att delta i förundervisning inom träningsundervisningen eller inom barnomsorgen. Träningsundervisningen innebär mångprofessionellt stöd på heltid och undervisningen följer i den mån det är möjligt grundskolans läroplan med ämnen som är anpassade efter elevens nivå³⁶.

Enligt *Läroplan för grundskolan på Åland (2021)* ska den elvaåriga läroplikten förbättra barnets förutsättningar att klara sin skolgång i grundskolan. Inom träningsundervisningen har varje elev en individuell plan och även läromedlen är

³⁶ Landskapsförordning (2020:99) om barnomsorg och grundskola.

individuellt anpassade. I undervisningen ingår bland annat anpassning till dagligt liv (ADL-träning³⁷) och terapier som ergoterapi, fysioterapi och talterapi. Enligt läroplanen ska skolan lägga särskild vikt vid att utreda och informera om vilka alternativ, möjligheter och förutsättningar det finns för fortsatta studier efter grundskolan. Detta ska göras med god framförhållning samt i samarbete med eleven, vårdnadshavarna, gymnasialstadiet och eventuella andra organisationer.

Tabell 2 visar antalet elever i träningsundervisningen 2015–2021.

Tabell 2. Antal elever i träningsundervisningen på Åland 2015–2021, efter kön och stadium

	Totalt	Kön		Stadium	
		Flickor	Pojkar	Lågstadiet	Högstadiet
2015	21	6	15	14	7
2016	20	5	15	10	10
2017	27	10	17	15	12
2018	27	8	19	14	13
2019	28	9	19	14	14
2020	22	6	16	15	7
2021	27	9	18	19	8

Källa: ÅSUB Utbildningsstatistik

3.3 Stöd i lärandet i skolorna vid Ålands gymnasium

Behovet av stöd i lärandet kan variera från kompensatoriska åtgärder i form av allmänpedagogiskt stöd vid exempelvis sjukdom till specialpedagogiskt stöd vid diagnostiserade svårigheter. I det gymnasiala stadiet är det viktigt att skolorna får information om studerande som är i behov av särskilt stöd³⁸. Ålands landskapsregering har sammanställt en blankett för överföring av uppgifter från grundskolan till gymnasialstadiet, där mottagande skolor är Ålands lyceum, Ålands yrkesgymnasium och Ålands folkhögskola (beslut 16.4.2021)³⁹. Enligt instruktionerna fylls blanketten i för de elever som haft specialpedagogiskt stöd eller mångprofessionellt stöd i grundskolan eller som är i behov av andra stödåtgärder i sina fortsatta studier. Överlåtande av information påverkar inte elevens möjligheter att få studieplats och den överlåtande skolans elevhandledare ansvarar för ifyllandet av blanketten i samråd med eleven och vårdnadshavaren. Skolorna har tidigare lyft fram att de ofta saknar information om studerande i behov av särskilt stöd, eller så får de informationen så sent att de har svårt att planera för undervisningen⁴⁰.

Stöd som finns för lärande i skolorna vid Ålands gymnasium presenteras bland annat i *Läroplansgrunder för den allmänbildande gymnasieutbildningen och grundläggande yrkesutbildningen (2021)*⁴¹. Allmänpedagogiskt stöd i form av stödundervisning erbjuds studerande som har tillfälliga svårigheter att klara studierna, exempelvis på grund av sjukfrånvaro. Initiativet till stödundervisning kan bland annat tas av lärare, av den studerande eller, för minderåriga, av vårdnadshavaren och även övriga aktörer kan konsulteras i samband med beslutsfattandet. En studerande som behöver

³⁷ ADL = Aktiviteter i Dagliga Livet

³⁸ Se även Rasmussen, 2015; *Ålands gymnasium 2011–2017 – Utvärdering för utveckling*, 2018.

³⁹ *Överföring av uppgifter från grundskolan till gymnasialstadiet* på <https://www.regeringen.ax/blanketter/overforing-uppgifter-fran-grundskolan-gymnasialstadiet>

⁴⁰ Rasmussen, 2015.

⁴¹ Se även *Landskapslag (2011:13) om gymnasieutbildning*, 14 §.

långvarigt eller regelbundet stöd i sitt lärande och sina studier har rätt till specialpedagogiskt stöd i form av specialundervisning. Målet för skolorna vid Ålands gymnasium är att, så tidigt som möjligt, upptäcka och få information om studerandes behov av stöd.

Enligt *Läroplan för Ålands lyceum* (2021) formas undervisningen vid lyceet efter studerandes förutsättningar och behov, men målen anpassas inte, utan studerande måste uppnå läroplanens mål för att kunna avlägga examen. Specialpedagogiskt stöd kan i lyceet erbjudas i form av specialarrangemang eller specialundervisning. Specialarrangemang erbjuds studerande som i ett inledningsskede eller senare under skoltiden bedöms få svårigheter att nå målen enbart med hjälp av allmänpedagogiskt stöd. Ett beslut om specialarrangemang fattas av skolans personal med specialpedagogisk- och/eller annan specialistkompetens i samråd med rektor. Beslutet kan föregås av en pedagogisk bedömning genomförd av skolans personal med specialpedagogisk- och/eller annan specialistkompetens. Identifieringen av stödbehov kan också grunda sig på pedagogiska dokument och utlåtanden från grundskolan. Specialarrangemang dokumenteras i den individuella studieplanen och studerande som haft specialarrangemang i undervisningen har möjlighet att via rektor ansöka om specialarrangemang i studentexamen.

Beslutet om specialundervisning fattas i lyceet av skolans personal med specialpedagogisk kompetens i samråd med rektor och föregås alltid av en behovsprövning. Behovsprövningen är en skriftlig pedagogisk utredning som utförs av skolans personal med specialpedagogisk kompetens i samråd med berörda ämneslärare, studiehandledare och övrig personal med specialistkompetens. Vid behov införskaffas utlåtanden från vårdnadshavare samt externa sakkunniga och även den studerandes tidigare stöd och andra eventuella utvärderingar kan beaktas. Även specialundervisningen dokumenteras i den individuella studieplanen.

På motsvarande sätt som vid lyceet erbjuds allmänpedagogiskt stöd vid yrkesgymnasiet i form av stödundervisning för studerande som har tillfälliga svårigheter i studierna. Mångprofessionellt stöd däremot innebär specialundervisning enligt en individuell plan. Specialundervisning kan antingen ges till enskilda studerande eller organiseras i små grupper inom särskilda kompetensområden. För en studerande som får mångprofessionellt stöd kan bedömningen av kunnandet anpassas genom att en individuell bedömning av kunnandet utarbetas för den studerande. En anpassad bedömning och avvikelse från kraven på yrkesskicklighet eller målen ska antecknas i betyget. Om den studerande inte har uppfyllt examensdelarnas centrala krav på yrkesskicklighet och mål för kunnandet ska ett betyg över studerandes kunnande ges i stället för examensbetyg.

Yrkesträningsundervisning vid yrkesgymnasiet förverkligas i form av en skild utbildning inom den grundläggande yrkesutbildningen. Yrkesträningsundervisningen ska enligt läroplansgrunder (2021) ge undervisning och handledning till studerande som behöver multiprofessionellt stöd. Förutom anpassningar till dagligt liv och om möjligt självständigt liv ska undervisningen utveckla en viss yrkeskompetens hos den studerande. Den studerande får ett betyg över avlagda examensdelar, men om inte examensdelarnas centrala krav på yrkesskicklighet och mål för kunnandet uppfylls utfärdas ett betyg över studerandes kunnande.

3.4 Rätt till fortsatta studier efter grundskolan

Alla elever som har ett avgångsbetyg från grundskolan har rätt att söka till utbildning på gymnasialstadiet på Åland (betygskvoten). Eleven kan välja mellan en grundläggande yrkesutbildning vid Ålands yrkesgymnasium, en allmänbildande gymnasieutbildning vid Ålands lyceum eller fria allmänbildande studier vid Ålands Folkhögskola. En elev som har ett avgångsbetyg från grundskolan som innehåller anpassade lärokurser utifrån en individuell plan söker i den individuella kvoten. Den som har gått ut grundskolan med anpassad lärokurs i något av de teoretiska ämnena⁴² har dock inte behörighet att ansöka om studieplats vid Ålands lyceum.⁴³ Behörig att söka studieplats i den individuella kvoten vid Ålands yrkesgymnasium eller Ålands folkhögskola via ett prövningsförfarande är personer som har ett skiljebetyg⁴⁴ från grundskolan eller saknar ett fullständigt slutbetyg (vitsord i 16 ämnen).⁴⁵

Vid lyceet innebär erhållandet av särskilt stöd i de flesta fall att den studerande har diagnostiserade läs- och skrivsvårigheter. I handlingsplanen lyfts vikten av en utredning i samband med att behovet av särskilt stöd fastställs. Utredningen är viktig "för att den studerande ska bli medveten om sina styrkor och svagheter och därigenom kunna anpassa sina studier efter dem, för att skolan och lärarna ska kunna beakta den studerandes behov i såväl undervisning som bedömning, samt för att den studerande i god tid ska kunna anhålla om specialarrangemang i studentexamen" (s. 1). Studerande med läs- och skrivsvårigheter som börjar vid lyceet kan enligt handlingsplanen även fångas upp dels genom den information som kommer från grundskolan eller genom en så kallad läsförståelsescreening i årskurs ett.

Elever som har fått mångprofessionellt stöd i grundskolan kan fortsätta sin utbildning med anpassade mål inom den yrkesinriktade specialundervisningen där undervisningen anpassas efter individuella förutsättningar och behov. Den yrkesinriktade specialundervisningen erbjuder möjligheter till stöd som till exempel mindre grupper, assistent, utökad praktik och stöd i att hitta ett arbete. Den som genomgått den yrkesinriktade specialundervisningens program får en gymnasieexamen med yrkesinriktning. Om behovet av stöd minskar under studietiden kan den studerande i ett senare skede söka till någon av skolans yrkesutbildningar. Slutförda examensdelar från den yrkesinriktade specialundervisningen kan då räknas till godo i yrkesutbildningen.⁴⁶ Yrkesinriktad specialundervisning erbjuds (2021) i utbildningsprogrammen för fastighetsservice, hotell, restaurang och catering samt hemarbets- och rengöringsservice⁴⁷.

Yrkesträningsprogrammet (YTP) vid Ålands yrkesgymnasium är en utbildning för elever som gått ut grundskolan med förlängd, elvaårig läroplikt (träningundervisning), men även övriga har möjlighet att söka till utbildningen⁴⁸. På YTP kan den studerande fortsätta sina gymnasiestudier med en individuell plan, som

⁴² Teoretiska ämnen är språk, matematik, historia, geografi, samhällskunskap, religion, fysik, kemi och biologi.

⁴³ *Stöd i skolan – ett sätt att lyckas*, 2019.

⁴⁴ Då eleven byter skola och då läroplikten upphört, men grundskolans lärokurs inte är fullgjord med minst svaga kunskaper och färdigheter (vitsordet 5), ska eleven i stället för ett avgångsbetyg ges ett skiljebetyg. (Källa: Läroplan för grundskolan på Åland, 2021, s.49)

⁴⁵ *Ansökan och antagning* på <https://www.gymnasium.ax/ansokan-och-antagning> och *Utbildning på Åland 2022–2023* på https://www.gymnasium.ax/sites/default/files/document/attachment/utbildningsbroschyr_gymnasiet_2022.pdf

⁴⁶ Från *Stöd i skolan – ett sätt att lyckas*, 2019.

⁴⁷ *Yrkesinriktad specialundervisning* på <https://studnet.gymnasium.ax/alands-yrkesgymnasium/utbildningsprogram/yrkesinriktad-specialundervisning>

⁴⁸ *Yrkesträningsprogrammet* på <https://studnet.gymnasium.ax/alands-yrkesgymnasium/utbildningsprogram/yrkestraningsprogrammet>

till viss del kan anpassas utifrån skolans utbildningsutbud. Även elever som inte har haft förlängd läroplikt kan söka till YTP⁴⁹. I gemensamma examensdelar ingår studier i stärkande av funktionsförmågan, stärkande av studiefärdigheter och förberedelser för arbetslivet, medan i valbara examensdelar ingår bland annat textilvård, matlagning och kreativt skapande⁵⁰.

3.5 Om välbefinnande i undervisningsmiljön

I landskapslagen (2020:32) om barnomsorg och grundskola regleras elevens rätt till en trygg och trivsamt studiemiljö. Enligt lagen har alla barn och elever rätt till en likvärdig barnomsorg och grundskoleutbildning utan trakasserier eller mobbning oavsett funktionsnedsättning. I Sverige⁵¹ har man uppskattat att upp till tre av fyra elever med hög skolfrånvaro eventuellt kan ha någon form av NPF. Som orsaker till skolfrånvaron uppges bland annat psykisk ohälsa, konflikter, mobbning eller att eleven känner sig utsatt eller "borttappad". Det är ofta självorganiserat arbete, lunchrasten och fritidshemsverksamheten samt trängsel, hög ljudnivå och ostrukturerade sammanhang som skapar utmaningar för elever med NPF. Endast cirka var fjärde skola inom den grundläggande utbildningen i Sverige uppskattas ha bemött och inkluderat elever med NPF på en tillräcklig hög nivå.

Internationella studier har visat att de ekonomiska och sociala konsekvenser som uppstår på grund av skolfrånvaro är ödesdigra för dessa barn och ungdomar som blir utan kunskaper och färdigheter som undervisningen i skolan erbjuder och som behövs på arbetsmarknaden. Psykisk ohälsa har i undersökningarna bekräftats vara relativt vanligt förekommande bland barn och ungdomar som varken studerar eller jobbar (NEET; *Not in Education, Employment, or Training*)⁵². Resultaten i en finsk kohortundersökning bekräftade sambandet mellan autismspektrumtillståndet och NEET-indikatorn. Upp emot 71 procent av unga med autismspektrumtillstånd och utan en slutförd gymnasial utbildning blev långvariga NEET-unga, det vill säga unga utan arbete eller studieplats under minst en fem års period⁵³. Den åländska statistiken visar att cirka sju procent av unga i åldern 15–24 år och tolv procent av unga i åldern 25–29 år är NEET-unga (2019; se mera i avsnitt 3.6).

Elevhälsan har ofta en nyckelroll i välbefinnandet hos elever med NPF. Enligt *Läroplan för grundskolan på Åland (2021)* har elevhälsan⁵⁴ som sitt uppdrag att genom sektorsövergripande samarbete värna om elevens allmänna välbefinnande. Eleven har rätt att avgiftsfritt få anlita elevhälsans alla tjänster som behövs för att eleven ska kunna fullgöra sin läroplikt. Till elevhälsotjänsterna hör bland annat psykologtjänster och kuratorstjänster. I grundskolorna sköts elevvården av elevvårdsgrupper⁵⁵. Till exempel beslutar elevvårdsgruppen vid misstanke om inlärningssvårigheter i samråd med föräldrarna och med eleven om att låta göra en utredning av skolpsykolog. Enligt läroplanen har inte vårdnadshavaren rätt att förbjuda en minderårig att använda elevhälsotjänster.

⁴⁹ *Stöd i skolan – ett sätt att lyckas*, 2019.

⁵⁰ Läroplan för yrkesträningsprogrammet, 2019.

⁵¹ *Många med hög närvaro har NPF* (intervjun med Sven Bölte, professor i barn- och ungdomspsykiatrisk vetenskap vid Karolinska institutet) på <https://www.habilitering.se/fakta-och-rad/temasidor/skola-och-npf/manga-med-hog-franvaro-har-npf/>

⁵² Se t.ex., Gariépy & Iyer, 2018.

⁵³ Ringbom, Suvisaari, Kääriälä, Sourander, Gissler, Ristikari, & Gyllenberg, 2021.

⁵⁴ Begreppet elevvård ändrades i landskapslagen om barnomsorg och grundskola till elevhälsa för att framhäva det förebyggande i verksamheten.

⁵⁵ Rasmussen, 2015, s. 8.

På gymnasialstadiet har studerandehälsovården till uppgift att följa upp studerande och se till att studerande i behov av stöd och vård får tillgång till de tjänster som erbjuds inom skolan, eller vid behov remitteras till behandling och vård⁵⁶. Ålands hälso- och sjukvård ombesörjer hälso- och sjukvård samt psykolog- och kuratorstjänster för studerande i skolorna vid Ålands gymnasium⁵⁷. De studerande som är under 18 år har dessutom rätt till tjänsterna som erbjuds vid BUP.

Barn- och ungdomspsykiatriska mottagningen (BUP) är en del av den psykiatriska kliniken vid Ålands hälso- och sjukvård (ÅHS). I det multiprofessionella teamet vid BUP ingår sjukskötare, socialkuratorer, barn- och ungdomspsykiatriker samt psykologer och teamet gör bland annat neuropsykiatriska bedömningar av barn och ungdomar under 18 år⁵⁸. Dessutom tar barn- och ungdomsmottagningen vid ÅHS hand om barn under 18 år i behov av specialiserad sjukvård⁵⁹. Även Kommunernas socialtjänst (KST) och Folkpensionsanstalten (FPA) kan erbjuda vissa stödformer i samband med NPF⁶⁰.

Att skolorna ansvarar för läs- och skrivutredningarna har enligt en tidigare undersökning (2015) fungerat relativt bra på Åland⁶¹. Enligt lagstiftningen är det dock endast läkare som har rätt att fastställa en diagnos, vilket skapar både praktiska och principiella utmaningar. Logopedier har anlåtits av skolorna med kompetens att göra samlade utredningar över språkliga färdigheter. Dessutom är numera en logoped anställd vid Ålands lyceum med ansvar för utredningar gällande läs- och skrivförmåga samt språk- och kommunikationsförmåga. I den åländska studien om elevers och studerandes hälsa och inläring (2015) rekommenderades att ÅHS:s ansvar i utredning och diagnostisering av specifika läs- och skrivsvårigheter tydliggörs och att liknande frågeställningar beaktas kring inläringssvårigheter som matematik⁶².

3.6 Statistiska uppgifter om NPF

Det är vanligt att statistiska uppgifter om barn, elever eller studerande med NPF-diagnos saknas eller är bristfälliga. Problemet beror dels på den stora variationen av diagnoser och funktionsavvikelser som finns i gruppen för NPF, dels kan insamling av information försvåras av bland annat integritetskrav i utbildningssystemet. De statistiska uppgifterna som vi presenterar i detta avsnitt har sammanställts på basen av statistiken som ÅSUB publicerar. Skolorna är den främsta uppgiftslämnaren för utbildningsstatistiken på Åland och har därmed en central roll i leveransen av uppgifterna som möjliggör uppföljningen över tid.

Förundervisning

ÅSUB publicerar statistik om sociala sektorns verksamhet i kommunerna i vilket ingår uppgifter om barnomsorg⁶³. Totalt sett har antalet barn på daghem (heltid och deltid) minskat endast marginellt från cirka 1 460 barn år 2015 till 1 410 barn år 2020. *Tabell 3* visar att antalet 6- och 7-åringar på daghem under samma tidsperiod har minskat

⁵⁶ Läroplan för Ålands lyceum, 2021.

⁵⁷ Läroplansgrunder för den allmänna gymnasieutbildningen och grundläggande yrkesutbildningen, 2021.

⁵⁸ Rasmussen, 2015, se även *BUP – Barn- och ungdomspsykiatriska mottagningen* på <https://www.ahs.ax/patienter/alla-mottagningar-och-avdelningar/bup-barn-och-ungdomspsykiatriska-mottagningen>

⁵⁹ *BUP – Barn- och ungdomspsykiatriska mottagningen* på <https://www.ahs.ax/patienter/alla-mottagningar-och-avdelningar/bup-barn-och-ungdomspsykiatriska-mottagningen>

⁶⁰ <https://www.kst.ax/> och <https://www.kela.fi/web/sv/>

⁶¹ Rasmussen, 2015, s. 25.

⁶² Rasmussen, 2015, s. 26.

⁶³ Från år 2021 har barnomsorgen organisatoriskt ingått i utbildningssektorn och statistiken från 2021 följer således indelningen.

från 417 till 330. Medan antalet har varit relativt stabil i Mariehamn och skärgården har förändringen varit tydligare på landsbygden.

Tabell 3. Antal 6- och 7-åringar på daghem på Åland 2015–2020, efter region

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
<i>Hela Åland</i>	417	411	332	354	322	330
Mariehamn	89	114	111	108	106	120
Landsbygden	310	283	205	221	196	193
Skärgården	18	14	16	25	20	17

Källa: ÅSUB Socialväsande

Sysselsättningsstatistiken (*Tabell 4*) visar att antalet lärare och andra specialister sedan 2015 har varierat mellan 820 och 853 på Åland. Totalt 73 procent av samtliga lärare och specialister och så många som 88 procent av barnträdgårds- och lågstadielärarna var kvinnor 2018.

Tabell 4. Antal sysselsatta lärare och andra specialister inom undervisningsbranschen 2015–2019, efter kön och yrkesgrupp

	2015	2016	2017	2018	2019
Lärare och andra specialister totalt	820	821	853	841	814
Kvinnor	599	602	617	610	587
Män	221	219	236	231	227
Barnträdgårds- och lågstadielärare	375	383	389	397	426
Kvinnor	328	337	335	349	361
Män	47	46	54	48	65
Högstadi- och gymnasielärare	147	167	208	212	203
Kvinnor	90	106	125	125	112
Män	57	61	83	87	91

Källa: SC

Tabell 5 visar antalet lärare på Åland sedan 2005. Cirka två av tre lärare på Åland har under tidsperioden jobbat i grundskolan, medan på gymnasialnivå har andelen lärare totalt sett minskat från fler än av fjärde (2005) till ungefär var femte (2020) lärare på Åland.

Tabell 5. Lärare på Åland 2005–2020, efter utbildningsnivå och kön

	2005	2008	2011	2014	2017	2020
Lärare totalt	576	617	650	657	685	742
Kvinnor	388	399	442	441	462	509
Män	188	218	208	216	223	233
Grundskolan	379	392	412	430	458	519
Kvinnor	300	295	328	330	354	397
Män	79	97	84	100	104	122
Gymnasienivå	162	169	170	160	157	157
Kvinnor	76	79	83	82	77	82
Män	86	90	87	78	80	75

Källa: ÅSUB

Antalet elever som får stöd i undervisningen i grundskolan

ÅSUBs utbildningsstatistik visar att antalet elever i grundskolan har ökat från 2 848 år 2015 till 3 075 år 2021 (*Tabell 6*). Medan antalet elever minskat i skärgården har det motsvarande antalet ökat i Mariehamn och på landsbygden.

Tabell 6. Antal elever i grundskolan på Åland 2015–2020, efter region

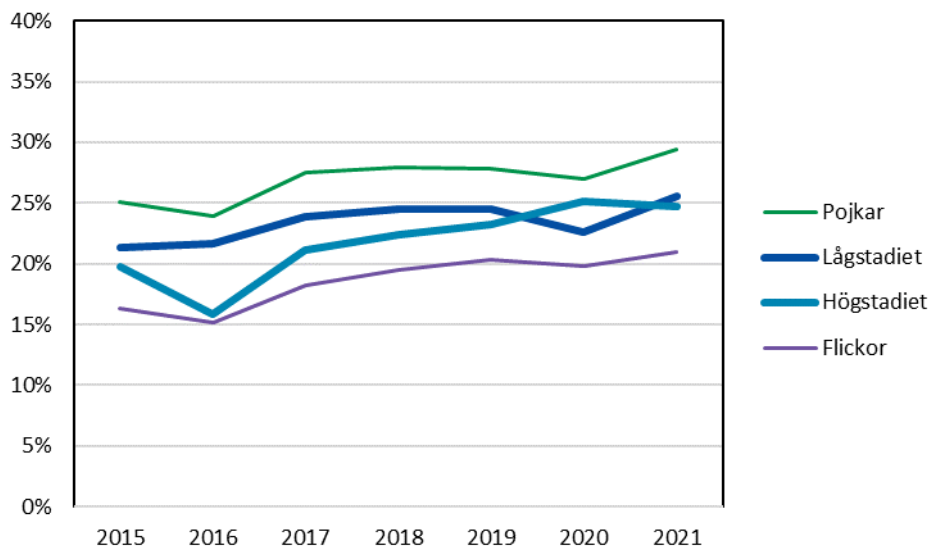
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Hela Åland	2 848	2 849	2 890	2 943	2 994	3 010	3 075
Mariehamn	1 038	1 049	1 090	1 131	1 135	1 189	1 240
Landsbygden	1 552	1 647	1 658	1 685	1 740	1 709	1 727
Skärgården	149	148	136	127	119	112	108

Not: I uppgifterna för Mariehamn 2015–2017 ingår eleverna i Waldorfskolan.

Källa: ÅSUB Utbildningsstatistik

I utbildningsstatistiken ingår även antalet elever i grundskolan som får stöd i undervisningen (*Figur 3*). ÅSUBs utbildningsstatistik visar att hösten 2021 fick var fjärde (25 %) elev inom grundskolan planerat stöd i form av allmänpedagogiskt stöd, specialpedagogiskt stöd, mångprofessionellt stöd eller träningsundervisning⁶⁴. Andelen elever som får någon typ av stöd har ökat från nästan 21 procent hösten 2015 till över 25 procent hösten 2021. I synnerhet andelen elever med planerat stöd i lågstadiet har ökat och år 2021 var andelen ungefär lika stor i både låg- och högstadiet (21,4 % respektive 19,8 %). Planerat stöd är vanligare bland pojkar än bland flickor.

Figur 3. Andel elever som får stöd i undervisningen i lågstadiet och högstadiet på Åland 2015–2021, totalt och totalt efter kön

Not: I stödet ingår allmänpedagogiskt stöd, specialpedagogiskt stöd, mångprofessionellt stöd och träningsundervisning. Observera att skalan slutar vid 40 procent.

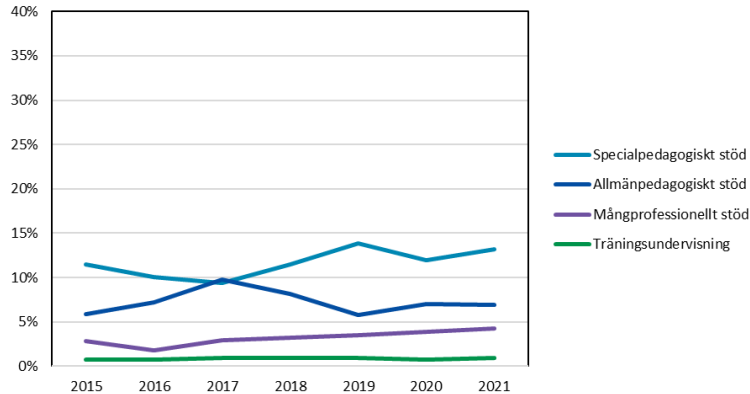
Källa: ÅSUB Utbildningsstatistik

Den vanligaste stödformen är specialpedagogiskt stöd (se *Figur 4*). Totalt 13 procent av eleverna i grundskolan fick specialpedagogiskt stöd 2021. Andelen elever med specialpedagogiskt stöd och mångprofessionellt stöd har ökat något sedan 2015, medan andelen elever som får allmänpedagogiskt stöd och träningsundervisning har legat på ungefär samma nivå. Andelen elever i grundskolan som får stöd i

⁶⁴ ÅSUB statistikmeddelande Utbildning 2021:2.

undervisningen var 24 procent i gruppen för elever med svenska som modersmål och 33 procent i gruppen för elever med annat modersmål än svenska.

Figur 4. Andel elever som får stöd i undervisning i grundskolan på Åland 2015–2021, efter stödform

Not: Observera att skalan slutar vid 40 procent.

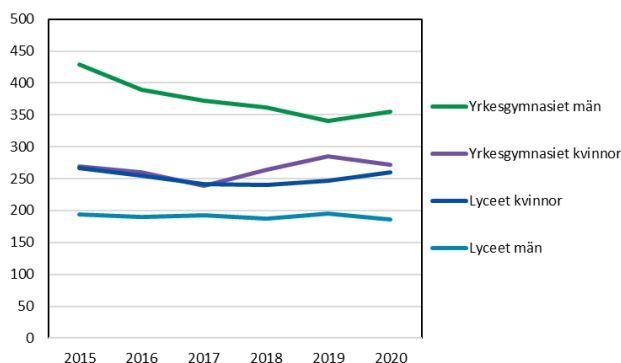
Källa: ÅSUB Utbildningsstatistik

Antalet elever som går ut grundskolan sammanfaller inte helt med antalet nior i början av läsåret. Orsaker till skillnaderna är till exempel att antalet elever kan ändras från höstterminen till vårterminen samt att eleverna i träningsundervisningen går ytterligare ett år och lämnar grundskolan först det år de fyller sjutton år. Våren 2021 gick 306 elever ut grundskolan, varav sex elever fick skiljebetyg. Personer som har ett skiljebetyg från grundskoleutbildning på Åland eller i Finland eller saknar ett fullständigt slutbetyg (vitsord i 16 ämnen) över avklarad grundskola i övriga nordiska länder är behöriga att söka studieplats i den individuella kvoten vid Ålands yrkesgymnasium eller Ålands folkhögskola via ett prövningsförfarande⁶⁵.

Studera i skolorna vid Ålands gymnasium och NEET-unga

ÅSUBs utbildningsstatistik (Figur 5) visar ändringar i det totala antalet studerande i skolorna vid Ålands gymnasium. I lyceet har antalet studerande varit relativt stabilt under 2015–2020 (461 år 2015 och 446 år 2020), medan antalet studerande vid yrkesgymnasiet minskade från 698 till 627 under samma tidsperiod. Flera män än kvinnor har studerat vid yrkesgymnasiet under tidsperioden, medan flera kvinnor än män har studerat vid lyceet.

Figur 5. Antal studerande i skolorna vid Ålands gymnasium 2015–2020, efter kön

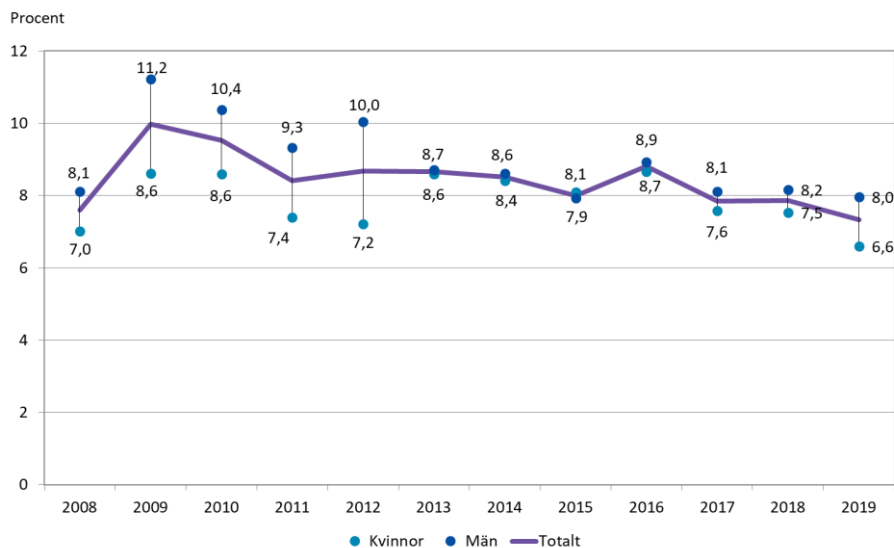

Källa: ÅSUB Utbildningsstatistik

⁶⁵ Utbildning på Åland 2022–2023 på https://www.gymnasium.ax/sites/default/files/document/attachment/utbildningsbroschyr_gymnasiet_2022.pdf

Statistiken för NEET-unga avser andelen unga som inte arbetar, studerar till examen, deltar i kursutbildning eller är beväring eller i civiltjänst. Gruppen för NEET-unga är ofta mycket heterogen och i gruppen kan bland annat ingå arbetssökande, personer med funktionsnedsättningar eller unga som frivilligt har ett mellanår från arbete eller studier⁶⁶. Figur 6 visar förekomsten av NEET-unga i åldern 15–24 år i den åländska statistiken. Under de senaste åren (2017–2019) har mindre än åtta procent av unga i denna åldersgrupp varit NEET. År 2019 var andelen NEET-unga 6,6 procent bland kvinnor och 8,0 procent bland män, vilket motsvarar 87 kvinnor respektive 123 män. Den gemensamma statistiken för EU-länderna visar att andelen NEET-unga i åldern 15–24 år var 10,1 procent år 2019 (8,2 % i Finland och 5,5 % i Sverige)⁶⁷.

Figur 6. Andel NEET-unga i åldern 15–24 år på Åland 2008–2019, efter kön

Not: Observera att skalan slutar vid 12 procent. Uppgiften beskriver andelen unga i åldern 15–24 år som inte arbetar, studerar för examen eller fullgör värnplikt. Uppgiften avviker något från det nästan motsvarande måttet NEET-tal som Eurostat använder sig av. Denna uppgift baserar sig på ett material där unga som är beväringar eller i civiltjänst inte ingår i populationen. Uppgifterna för år 2008–2015 har reviderats på grund av metodförändring. Källa: ÅSUB Arbetsmarknadsstatistik

Den europeiska statistiken visar ökade skillnader i övergången från studier till arbete och att unga kvinnors andel som NEET-unga ökar med åldern⁶⁸. Den åländska statistiken visar att andelen NEET-unga är större i åldersgruppen för 25–29-åringar än bland 15–24-åringar. Tabell 7 visar att andelen NEET-unga har varierat under 2008–2019 och varit cirka 12–13 procent under de senaste åren (2016–2019). Under samma tidsperiod har andelen NEET-unga varit något större bland kvinnor än bland män. År 2019 var andelen NEET-unga 14,4 procent bland kvinnor och 9,3 procent bland män, vilket motsvarar ungefär 118 kvinnor respektive 80 män.

⁶⁶ För mera, se *Exploring the diversity of NEETs*, 2016.

⁶⁷ *Statistics on young people neither in employment nor in education or training* på https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Statistics_on_young_people_neither_in_employment_nor_in_education_or_training

⁶⁸ *Statistics on young people neither in employment nor in education or training* på https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Statistics_on_young_people_neither_in_employment_nor_in_education_or_training

Tabell 7. Andel NEET-unga i åldern 25–29 år på Åland 2008–2019, efter kön

	Totalt	Kvinnor	Män
2008	11,3	13,0	9,7
2009	14,0	13,9	14,2
2010	16,5	16,4	16,5
2011	14,1	14,1	14,1
2012	13,5	13,1	13,9
2013	15,7	14,3	17,0
2014	13,4	14,8	12,2
2015	13,9	16,2	11,9
2016	12,3	13,7	11,1
2017	12,2	14,5	10,2
2018	12,8	15,7	10,2
2019	11,8	14,4	9,3

Not: Uppgiften beskriver andelen unga i åldern 25–29 år som inte arbetar, studerar för examen eller fullgör värnplikt. Uppgiften avviker något från det nästan motsvarande måttet NEET-tal som Eurostat använder sig av. Denna uppgift baserar sig på ett material där unga som är beväringar eller i civiltjänst inte ingår i populationen. Uppgifterna för år 2008–2015 har reviderats på grund av metodförändring.

Källa: ÅSUB Arbetsmarknadsstatistik

Förekomst av NPF i skolan

Skolorna på Åland har i en tidigare undersökning (2015) rapporterat om att de elever som rekommenderas gå i träningsundervisningen går i vanlig skola och att även elever som rekommenderas gå i specialklass går i vanlig klass⁶⁹. En beräkning av ett ungefärligt förväntat antal barn med diagnosen utvecklingsstörning (1–2 % av befolkningen) visade att det uppskattningsvis borde ha funnits 35–70 barn och ungdomar med rätt att gå i träningsundervisningen 2015. Totalt 18 elever gick i träningsundervisningen (2015).

I Norden uppskattas prevalensen (förekomsten av befintliga fall) för en lindrig intellektuell funktionsnedsättning vara 0,4–1,3 procent. Prevalensen av måttlig och svår eller grav intellektuell funktionsnedsättning varierar utifrån studerad population och demografiska förhållanden men prevalensen uppskattas vara cirka 3/1 000 barn i Norden.⁷⁰ Om vi använder dessa uppgifter som referenspunkt borde 27–61 barn i skolåldern ha rätt att gå i träningsundervisningen på Åland (2020). Under läsåret 2021–2022 fanns 28 elever inskrivna i träningsundervisningen⁷¹.

Vad gäller NPF uppskattas förekomsten ofta vara högre bland barn än i hela befolkningen. I Sverige har prevalensen av ADHD uppskattats vara 3,3 procent bland 10–17-åringar⁷² och i Finland 3,6–7,2 procent bland 6–18-åringar⁷³. Om prevalens 3,3–7,2 procent används som utgångspunkt, borde det finnas cirka 126–275 elever (6–16 år) med ADHD i grundskolan på Åland (2020).

⁶⁹ Rasmussen, 2015, s. 26.

⁷⁰ *Intellektuell funktionsnedsättning – riktlinjer för medicinsk utredning*, 2015, s. 6.

⁷¹ http://www.tra.ax/images/pdf/TRA_Arbeitsplan_21-22.pdf

⁷² *Behov av nationella kunskapsstöd inom området neuropsykiatriska funktionsnedsättningar*, 2019.

⁷³ Perämäki, 2019.

4. Materialet i undersökningen

Sammantaget tre enkätundersökningar genomfördes hösten 2021 med följande målgrupper, (1) pedagogisk personal inom barnomsorg⁷⁴, grundskola och i skolorna vid Ålands gymnasium (inkl. personal med specialpedagogisk kompetens), (2) vårdnadshavare till barn inom barnomsorg och grundskola samt (3) studerande i skolorna vid Ålands gymnasium. De slutliga enkätfrågorna formulerades med hjälp av de förberedande intervjuerna och samtalen i referensgruppen (kapitel 2.2).

I samband med insamlingen av enkätsvaren erbjöds de svarande möjlighet att anmäla sig för en intervju där det finns förutsättningar att med större djup och detaljnivå beskriva uppfattningar, erfarenheter och idéer. Möjligheten att delta i en intervju erbjöds i alla tre huvudmålgrupper.

4.1 Materialet för vårdnadshavare: bakgrund och målsättning

Enkäten riktad till vårdnadshavare med barn i förundervisning (F) och grundskola (G) kartlägger bedömningen av det individuella stödbehovet och ställer även specifika frågor om det åländska utbildningssystemet (se enkäten för vårdnadshavare till barn i grundskola i *Bilaga 1*). Som bakgrundsfrågor kartlades barnets kön, ålder, modersmål (svenska eller annat), kommun samt eventuell utredning och/eller diagnos. I enkäten för vårdnadshavare ingår även specifika frågor som är relevanta på Åland. Dessa frågor handlar om trestegsstödet på Åland, övergångarna mellan olika stadier inom utbildningssystemet och en fråga om ett eventuellt resurscentrum eller en resursskola på Åland ställdes. Även samarbetsfrågor kartlades och tankar kring framtida behov av utveckling för att bättre beakta de behov som barn med NPF har. Bland elever med NPF var det viktigt att även kartlägga eventuell frånvaro av andra skäl än sjukdom eller beviljad ledighet.

Enkätfrågorna om stödbehovet i undervisningen (F: fråga 7–11; G: fråga 10–14) grundar sig på instrumentet för bedömning av anpassningar i skolmiljön (BAS)⁷⁵. Instrumentet har skapats i Linköpings universitet och frågorna identifierar behovet av anpassningar i skolan utifrån elevens perspektiv. Instrumentet är validerat och bedömer i vilken grad förutsättningarna i skolan överensstämmer med elevens förutsättningar. Instrumentet används vanligen av eleven själv med stöd av intervjuaren, med i den här undersökningen fick vårdnadshavarna möjligheten att göra bedömningen för sina barn. Detta är viktigt i synnerhet för barn med NPF som ofta har mycket individuella och varierande behov som behöver betraktas med ett brett perspektiv och en helhetsbild.

Totalt 42 barn inom barnomsorgen och 399 barn i grundskolan är representerade i enkätundersökningen genom sina vårdnadshavare. *Tabell 8* visar antalet barn skilt för grupperna för barn med eller utan diagnos/pedagogisk bedömning. En diagnos består av en neuropsykiatrisk funktionsavvikelse som ADHD, autismspektrumtillstånd, dyslexi eller dyskalkyli. En skriftlig pedagogisk bedömning eller en utredning av stödbehovet i skolan däremot omfattar bedömningar och utredningar där åtgärdsprogram eller en individuell plan ingår.

⁷⁴ I rapporten används begreppet barnomsorg för att inkludera alla svarande, exempelvis de som jobbar som barnskötare, assistenter eller familjedagvårdare inom barnomsorgen.

⁷⁵ BAS – Bedömning och anpassning i skolmiljön – utveckling och användning på <https://liu.se/forskning/bas---bedomning-av-anpassningar-i-skolmiljon> Se även Hemmingsson, Egilson & Lidström, 2020.

Något flera pojkar än flickor är representerade i svarsmaterialet⁷⁶ och fördelningen av barn efter ålder är relativt jämn. Åldersmässigt har de flesta barn på daghem rätt till förundervisning (året innan barnet börjar grundskolan). Totalt sett har de flesta barn svenska som modersmål och bor utanför Mariehamn. Samtliga åldersgrupper och regioner (Mariehamn, landsbygden, skärgården) var representerade i materialet. Signifikanta skillnader testades i svarsmaterialet för barn i grundskolan i förhållande till bakgrundsvariablerna kön, barnets eventuella diagnos och/eller pedagogisk bedömning (med/utan diagnos/pedagogisk bedömning), utbildningsnivå (lågstadiet, högstadiet) och region (Mariehamn, övrig Åland)⁷⁷. Endast statistiskt signifikanta resultat ($p < .05$) rapporteras.

Tabell 8. Antal barn på daghem och i grundskola representerade i svarsmaterialet, efter bakgrundsvariabel och ev. diagnos eller pedagogisk bedömning

		Daghem		Grundskola	
		Med diagnos och/eller ped. bedömning	Utan diagnos eller ped. bedömning	Med diagnos och/eller ped. bedömning	Utan diagnos eller ped. bedömning
<i>Totalt</i>		7	35	153	246
Kön	Flickor	5	14	57	119
	Pojkar	2	21	96	126
Ålder (år)	4-5	2	5	.	.
	6-7	4	26	8	38
	8	.	.	10	32
	9	.	.	12	37
	10	.	.	13	24
	11	.	.	15	18
	12	.	.	18	25
	13	.	.	19	29
	14	.	.	32	27
	15	.	.	19	14
	16-17	.	.	6	1
Modersmål	Svenska	7	31	150	229
	Annat	0	4	3	16
Region	Mariehamn	2	15	57	79
	Övrig Åland	5	20	95	165

Not: Observera att alla svarande inte har uppgett barnets kön, ålder, kommun eller ev. diagnos. Om den svarande inte uppgett att barnet har diagnos och/eller pedagogisk bedömning har svaret placerats i gruppen för utan diagnos och/eller pedagogisk bedömning. Som diagnos eller pedagogisk bedömning räknades även pågående utredningar.

Källa: ÅSUB

I enkäten erbjöds de svarande flera tillfällen att fritt formulera eller komplettera sina svar. Likaså erbjöds möjlighet att delta i en intervju. De resultat som presenteras för vårdnadshavare i kapitel 5 kompletteras med materialet som vi har sammanställt från öppna svar och intervjuer. En kombination av kvantitativt och kvalitativt material ger ofta en nyanserad bild av verkligheten samt de behov och önskemål som lägger grunden till svaren. Möjlighet till intervju erbjöds både i smågrupper och enskilt. Totalt nio vårdnadshavare deltog i intervjuer (se avsnitt 2.2).

⁷⁶ Se statistik om könsskillnader i stödundervisningen i grundskolan i avsnitt 3.4.

⁷⁷ Antalet svarande i daghemmen var för litet för att gruppjämförelserna ska kunna genomföras på ett statistiskt pålitligt sätt.

4.2 Materialet för pedagoger och lärare: bakgrund och målsättning

Med tanke på barn med NPF är det viktigt att identifiera de vuxna inom utbildningssystemet som kan bidra med stöd till barnet. Enkäten riktad till pedagoger och lärare inom barnomsorg, grundskola och skolorna vid Åland gymnasium kartlade som bakgrundsfrågor den svarandes kön, ålder, arbetskommun/skola, yrke och arbetserfarenhet, självskattad kompetens inom NPF och hur ofta personen möter barn med NPF i sitt arbete (se enkäten för pedagoger i grundskola i *Bilaga 2*).

På motsvarande sätt som i enkäten för vårdnadshavare ingick frågor som är relevanta på Åland, det vill säga frågor om trestegsstödet på Åland (fråga 8 och fråga 13–14), övergångarna mellan olika stadier inom utbildningssystemet (fråga 15–16; för grundskola fråga 14–17) och en fråga om ett eventuellt resurscentrum eller en resursskola på Åland (fråga 18–19; för grundskola fråga 19–20). Även tankar kring framtida behov av utveckling för att bättre beakta de behov som barn med NPF har (fråga 20; för grundskola fråga 21).

Inspiration till enkätfrågorna om kunskap, habilitering och liknande har hämtats från projektet Bättre vardag (Parempi arki) i södra Österbotten (2016–2017) som hade som målsättning att skapa ett servicenät för barn och unga med NPF. Följande fokusområden och frågeställningar kartläggs i enkäten:

- Kunskap om samt kunskapsbehov kring NPF (fråga 9–10)
- Bruk av hjälpmedel och annat stöd i undervisningen (fråga 11)
- Rutiner och arbetssätt för stöd i lärandet hos barn med NPF (fråga 12)
- Rutiner för samarbete med vårdnadshavare till barn med NPF och för sektoröverskridande/multiprofessionellt samarbete, samarbete och ansvarsfördelning mellan sektorer (fråga 17; för grundskola fråga 18)

Totalt 139 lärare och pedagoger på Åland deltog i enkätundersökningen. Av dessa arbetade 21 procent inom barnomsorg, 50 procent i grundskola och 29 procent i skolorna vid Ålands gymnasium. *Tabell 9* visar antalet svarande efter kön, ålder och arbetsregion.

Könsfördelningen är snedast i gruppen för barnomsorg där inga män finns bland de svarande. Könsfördelningen är jämnast i gruppen för svarande i gymnasiet. Samtliga åldersgrupper och regioner var representerade i materialet⁷⁸. Åldersmässigt var de flesta svarande i åldern 40–59 år (76 % bland de svarande i daghemmen, 55 % i grundskolan och 71 % i gymnasiet).

Signifikanta gruppskillnader testades mellan nivåerna (barnomsorgen, grundskolan och gymnasiet) samt mellan skolorna vid Ålands gymnasium (lyceet och yrkesgymnasiet) i de frågor som det var möjligt. Endast statistiskt signifikanta resultat ($p < .05$) rapporteras.

⁷⁸ Skolorna inom gymnasialstadiet (Ålands lyceum och Ålands yrkesskola) finns endast i Mariehamn.

Tabell 9. Antal svarande i daghem, grundskola och gymnasium, efter kön, åldersgrupp och region

		Daghemmen	Grundskolan	Gymnasiet
<i>Totalt</i>		29	69	41
Kön	Kvinnor	29	56	21
	Män	0	12	20
Ålder	18-29 år	1	9	1
	30-39 år	4	19	5
	40-49 år	9	24	12
	50-59 år	13	14	17
	60 år och äldre	2	3	6
Region	Mariehamn	7	22	41
	Övrig Åland	22	47	-

Källa: ÅSUB

Drygt varannan svarande inom barnomsorgen (16 svarande) uppgav att de har en lärarutbildning eller att de jobbar som lärare, medan övriga (13 personer) hade bland annat barnskötarutbildning. Av samtliga svarande i grundskolan uppgav 17 procent (12 personer) att de antingen har sin utbildning eller de nuvarande arbetsuppgifterna inom specialundervisning. De övriga svarande uppgav att de är ämneslärare (30 %, 21 personer) eller klasslärare/övriga pedagoger (52 %, 36 personer). I skolorna vid Ålands gymnasium uppgav 12 procent av de svarande (5 personer) att de antingen har sin utbildning eller de nuvarande arbetsuppgifterna inom specialundervisningen. Övriga svarande i dessa skolor jobbar främst som ämneslärare eller timlärare (88 %, 36 svarande). Vid Ålands gymnasium var 34 procent av de svarande (14 personer) anställda i lyceet, 56 procent (23 personer) inom den grundläggande yrkesutbildningen vid yrkesgymnasiet och övriga tio procent (fyra personer) inom yrkesinriktad specialundervisning eller inom yrkesträningsprogrammet (YTP) vid yrkesgymnasiet.

Även i pedagogernas enkät erbjöds möjlighet till fritt formulerade svar och att anmäla sig till en intervju. Totalt sex personer deltog i intervjuerna (se avsnitt 2.2).

4.3 Materialet för elever och studerande med NPF-diagnos: bakgrund och målsättning

Även unga fick möjligheten att berätta om sina åsikter, tankar och erfarenheter kring stödbehovet i undervisningen. Enkäten som var riktad till studerande i skolorna vid Ålands gymnasium hade fokus på det upplevda stödbehovet i undervisningen genom liknande frågor som i vårdnadshavarnas enkät. Enkätfrågorna om stödbehovet i undervisningen (fråga 6) grundar sig därmed på instrumentet för bedömning av anpassningar i skolmiljön (BAS). Förutom frågor om stödbehovet ställs bakgrundsfrågor (kön, ålder, skola, eventuellt stöd för lärande och diagnos). De svarande erbjöds även möjligheten att ge ett fritt formulerat svar kring vad som skulle kunna underlätta i undervisningen för den svarande. Likaså erbjöds de svarande möjlighet att delta i en intervju.

Totalt 68 studerande deltog i enkätundersökningen (se *Tabell 10*). De flesta svarande var män (62 %) och under 18 års ålder (56 %). Totalt 38 procent uppgav att de deltar i tillfällig stödundervisning, 29 procent i specialundervisning och 19 procent i YTP.

Tabell 10. Antal svarande som studerar i skolorna vid Ålands gymnasium, efter kön, ålder och stödform

<i>Totalt</i>		<i>68</i>
Kön	Kvinnor	26
	Män	42
Ålder (år)	15-16	14
	17	24
	18	17
	19 eller äldre	13
Ev. stödform	Tillfällig stödundervisning	26
	Specialundervisning	20
	YTP	13

Not: Observera att alla svarande inte har uppgett kön, åldern eller en eventuell stödform.

Källa: ÅSUB

I intervjuerna deltog studerande vid Ålands gymnasium, elever i högstadieåldern och unga som varken jobbar eller studerar, totalt sju personer (se avsnitt 2.2).

5. Vårdnadshavarnas synpunkter om stödbehovet i undervisningen

I detta kapitel sammanfattar vi resultaten för vårdnadshavarnas svarsmaterial i vilket barn inom både barnomsorgen och grundskolan var representerade (se även avsnitt 4.1). Eftersom relativt få barn var representerade i enkätmaterialen för barnomsorg anges resultaten för dessa barn i den löpande texten. Resultaten för barn i grundskolan rapporteras däremot i tabeller och diagram i vilka andelen svarande framgår för grupperna vårdnadshavare till barn med eller utan NPF.

5.1 Kunskap och erfarenheter om trestegstödet

De vanligaste stödformerna är bäst kända

Bland vårdnadshavare till barn inom barnomsorg upplever ungefär var tredje svarande att de känner till stödformerna allmänpedagogiskt stöd, specialpedagogiskt stöd och träningsundervisningen bra eller mycket bra (35 %, 34 % och 33 %). En något mindre andel vårdnadshavare känner till stödformerna mångprofessionellt stöd och studio⁷⁹ bra eller mycket bra (25 % respektive 17 %).

Tabell 11 visar resultaten för vårdnadshavare till barn i grundskolan. Ungefär varannan vårdnadshavare till barn med NPF rapporterar att de känner till den allmänpedagogiska och den specialpedagogiska stödformen bra eller mycket bra (51 % respektive 51 %), medan ungefär var tredje uppger att de känner till stödformerna mångprofessionellt stöd, träningsundervisning och studio bra eller mycket bra (36 %, 31 % och 30 %). *Tabell 11* visar att bland övriga vårdnadshavare är det mer sällsynt att ha lika bra kännedom om allmänpedagogiskt och specialpedagogiskt stöd. För mångprofessionellt stöd, träningsundervisningen och studion var resultaten relativt lika i båda grupperna.

Tabell 11. Andel (%) vårdnadshavare till barn i grundskolan som känner till stödformerna bra eller mycket bra, efter stödform

	Barn med NPF	Övriga barn
Allmänpedagogiskt stöd	51	44
Specialpedagogiskt stöd	51	41
Mångprofessionellt stöd	36	36
Träningsundervisningen	31	33
Studio	30	33

Not: Svartalternativen är mycket bra, bra, varken bra eller dåligt, dåligt, mycket dåligt och ej aktuellt/vet inte. Tomma svar och svar "ej aktuellt/vet inte" har lämnats utanför beräkningarna i tabellen. Observera att specialklasser och liknande undervisningsformer inte finns i samtliga skolor på Åland.

Källa: ÅSUB.

Resultaten för gruppjämförelser visade att vårdnadshavare till barn med NPF hade markant bättre kännedom om specialpedagogiskt stöd än vårdnadshavare till barn utan NPF⁸⁰. Vårdnadshavare till barn i högstadiet hade markant bättre kännedom om träningsundervisningen och stödformen studio än vårdnadshavare till barn i lågstadiet⁸¹.

⁷⁹ En utbildningsform för elever som har behov av undervisning i mindre grupp.

⁸⁰ ANOVA: Welch $F_{1,285} = 6.97, p = .009$.

⁸¹ ANOVA (träningsundervisning): $F_{1,240} = 5.93, p = .016$; ANOVA (studio): $F_{1,257} = 8.37, p = .004$

I enkäten ställdes även en fråga om hur de svarande upplever att stödformerna har fungerat för det egna barnet (se *Tabell 12*). Inom förundervisningen var frågan om allmänpedagogiskt stöd aktuell för 25 vårdnadshavare och av dessa upplevde nästan alla (92 %) att stödet har fungerat bra eller mycket bra. Specialpedagogiskt stöd var aktuellt för 18 barn inom barnomsorgen och 72 procent av vårdnadshavare till dessa barn upplevde stödet som bra eller mycket bra. Vårdnadshavare till totalt 16 barn svarade på delfrågan om mångprofessionellt stöd och 81 procent av dessa upplevde att stödet har fungerat bra eller mycket bra.

Majoritet av vårdnadshavare till barn i grundskolan upplever att det allmänpedagogiska och det specialpedagogiska stödet har fungerat bra eller mycket bra. Vårdnadshavare till barn utan NPF har i allmänhet mer positiva erfarenheter av stödformerna i trestegsstödet jämfört med vårdnadshavare till barn med NPF. Minst nöjda är de sistnämnda svarande med det mångprofessionella stödet.

Tabell 12. Andel (%) vårdnadshavare till barn i grundskolan som angett att stödformerna fungerat bra eller mycket bra, efter stödform

	Barn med NPF	Övriga barn
Allmänpedagogiskt stöd	68	89
Specialpedagogiskt stöd	59	74
Mångprofessionellt stöd	40	67

Not: Antal svarande för barn med NPF var 120, 111 och 77 i stödformerna. Antal svarande till barn utan NPF var 125, 73 och 66 i stödformerna.

Källa: ÅSUB

Resultaten för gruppjämförelser visade att vårdnadshavare ansåg markant oftare att det allmänpedagogiska stödet fungerat bra för barn utan NPF och för elever i lågstadiet än för barn med NPF och elever i högstadiet⁸². Vad gäller specialpedagogiskt stöd ansåg vårdnadshavarna markant oftare att stödet fungerat bra för flickor, för barn utan NPF och för elever i lågstadiet än för pojkar, barn med NPF och elever i högstadiet⁸³. Slutligen fanns även signifikanta gruppskillnader i förhållande till mångprofessionellt stöd. Även här ansåg vårdnadshavarna oftare att stödet fungerat bra för flickor, för barn utan NPF och för elever i lågstadiet än för pojkar, barn med NPF och elever i högstadiet⁸⁴.

De intervjuade upplever att lärarnas kunskap om stödformerna varierar

Under de intervjuerna som genomfördes bland vårdnadshavare bekräftades att det ofta finns allmän kunskap om stödformerna inom trestegsstödet. Vårdnadshavarna hade fått kunskap om stödformerna genom möten med lärare, speciallärare och skolledningen eller genom att själva ta reda på vad stödformerna innebär. De intervjuade hade upplevt att kunskap om stödformerna och stödmöjligheterna kan variera relativt mycket bland lärare, pedagoger och skolledning. I de situationer där vårdnadshavare har upplevt att det inte finns kunskap om NPF i skolan skapas frustration bland vårdnadshavarna, i synnerhet om barnet avreagerar sig hemma.

Att det finns kunskap bland lärare, pedagoger och skolledning om NPF och de stödformer som är tillgängliga är enligt de intervjuade mycket viktigt. I vissa fall uppmärksammar de intervjuade att den mest tillgängliga stödformen, det allmänpedagogiska stödet, saknas för barn som är under utredning för en NPF-diagnos. Dessa vårdnadshavare berättar att de har efterfrågat stödet utan framgång. I samband

⁸² ANOVA (diagnos): Welch $F_{1,215} = 19.06$, $p < .001$; ANOVA (stadiet): Welch $F_{1,148} = 21.83$, $p < .001$.

⁸³ ANOVA (kön): $F_{1,181} = 3.95$, $p = .048$; ANOVA (diagnos): Welch $F_{1,180} = 6.74$, $p = .01$; ANOVA (stadiet): $F_{1,182} = 8.88$, $p = .003$.

⁸⁴ ANOVA (kön): $F_{1,140} = 5.07$, $p = .026$; ANOVA (diagnos): $F_{1,140} = 11.42$, $p < .001$; ANOVA (stadiet): $F_{1,141} = 8.88$, $p = .003$.

med specialpedagogiskt stöd efterlyser vårdnadshavare mer samarbete. Avsaknad av samarbete mellan vårdnadshavarna och skolan leder enligt de intervjuade till att föräldrarna inte får information kring barnets skolgång och det uppstår bristfällig dialog mellan vårdnadshavarna och skolan. Att situationen ibland eskalerar till barnskyddsanmälan på initiativ av skolan eller en annan instans upplevs av de intervjuade vårdnadshavarna som ett misslyckade i dialogen och samarbetet.

Barnens behov av stöd kan variera stort och vårdnadshavarna som intervjuades önskar att skolan skulle behandla barnet som en individ med individuella behov av stöd i olika former. Bland annat studio behöver inte passa för ett barn som stödform, medan den kan fungera bra för andra. Flera vårdnadshavare upplever att dokumentation av barnets situation och skolgång inte nödvändigtvis leder till att läraren agerar med barnets behov som utgångspunkt. Lärarnas kunskap om NPF kan skilja sig mycket enligt de intervjuade samtidigt som lärarens uppfattning om situationen har en stor påverkan på barnets skolgång. Om skolan saknar kunskap om exempelvis ADHD så kan vårdnadshavarna uppleva att barnet inte får hjälp i sin situation. Diagnostisering av ADHD förutsätter enligt de intervjuade att symptomen ska vara synliga i två miljöer, varav en måste vara skolan. Dessutom kan symptom visa sig på väldigt olika sätt hos olika barn. Om personalen i skolan i sådana situationer inte känner till symptomen vid NPF, finns det en stor risk att barnet på grund av bristfällig kunskap bland skolpersonalen blir utan stöd. Vårdnadshavarna framhäver att om inte skolan ser problemet kommer de inte heller vidare med hjälp till barnet.

Enligt landskapslag (2020:32) om barnomsorg och grundskola ska barnets åtgärdsprogram granskas minst en gång per termin och den individuella planen minst en gång per läsår (23 §). Flera vårdnadshavare berättar att åtgärdsprogrammen inte uppdateras som de ska och att lärarna i vissa fall saknar kunskap om hur programmen ska göras. Lärarna behöver därmed enligt de intervjuade genomgång och handledning för att kunna göra individuella planer och åtgärdsprogram. Enligt de intervjuade är det alltför mycket upp till enskilda lärare vad stödformerna innehåller och hur den individuella planen ser ut. Detta kan bland annat leda till att planerna inte uppdateras och att de innehåller orealistiska mål för barnet. De lärare som de intervjuade vårdnadshavarna har upplevt som bra har sett barnets situation som en helhet, det finns förutsägbarhet i stödet.

5.2 Barnets behov av stöd i skolan

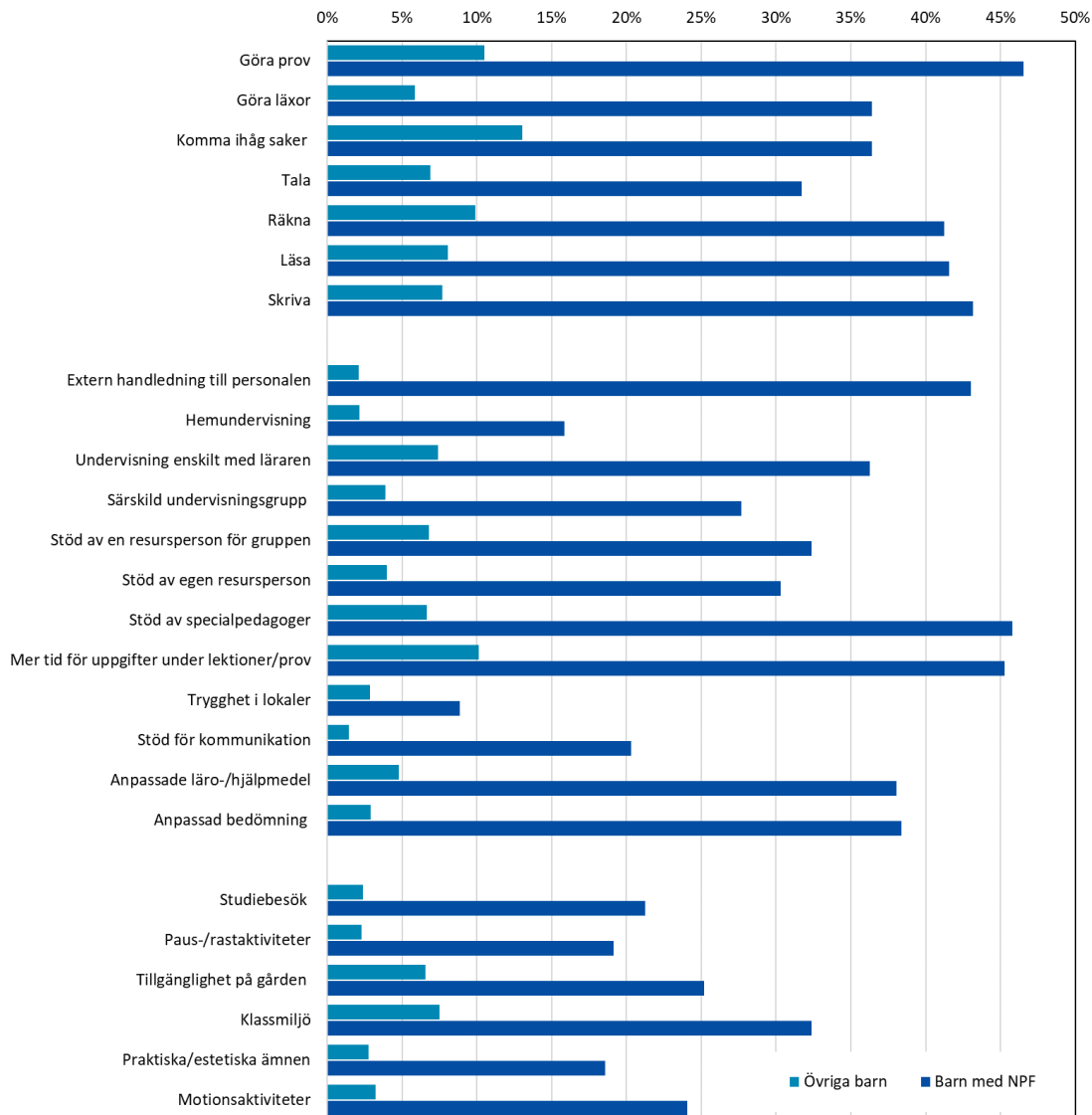
Stora skillnader i det upplevda stödbehovet

Stödbehovet som barnet har i undervisningen kan variera stort beroende på den individuella situationen. Inom förundervisningen är det relativt ovanligt att vårdnadshavare upplever stödbehov. Totalt 14 procent av de svarande med barn i förundervisningen rapporterar att barnet behöver mer stöd för deltagande i praktiska eller estetiska ämnen (till exempel bild, musik, slöjd). För samtliga övriga punkter upplevde mindre än tio procent av de svarande att extra stöd behövs.

Nästan varannan vårdnadshavare som har barn med NPF i grundskolan upplever att barnet behöver mer stöd i samband med prov (47 %), mer stöd av specialpedagoger, speciallärare eller liknande (46 %) och mer tid för uppgifter under lektioner, prov och liknande (45 %). Fler än var tredje vårdnadshavare i gruppen för barn med NPF i grundskolan upplever även att barnet har behov av anpassad bedömning av kunskandet (38 %), anpassade läro- eller hjälpmedel (38 %), undervisning enskilt med läraren (36 %) samt stödbehov i färdigheter som att skriva (43 %), läsa (42 %), räkna (41 %), göra läxor (36 %) och komma ihåg saker (36 %). Många vårdnadshavare upplever även att det behövs stöd i form av extern handledning till personalen (43 %).

I gruppen för övriga vårdnadshavare (barn utan NPF) upplever ungefär var tionde svarande att barnet behöver stöd i att komma ihåg saker (12 %), mer tid för uppgifter under lektioner, prov och liknande (10 %), samt stöd i att räkna (10 %) och göra prov (10 %). *Figur 7* demonstrerar skillnaderna i det upplevda stödbehovet mellan grupperna. Skillnaderna var statistiskt signifikanta i samtliga punkter⁸⁵.

Figur 7. Andel (%) vårdnadshavare till barn i grundskolan som angett att barnet behöver mer stöd, efter aktivitet

Not: Svartalternativen som är med i beräkningarna är: barnet har ej stödbehov, barnet får tillräckligt med stöd och barnet behöver mer stöd. Observera att skalan slutar vid 50 %.

Källa: ÅSUB

⁸⁵ För de sammanställda resultaten, se Bilaga 5.

De vårdnadshavarna till barn inom **barnomsorg** som inte är nöjda med stödet som barnet får (2 svar) rapporterade följande om vad som skulle kunna underlätta för barnet:

"Mitt barn är väldigt orolig inför skolan och ställer väldigt höga krav på sig själv vilket ökar osäkerheten. Han skulle behöva mer stöd av specialpedagoger/speciallärare. Då han får göra saker i sin egen takt ökar motivationen och självsäkerheten."

"Hjälp med sociala situationer, att göra sig förstådd och att upprätthålla fokus och motivation."

Bland vårdnadshavare till barn som går i grundskolan upplevdes varierande stödbehov (108 svar). Tillräckliga **resurser** som assistenter och resurser i specialundervisning skulle enligt flera vårdnadshavare (18 svar) underlätta skolgången för barnet:

"Egen assistent. Någon som kan översätta vad som händer, vad som menas och hur det är tänkt att barnet ska reagera/kommunicera."

"Assistent och specialpedagogiskt stöd. Som förälder så orkar man inte strida hur mycket som helst. I högstadiet senast bör det också satsas på studieteknik, egentligen tidigare. Föräldrar till barn med NPF bör också få tillgång till tjänster så som study fuel."

"Någon form av stödlektion då man kan sitta med en resurspersonal och plugga och göra läxor då hemmiljö inte alltid är optimal tyvärr."

"Mer resurser i specialklass. Anpassade digitala läromedel i och med att sonen har svårigheter med finmotorik. Specialklassläraren har ej kunskap om de digitala läromedel sonen kunde nyttja och sonen får ej egen läsplatta i skolan då rektorn prioriterar att assistenterna ska få läsplattor före elever i specialklass."

I synnerhet önskade vårdnadshavarna (18 svar) att skolans personal visar **stöd till samt har kunskap om och förståelse för** barn med NPF. Följande skulle underlätta för barnet:

"En rektor som tar ansvar och bryr sig om både barn och lärare."

"Personal som inte glömmet så ofta & som är tydligare i beskrivningar. Är med barnet i lekar & tolkar situationer för barnet före de hamnar i affekt."

"Mera hjälpmedel, större förståelse för NPF"

"Struktur. Tydlighet."

"Individuella anpassningar. Tysta, blyga barn försvinner i mängden och får inte samma hjälp."

I synnerhet **provsituationer** väckte många (17 svar) önskemål. Kommentarererna handlade om önskemål om individuella eller muntliga prov och om mer tid för pluggandet inför prov. Dessutom presenterades följande önskemål för att underlätta för barnet:

"Mitt barn gör prov utanför klassrummet p.g.a. [NPF] som stör resten av klassen. Skulle föredra ett eget utrymme till honom i stället för att sitta i korridoren."

"Jag vet faktiskt inte. Det känns som vi testat det mesta och hamnat i en ond spiral. Muntliga prov, mer "roliga" läs och skrivövningar på hans nivå, hjälp att se till att allt som ska med hem kommer med hem, ofta ligger böckerna kvar för att det blir bråttom ut på rast och sedan är det bortglömt och den stuvats in i bänken."

"Ett prov kan vara svårt och barnet känner mer krav. Bättre med mindre delar prov och delrapporter, som kanske skulle kunna väga upp ännu mer."

"Vägledning och stöd i provsituationer där vårt barn underpresterar och skolan lägger vitsord endast på basen av provresultat."

"Prov oftare så det inte blir så mycket att läsa på när de kommer ett stort prov."

I vissa ämnen, som matematik, svenska och språk upplevdes specifikt stödbehov (14 svar) men det fanns även önskemål om **undervisningsformer och -sätt** som skulle underlätta för barnet:

"Jobba i mindre grupper."

"Digitala verktyg"

"Barnet behöver få mer hjälp med att hinna skriva, få kopior, få göra uppgifter muntligt."

"Mer tid för olika uppgifter. Lugn och ro. Mer uppmärksamhet från lärare /assistent utan att behöva be om det."

Enligt vårdnadshavarna behövs en bra **dialog** mellan hemmet och skolan samt förståelse i skolan för situationen och utmaningarna som finns hemma (11 svar). För en bättre dialog önskades bland annat en tydlig plattform och informationsdelning:

"Att alla läxor står tydligt på Wilma, till rätt datum."

"Om de skulle använda en plattform med information så skulle livet va enkelt, men nu är de allt för många olika!"

"Tätare kontakt till hemmet. En tydlig struktur om läxor och prov så vi hemma kan stödja den biten. Resursperson i gruppen som kan stödja eleven att komma ihåg att ta hem rätt böcker och dylikt för att läsa på prov."

Tydliga **målsättningar** för skolgång och att man följer åtgärdsplanerna som sammanställts för barnet skulle enligt flera vårdnadshavare (3 svar) underlätta för barnet:

"Tydlig plan och förberedelse så eleven vet hur och vad som gäller i/med samtliga ämnen och lärare som denne möter."

De intervjuade efterfrågar träningsundervisningens expertis

Under intervjuerna med vårdnadshavare framgick det att det framför allt behöver finnas flexibla undervisningsformer samt vilja och passion hos lärarna att agera efter barnets (och gruppens) behov. Eftersom barn med NPF är individer, är det viktigt att lärarna tar vara på kunskapen som vårdnadshavarna har kring barnet. Bland annat flickor och pojkar med autism kan enligt de intervjuade reagera på väldigt olika sätt i sociala situationer, och även barn med ADHD kan visa annorlunda beteendemönstren än exempelvis barn med autism. Läraren behöver därmed framför allt lära känna eleven som en individ genom samarbete med föräldrarna.

Likaså är det viktigt med samarbete mellan lärarna och pedagogerna i skolan kring barnet och barnets stödbehov. De intervjuade har upplevt att det kan vara svårt för lärare att ta steget från allmänpedagogiskt stöd till specialpedagogiskt stöd. De intervjuade önskar även att lärarna inte skulle få välja bort kurser och utbildning inom NPF. Besök och arbetsrotation med lärare som jobbar inom träningsundervisningen på Åland önskades av de intervjuade vårdnadshavarna. Ett alternativ till detta är att pedagogerna från träningsundervisningen kommer till skolorna för att ge handledning till lärarna, vilket enligt en vårdnadshavare kunde vara obligatoriskt att delta i för de

lärare och pedagoger som jobbar inom stödformerna för specialundervisning och studio.

Enligt de intervjuade är det framför allt viktigt att personalen i skolorna känner till och förstår barnets beteende. NPF-symptom kan resultera till att exempelvis skolskjutsen eller matsituationerna blir svåra. Det är enligt de intervjuade vanligt att exempelvis barn med autism endast äter vissa saker och vägrar annat⁸⁶. Ett välfungerande samarbete mellan daghemmet, skolan och vårdnadshavarna till barn med NPF efterlyses. I samarbetet ingår bra dialog och informationsbyte, flera av de intervjuade har upplevt att information om bland annat läxor inte kommer hem (läs mera om samarbetet i avsnitt 5.3).

De intervjuade bekräftade även oron för brist på skolans resurser. Bland annat kan en gruppassistenta fungera dåligt för ett barn med NPF och då är det viktigt med möjlighet till en och samma personlig assistent. Det är enligt de intervjuade viktigt att se barnets diagnos i ett större sammanhang då individuella lösningar kan göra en stor skillnad för elevens skolgång. Barnet kan ofta inte själv be om hjälp exempelvis med provskrivning och behöver även kunskap för att hantera sitt liv på ett bra sätt. En bra personlig assistent kan bidra stort till att barnet tillgodoser sig kunskaper och färdigheter som behövs i olika livssituationer. Trots att en gruppassistenta ur skolans och lärarens perspektiv kan vara en flexibel lösning för hela gruppen, betyder det för eleven med NPF att det vuxna stödet som barnet behöver i sin skolgång inte alltid är tillgängligt beroende på gruppens sammansättning och situation. De intervjuade har helt enkelt upplevt att gruppassistenten inte räcker till. Kontinuitet i assistenter och lärare efterfrågas.

De intervjuade har upplevt att resursbrist i skolan även påverkar tillgången till hjälpmedel. Enligt de intervjuade kan det vara svårt att få tillgång till hjälpmedel som exempelvis en dator. I vissa fall finns anpassningar i skolan, men de används inte på rätt sätt eller så finns det hjälpmedel som har försvunnit. Trots stöd i lag finns det enligt de intervjuade inte tillräckligt med resurser. De intervjuade lyfter fram att det dessutom saknas en instans med tillsynsansvar på Åland dit man kunde lämna klagomål om det finns brister i skolan. Flera vårdnadshavare upplever att svårigheterna med att få tillgång till resurser och stöd till barnet kan handla om den enskilda kommunens ekonomi och sparbehov och att ekonomin går före barnets bästa i samhället.

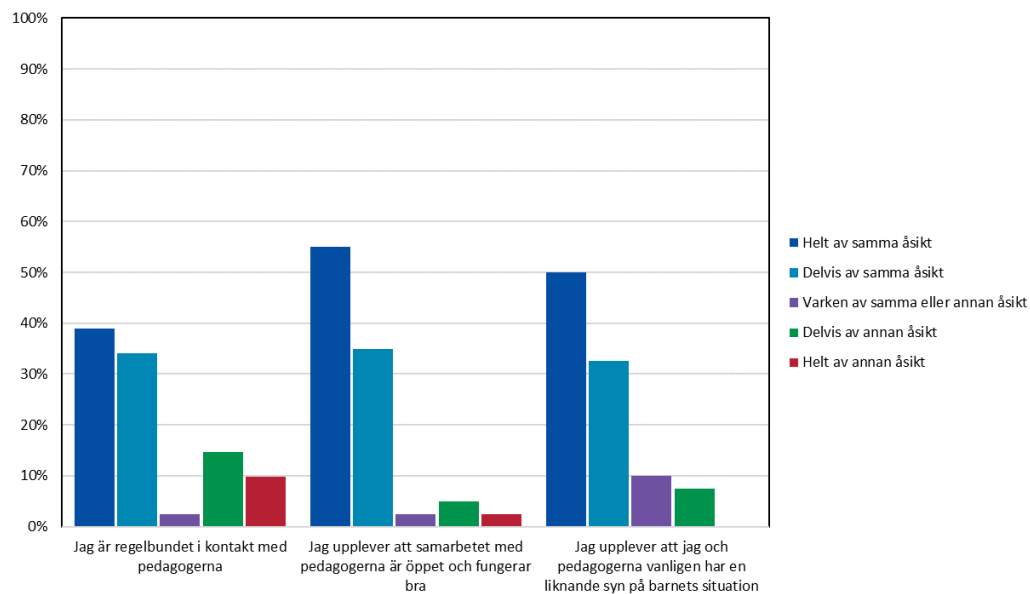
5.3 Samarbetsfrågor

Bättre samarbete och smidigare övergångar önskas för barn med diagnos

I enkäten ställdes frågor om vårdnadshavarnas upplevelser gällande samarbetet med pedagoger, lärare och övriga aktörer. *Figur 8* visar att ungefär varannan vårdnadshavare till barn inom barnomsorgen är helt av samma åsikt med påståenden "Jag upplever att samarbetet med pedagogerna är öppet och fungerar bra" och "Jag upplever att jag och pedagogerna vanligen har en liknande syn på barnets situation" (55 % respektive 50 %). Något färre svarande (39 %) är helt av samma åsikt gällande regelbunden kontakt med pedagogerna.

⁸⁶ Mat och ätande på <https://www.autismforum.se/stod-och-insatser/var dagsfardigheter1/mat-och-atande/>

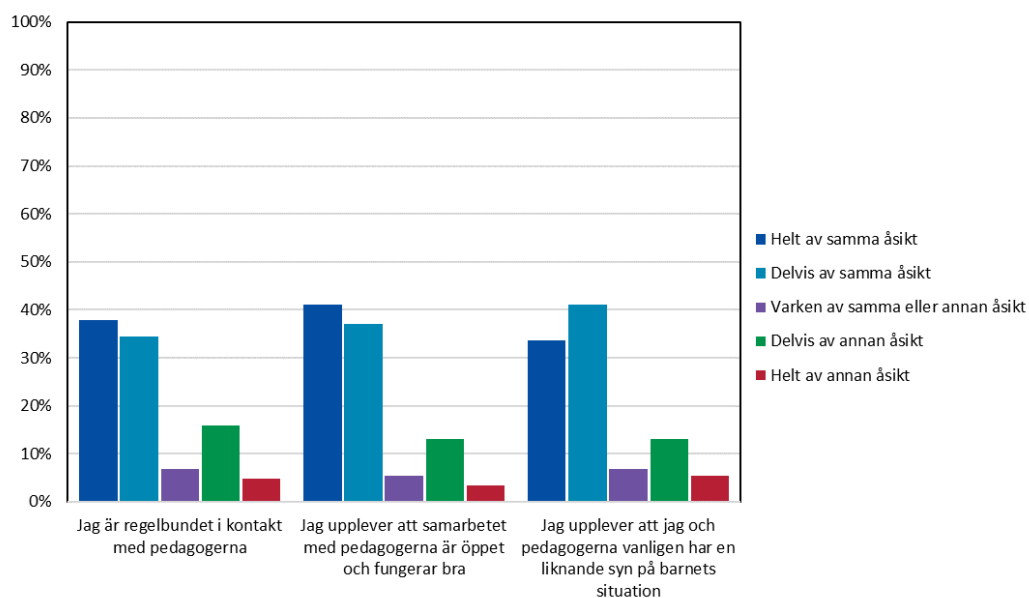
Figur 8. Andel (%) vårdnadshavare till barn inom barnomsorg efter åsikt om samarbetet med pedagoger

Källa: ÅSUB

Figur 9 visar motsvarande resultat för vårdnadshavare till barn med NPF i grundskolan. Ungefär 38 procent av dessa svarande är helt av samma åsikt om att kontakten med pedagogerna är regelbunden. Skillnaderna i förhållande till barnomsorgen blir större bland de övriga påståendena. Färre än varannan svarande är helt av samma åsikt om att samarbetet med pedagogerna är öppet och fungerar bra eller att den svarande och pedagogerna vanligen har en liknande syn på barnets situation (41 % respektive 34 %).

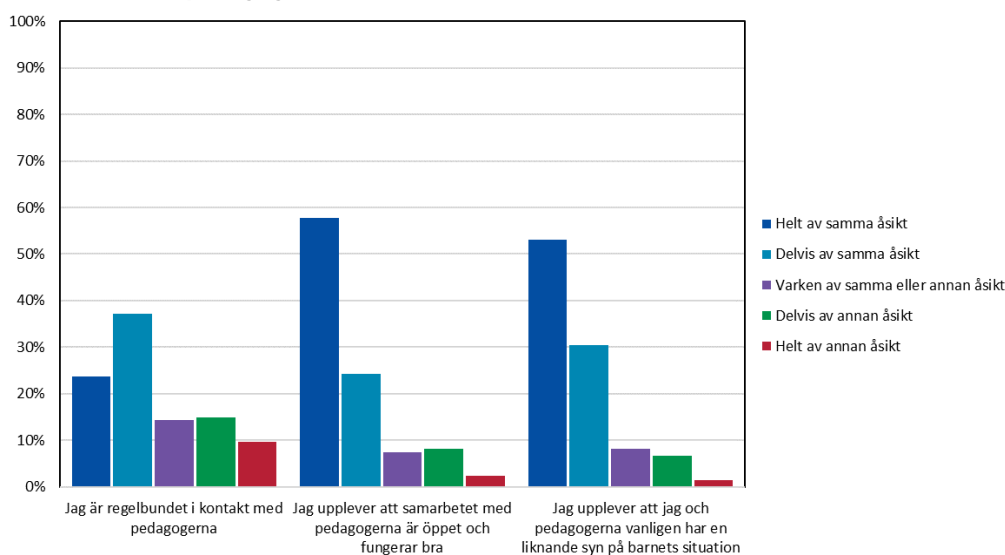
Figur 9. Andel (%) vårdnadshavare till barn med NPF i grundskolan efter åsikt om samarbetet med pedagoger

Källa: ÅSUB

Figur 10 visar att fler än varannan vårdnadshavare till barn utan NPF är helt av samma åsikt om att samarbetet med pedagogerna är öppet och fungerar bra (58 %) samt att man vanligen har en liknande syn på barnets situation (53 %). Skillnaderna mellan grupperna som representerar barn med/utan NPF i grundskolan är tydliga. De vårdnadshavare som har barn utan NPF är markant oftare av samma åsikt om påståendet än vårdnadshavare till barn med NPF⁸⁷. För påståendet om regelbunden kontakt med pedagogerna är inte skillnaderna mellan grupperna signifikanta.

Figur 10. Andel (%) vårdnadshavare till barn utan NPF i grundskolan efter åsikt om samarbetet med pedagoger

Källa: ÅSUB

Ytterligare analyser visar att det finns signifikanta skillnader i svarmaterialet mellan vårdnadshavarna till barn i lågstadiet (12 år eller yngre) och vårdnadshavarna till barn i högstadiet (13 år eller äldre). Vårdnadshavare till barn i lågstadiet är markant oftare av samma åsikt med samtliga påståenden gällande samarbetet med pedagoger än vårdnadshavare till barn i högstadiet.⁸⁸

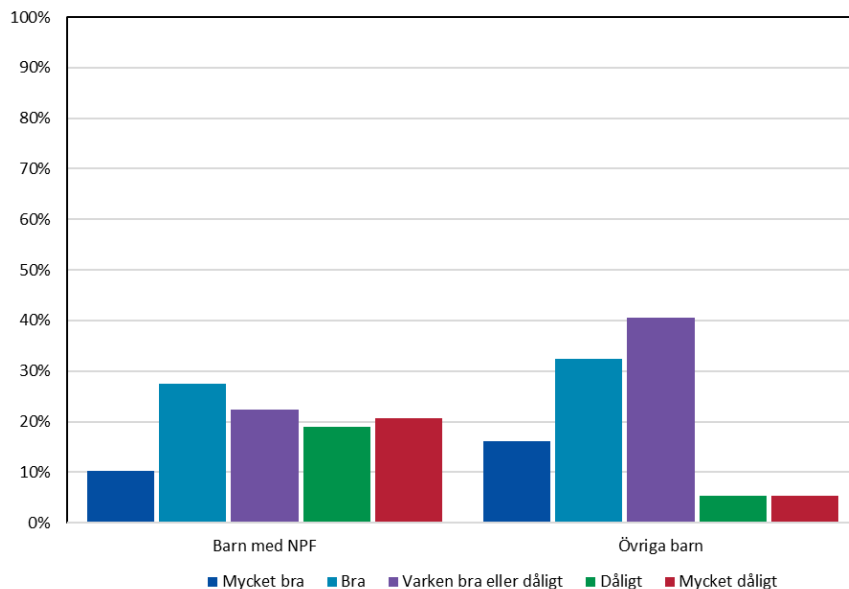
Vårdnadshavarna frågades även om samarbetet kring barn med NPF med övriga aktörer, exempelvis fritidshem (se Figur 11). Enligt landskapslagen (2020:32) om barnomsorg och grundskola ska fritidshemsverksamheten erbjuda en meningsfull fritid för barn och ungdomar dagtid under skoldagarna. Samarbetet med verksamheten vid fritidshem (för barn i årskurs 1 och årskurs 2) var aktuellt för 58 svarande i gruppen för vårdnadshavare till barn med NPF och för 37 övriga svarande. Samarbetet upplevdes som bra eller mycket bra bland 38 procent av svarande i gruppen för barn med NPF och av 49 procent bland övriga svarande. Totalt 40 procent av svarande i gruppen för barn med NPF upplevde samarbetet som dåligt eller mycket dåligt jämfört med elva procent i gruppen för övriga vårdnadshavare.

⁸⁷ ANOVA (kontakt): $F_{1,358} = 6.60, p = .011$; ANOVA (samarbete): $F_{1,362} = 5.64, p = .018$; ANOVA (syn): $F_{1,351} = 13.83, p < .001$

⁸⁸ ANOVA (kontakt): Welch $F_{1,219} = 13.96, p < .001$; ANOVA (samarbete): Welch $F_{1,219} = 31.80, p < .001$; ANOVA (syn): Welch $F_{1,197} = 32.72, p < .001$

Gruppjämförelserna för samarbetet med fritidshem indikerade att vårdnadshavare till barn utan NPF och flickor är markant mer nöjda med samarbetet med fritidshem än vårdnadshavare till barn med NPF och pojkar⁸⁹.

Figur 11. Andel (%) vårdnadshavare till barn i grundskolan efter åsikt om samarbetet med fritidshem kring barn med NPF

Källa: ÅSUB

Delfrågan om samarbetet med eftermiddagsverksamheten (för barn äldre än i åk 2) var aktuell endast för 24 vårdnadshavare till barn med NPF och för 32 övriga vårdnadshavare. Elva svarande (50 %) i gruppen för barn med NPF upplever att samarbetet är bra eller mycket bra, medan nio svarande (38 %) upplever att samarbetet är dåligt eller mycket dåligt. Motsvarande antal i gruppen för övriga vårdnadshavare är 21 svar (66 %) och tre svar (11 %).⁹⁰

Slutligen svarade 72 vårdnadshavare till barn med NPF på delfrågan om mångprofessionellt samarbete. Totalt 46 procent av dessa upplever samarbetet som bra eller mycket bra, medan 25 procent upplever samarbetet som dåligt eller mycket dåligt.⁹¹

Som en del av samarbetsfrågorna fick vårdnadshavarna uppskatta övergångarna mellan förundervisningen och grundskolan, lågstadiet (åk 1–6) och högstadiet (åk 7–9) samt grundskolan och gymnasialstadiet⁹². Bland vårdnadshavare till barn med NPF i grundskolan upplevde 56 procent av de svarande att övergången mellan förundervisningen och grundskolan fungerat bra eller mycket bra, medan 21 procent

⁸⁹ ANOVA (med/utan NPF): Welch $F_{1,89} = 6.40$, $p < .013$; ANOVA (kön): $F_{1,92} = 4.64$, $p = .034$

⁹⁰ Antalet svarande i grupperna är för litet för att signifikanstesterna skulle kunna genomföras på ett statistiskt pålitligt sätt.

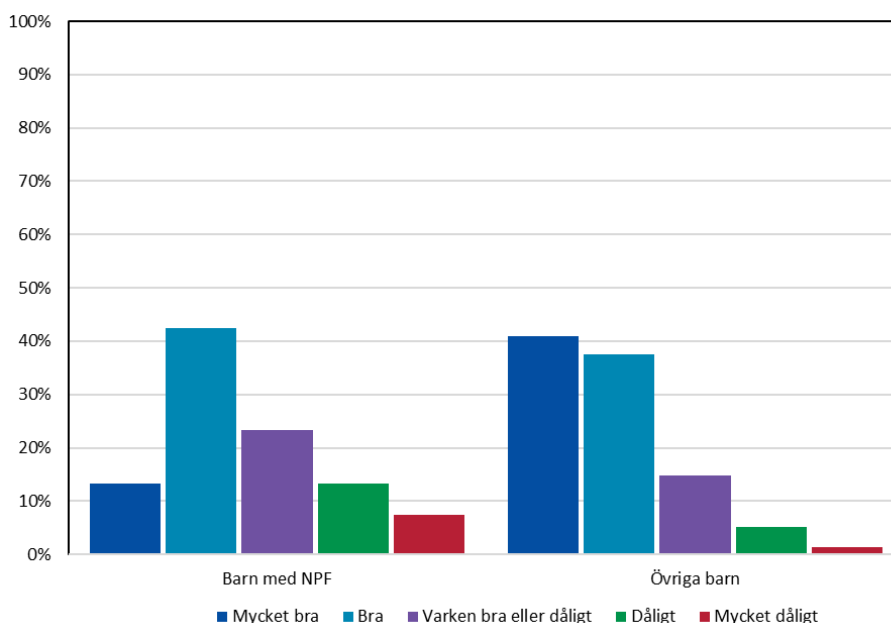
⁹¹ Totalt 20 svarande i gruppen för övriga vårdnadshavare upplevde samarbetet som bra eller mycket bra och 2 svarande som dåligt eller mycket dåligt. Då frågan om mångprofessionellt stöd berör främst vårdnadshavare till barn med NPF och p.g.a. få svarande kan inte signifikanstesterna genomföras på ett statistiskt pålitligt sätt.

⁹² För vårdnadshavare till barn i förundervisningen har inte övergångarna varit aktuella. Elva svarande upplevde dock att övergången till grundskolan fungerat bra eller mycket bra. Totalt 359 svarande till barn i grundskolan rapporterade att övergången till gymnasiet inte varit aktuell. Totalt 16 svarande upplevde dock att övergången fungerat bra eller mycket bra.

upplevde att övergången fungerat dåligt eller mycket dåligt (se *Figur 12*). Motsvarande andelar i gruppen för övriga vårdnadshavare var 79 procent och sju procent.

Statistiskt signifikanta skillnader fanns mellan grupperna. Vårdnadshavare till barn utan NPF och flickor upplevde markant oftare att övergången mellan förundervisningen och grundskolan fungerat bra jämfört med vårdnadshavare till barn med NPF och pojkar⁹³.

Figur 12. Andel (%) vårdnadshavare till barn med/utan NPF i grundskolan efter åsikten om hur övergången mellan förundervisningen och grundskolan fungerat för barnet

Källa: ÅSUB

Även större gruppsskillnader finns för övergången mellan lågstadiet och högstadiet (se *Figur 13*). Bland vårdnadshavarna till barn med NPF upplever 44 procent att övergången fungerat bra eller mycket bra, medan 33 procent upplever att övergången fungerat dåligt eller mycket dåligt. Motsvarande andel bland övriga vårdnadshavare är 67 procent och åtta procent. Även här var skillnaderna statistiskt signifikanta⁹⁴.

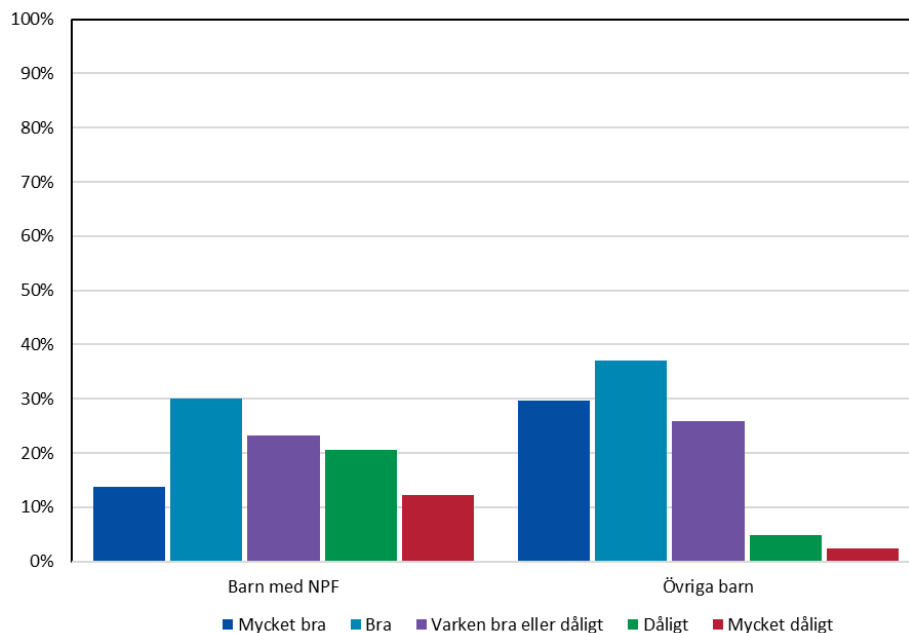
Övergången till gymnasialstadiet var aktuell för fem svarande bland vårdnadshavare till barn med NPF och för 18 övriga vårdnadshavare (övergången har fungerat bra eller mycket bra för två respektive 13 svarande).⁹⁵

⁹³ ANOVA (med/utan NPF): Welch $F_{1,216} = 34.34$, $p < .001$; ANOVA (kön): $F_{1,327} = 8.66$, $p = .003$

⁹⁴ ANOVA: Welch $F_{1,137} = 16.51$, $p < .001$.

⁹⁵ Antalet svarande i grupperna är för litet för att signifikanstesterna skulle kunna genomföras på ett statistiskt pålitligt sätt.

Figur 13. Andel (%) vårdnadshavare till barn i grundskolan efter åsikten om hur övergången fungerat för barnet mellan lågstadiet och högstadiet

Källa: ÅSUB

De svarande tog även vara på möjligheten att kommentera samarbetet. De svar som gavs av vårdnadshavarna till barn i förundervisningen (5 svar) handlade delvis om att det ännu inte finns erfarenhet om övergången till grundskolan (2 svar). Övriga svar om vad som skulle underlätta för barnet genom samarbete var följande:

"Tagit tidigare tag i ärendet, vi skickades till rådgivningen från daghemmet för att ta upp utredningsbehov, fast det var från dagisets håll detta skulle startas. P.g.a. detta tappade vi mycket värdefull tid."

"Specialpedagog väldigt osynlig. Vid utredning var kommunikation mycket knapphändig. Knappt sett barnet på dagis."

"Vi får ingen info om förundervisningen förutom den som ges vid infomötet i början och via bloggen (vad de gjort under dagarna). Skulle önska lite mer personlig feedback om hur det går för barnet."

Även vårdnadshavare till skolbarn hade kommenterat (9 svar) samarbetsfrågorna. Flera svarande (5 svar) hade upplevt att de inte fått hjälp från skolan och/eller BUP, eller att det fanns andra otydligheter kring ärendet som berör barnet.

"Det är kompetensen i skolan och bristen på flexibla lösningar som är problemet."

"Dåligt samarbete med BUP, där finns inga resurser. Ingen som tror på barnet i skola eller ÅHS."

"Tog lång tid innan vi fick skolan att förstå att hon och vi behövde hjälp! Efter som det finns så dåligt med skolpsykologer så hamna vi mellan stolarna? Men när de väl satte fart så gick de fort att få hjälpen!"

"Då det finns för få skolpsykologer och skolkuratorer så hamnar barn ofta i kläm!"

"Tyvärr mycket oklart kring skolskjutsen, och oklara besked om det."

I tre svar önskades specifikt att samarbetet och/eller samverkan mellan ÅHS, BUP och skolan skulle stärkas.

"Vi föräldrar har gett handlingar såsom läkarintyg till rektorn för att personalen skulle kunna förbereda för sonens skolstart. Rektorn gav ej info vidare inom skolan utan vi föräldrar har t.ex. fått ge kopior på intyg för specialkost direkt till kökspersonal fastän rektorn fått bl.a. dessa handlingar månader tidigare. Överföring av handlingar internt från skolpsykolog till lärare funkar inte och mellan ÅHS/BUP-skola funkar inte, utan vi föräldrar har lagt många timmar på att begära ut handlingar och vidarebefordra dem fastän vi gett samtycke att sekretessbelagd info om sonen får överföras mellan myndigheterna. Detta är ett område som borde styras upp med digitala samtycken där modell kan tas från myndigheten Valteri⁹⁶ på rikssidan. Som förälder till dessa barn har du nog med utmaningar och tidsbrist utan att behöva lägga tid på detta och personalen på skolan. ÅHS och FPA borde också använda sin arbetstid produktivare än med att gå på gång överföra info manuellt. T.ex. inga blanketter finns för föräldrar att ge samtycke till infoöverföring."

De intervjuade önskar stöd som hjälper barnet att hantera sin vardag

Under intervjuerna konstaterade vårdnadshavarna att ett specifikt samarbetsproblem är den dokumentation kring barnet som ska finnas i skolan och som exempelvis vid övergångarna ska följa med barnet. Flera av de intervjuade berättar att viktiga dokument har försvunnit i skolan och i vissa fall har föräldrarna känt sig tvungna att begära ett skriftligt bevis på att dokumentet har lämnats in. Vårdnadshavarna upplever även att skolpersonalen vid övergångar kan skylla på tystnadsplikten om informationen om elevens situation inte blir överförd på ett bra sätt. Detta trots samtycket vårdnadshavarna har skrivit under. Vårdnadshavarna till barn med NPF har många utmaningar och orosmoment i sin vardag och de intervjuade understryker att det är viktigt att undvika ytterligare moment som onödigt belastar vardagen. Även ett kommunikationshäfte eller liknande skulle enligt de intervjuade förbättra informationsbytet mellan föräldrarna och skolan.

De vårdnadshavare som i samband med övergången har fått delta på gemensamma möten med rektorn, läraren och skolpsykologen upplever att övergången fungerat bra. Enligt de intervjuade kan det räcka med en person, exempelvis en speciallärare med kunskap om NPF eller barnets personliga assistent, för att bidra till att övergången blir lyckad. I samband med bristfällig överföring har vårdnadshavarna ibland tolkat händelserna som skolpersonalens maktbegär eller motvilja att lösa frågan. Även processen kring skolbyte har enligt en vårdnadshavare tagit flera månader i stället för att barnet snabbt och smidigt skulle fått hjälp i situationen. Bra rutiner kring skolbyte hjälper barnet att senare hantera sin vardag och skolgång. Vårdnadshavarna behöver känna till bland annat studiemöjligheterna och barnets övriga rättigheter.

Enligt de intervjuade finns det konkreta saker att tänka på i undervisningen när det finns barn med NPF i elevgruppen som bland annat klassrummets utformning och anpassningar som hjälper barnet att hantera grupsituationer. Enligt vårdnadshavarna behöver läraren vara förbered inför situationer som kan bli jobbiga och ha viljan att lösa dem. Att vara flexibel innebär enligt de intervjuade att läraren inser att saker och ting kan göras på ett annat sätt om det hjälper barnet att fungera bättre – inte att läraren känner sig tvungen att göra saker på ett visst sätt. De lärare som har fungerat bra med barn med NPF har enligt de intervjuade ofta haft tydliga målsättningar och viljan att sätta sig in i hur man kan hjälpa barnet. Därmed har det även funnits en vilja att ta tillvara de önskemål samt kunskap och erfarenheter som föräldrarna har. De intervjuade upplever att det ofta kan bero på daghemmets eller skolans ledning hur samarbetet utvecklas och att engagerad skolledning skapar engagerad personal. De

⁹⁶ Se <https://www.valteri.fi/sv/>

intervjuade understryker att när läraren hjälper en elev med NPF att hantera sin vardag hjälper man samtidigt övriga barn i elevgruppen.

De intervjuade vårdnadshavarna upplever att lärarna är mer beredda att fria barnet från diagnoser och utredningar än att ta tag i dem. Ur vårdnadshavarnas perspektiv finns det inget negativt med att beskriva verkligheten med diagnosen för barnet som den är. En vårdnadshavare har upplevt att skolan inte har vidtagit åtgärder eftersom det saknas en fastställd diagnos⁹⁷. Enligt vårdnadshavaren har inte läraren upplevt några problem med barnet, trots att symptomen varit tydliga bland annat i de skriftliga planerna som gjorts åt eleven. Flera av de intervjuade vårdnadshavarna har upplevt att lärarna inte har viljan att se eller erkänna barnets utmaningar och symptom. De intervjuade understryker att barn med NPF ofta behöver snabb hjälp i sin situation för att undvika att problemen eskalerar. Uteblivet stöd kan därmed förvärra situationen. Åtgärder och stöd som vidtogs redan innan diagnosen har fastställts efterfrågas av de intervjuade. En vårdnadshavare poängterar att utredningar ibland kan bli försenade på grund av exempelvis brist på skolpsykologer och att uteblivet stöd i undervisningen är mycket svårt att förstå i en sådan situation. Kontinuitet och snabbt agerande i samband med stödformerna i undervisningen är enligt de intervjuade oerhört viktigt att tänka på.

I samband med samarbetsfrågor lyfter de intervjuade fram barnets behov av stöd i sociala situationer som raster. Vårdnadshavarna upplever att barnen med NPF ofta kan bli bortvalda i sociala situationer och att jobba med det sociala är i allmänhet mycket viktigt. En av de intervjuade konstaterar att en bra rast bidrar till elevens återhämtning mellan lektionerna, medan ensamhet och utanförskap under rasterna inte ger nya krafter. Rasten behöver enligt vårdnadshavarna ses som en sammanhängande del i skolgången tillsammans med lektionerna. Vårdnadshavarna önskar att lärarna under rasterna skulle engagera sig i växelverkan med elever som har NPF, vilket skulle skapa tillit och förtroende mellan läraren och eleverna. I vissa fall kan dubbellektioner enligt de intervjuade fungera bättre för eleven med NPF än rasterna som finns mellan flera kortare lektioner. Även mer sammanhängande skoldagar sett ur ämnesperspektiv kunde enligt de intervjuade i vissa fall vara till en fördel för eleven med NPF.

I situationer där eleven fungerar på ett annat sätt än övriga i gruppen är det viktigt att läraren kan förmedla kunskap om den neuropsykiatriska avvikelsen till resten av elevgruppen bland annat för att undvika mobbning. Att förstå och att ha förmåga att sätta sig in i en annan elevs situation är enligt de intervjuade grunden till acceptans av och förståelse för olikheter i elevgruppen. För vårdnadshavarna är det viktigt att skolpersonalen har kunskap om hur man systematiskt kan förebygga mobbning och hur man på ett korrekt sätt utreder mobbningssituationer. Om inte mobbningen upphör med hjälp av skolans modell för utredning, behövs åtgärder som med större krafttag kan hjälpa den utsatta eleven. Utgångspunkten för att åtgärda mobbning i skolan är enligt de intervjuade att personalen kan och är villig att se mobbningssituationer i skolans vardag och även exempelvis nätmobbning.

Flera vårdnadshavare uppmärksammar att lärarna i skolan ofta förväntar sig att eleven med NPF självständigt klarar av saker, trots att många av dessa barn kan ha svårt att göra sig förstådda. Att läraren förväntar sig att eleven självmant kommer och berättar om sina bekymmer och frågor fungerar inte. Likaså har det enligt de intervjuade hänt att enskilda lärare inte har accepterat barnets hjälpmedel utan vårdnadshavaren har upplevt att de behöver känna till den rätt som barnet har i lagstiftningen. Det blir svårt

⁹⁷ Enligt Landskapslag (2020:32) om barnomsorg och grundskola har varje elev i grundskolan rätt till handledning och stöd enligt behov för sitt lärande och sin skolgång (17 §).

för eleven om exempelvis en ämneslärare inte har förståelse för barnets diagnos och vårdnadshavarna önskar därmed att alla i skolpersonalen har samma kunskap.

De resurser som ger elever med NPF konkret stöd i skolan kan handla om både personalresurser och stödmaterial. I vissa kommuner och skoldistrikt har, enligt de intervjuade, endast barn med fysiskt handikapp rätt till en assistent och de intervjuade föreslår att det ska finnas endast ett skoldistrikt på Åland för att inte den typen av orättvisor mellan kommunerna ska uppstå. Vårdnadshavarna upplever även att assistenternas arbetsvillkor varierar från kommun till kommun. Assistenternas anställning gäller enligt de intervjuade oftast endast skolterminen, vilket betyder att dessa assistenter blir utan lön under skolans lovperioder. På grund av dåliga arbetsvillkor blir assistenterna ofta kortvariga i jobbet, trots att det i vissa fall kan finnas assistenter med kontinuerlig anställning. Dessutom upplever de intervjuade att assistenterna oftast saknar kunskap om NPF, trots att viljan att lära sig kan finnas. Enligt de intervjuade behöver många barn med NPF en personlig assistent som stöttar elevens skolgång, medan en gruppassistenter är en resurs som eleven delar med resten av elevgruppen. Även väntetiderna för att få en personlig assistent i vissa kommuner kan vara lång, flera månader, och det dröjer med stöd för ett barn som behöver snabba lösningar i situationen. Även ergoterapeuter, talterapeuter och flera skolpsykologer önskas till skolan. Stödmaterial i samband med läs- och skrivfärdigheter kan även vara bristfälligt. Till exempel fungerar inte texter där delar plockats bort och därmed inte blir sammanhängande för eleven. Även här önskas mer flexibilitet.

De intervjuade efterlyser politikernas och skolledningens ansvar för bättre samarbete och resurser. Utbildade och kunniga assistenter är en resurs för hela skolan, både för elever och personalen. Vikten av bra ledarskap i skolan lyfts, eftersom ledarskapet på ett markant sätt påverkar arbetssättet i hela skolan. Kunskap om NPF behövs enligt de intervjuade i hela skolan, även exempelvis bland lokalvårdare, kökspersonal, eftis- eller fritidspersonal, andra elever och föräldrar. Det behöver finnas förståelse för hur barn med NPF fungerar.

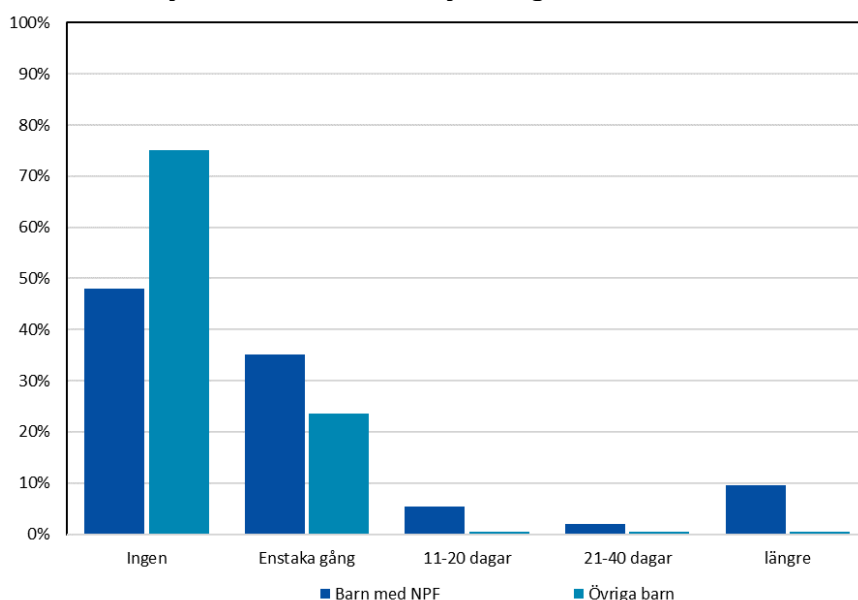
5.4 Vårdnadshavarna om skolfrånvaro och barnets framtid

Elever med NPF har markant oftare frånvaro än övriga elever

Vårdnadshavare till barn i grundskolan fick rapportera om barnets frånvaro av andra skäl än sjukdom eller annan beviljad ledighet under de senaste tolv månaderna. *Figur 14* visar att gruppskillnaderna är relativt stora. Medan färre än varannan vårdnadshavare till barn med NPF, 48 procent, rapporterar att barnet **inte** haft frånvaro av andra skäl än sjukdom eller liknande, är den motsvarande andelen bland övriga vårdnadshavare 75 procent. I båda grupperna handlar frånvaro främst om enstaka gånger, men så många som 17 procent av vårdnadshavarna till barn med NPF uppger frånvaro under de senaste tolv månaderna som omfattar elva dagar eller mera. Totalt 9,5 procent av svaren i gruppen för barn med NPF handlar om frånvaro bestående av fler än 40 dagar. Elever med NPF och högstadiesbarn hade markant oftare ett större antal frånvarodagar än elever utan NPF och lågstadiesbarn⁹⁸.

⁹⁸ Med/utan NPF: $X^2(2) = 45.26, p < .001$; Låg/högstadiet: $X^2(2) = 11.39, p = .003$

Figur 14. Andel (%) vårdnadshavare till barn i grundskolan efter frånvaro som barnet haft av andra skäl än sjukdom eller annan beviljad ledighet under de senaste tolv månaderna

Källa: ÅSUB

Totalt 82 barn med NPF (54 %) hade av andra skäl än sjukdom eller annan beviljad ledighet frånvaro i grundskolan under de senaste tolv månaderna. Som de vanligaste orsakerna uppgav vårdnadshavarna bristande NPF-kompetens hos personalen (29 svar) och bristande stöd i sociala situationer (29 svar). Även bristande anpassning i skolmiljön uppgavs av de svarande som en relativt vanlig orsak (25 svar). De övriga orsakerna var bristande stöd i lärsituationer (21 svar), att nyckelpersonen på skolan inte varit närvarande (13 svar) och mobbning eller kränkande behandling (11 svar). För de flesta barn hade de svarande valt flera svarsalternativ som orsak. Bland övriga, fritt formulerade orsaker (30 svar) fanns sjukdomsrelaterade svar (10 svar) men även bland annat följande:

"[...] läraren [har] ej kunskap om hur han ska anpassa för de barn som får [...] stöd. Läraren är helt nytexaminerad och får tydligen inte någon handledning fastän han ska ha elever [...] integrerade i sin undervisning."

"[Barnet har] tappat intresset för skolan."

"Jobbiga situationer med andra elever."

"Oftast hemma från skolan när det händer någonting nytt, något utöver det vanliga och har inte fått veta tillräckligt mycket om vad som ska hända den dagen."

"Ångestproblematik. Efter anpassningar i skolan och nära samarbete med duktig klasslärare hoppas vi att det blir bättre. Vi har läst på i ämnet själva för att stötta vårt barn och sökt hjälp privat, lång väntetid till psykologutredning, har eleven rätt att träffa psykolog inom 7 vardagar? Lärarna har mycket att hålla reda på ändå och behöver få hjälp/stöd. De ska inte behöva vara pedagoger, kuratorer, psykologer samt hinna förbereda anpassad specialundervisning till flertalet elever vilka kan lida av depression, ångest, ADHD med mera som alla ska vara i samma rum."

De intervjuade lyfter fram vikten av bra dialog mellan hemmet och skolan

Barn med NPF har ofta särskilda utmaningar i skolan vilket bland annat kan leda till olovlig frånvaro. Flera av de intervjuade vårdnadshavarna berättar om barn som vägrar gå i skolan och som kan vara i alla åldrar. En vårdnadshavare efterlyser

skolpersonal som har utbildat sig inom problematiken kring hemmasittare⁹⁹. Framför allt behövs enligt de intervjuade snabba reaktioner från skolan i samband med olovlig frånvaro för att undvika hemmasittande. En vårdnadshavare till barn i högstadietiden tydliggör att det är ytterst viktigt att informationen om skolfrånvaro kommer tidigt till föräldrarna. Ur de intervjuades perspektiv är det en stor nackdel att varken BUP eller lärare gör hemmabesök. Hemmasittare kommer i början allt senare till skolan och en assistent som kan möta upp barnet vid skolan, även när barnet är försenad, kunde hjälpa redan i ett tidigt skede. Statistik om frånvaro i ett förbyggande syfte och åtgärder för att kunna fånga upp barn så tidigt som möjligt efterfrågas bland de intervjuade. Förutom skolan kan socialvården och assistenterna fungera som stöd till barn som vägrar skolan, men det allra viktigaste är att skolan ser och förstår barnets diagnos utan att skylla på trots eller liknande.

I samtliga intervjuer lyfter vårdnadshavarna fram vikten av bra kommunikation mellan skolan och hemmet för en tryggare vardag, eftersom många barn med NPF kan ha svårt att uttrycka sig eller uppfatta dagen i sin helhet. Dessutom kan många barn med NPF enligt de intervjuade endast koncentrera sig 10–15 minuter åt gången och då är det en stor fördel om till exempel informationen om hemuppgifter finns lätt tillgängliga. Även kontakten med assistenterna kunde enligt de intervjuade vara bättre om assistenterna hade tillgång till Wilma. Nu sker kontakten mellan föräldrarna och assistenten via läraren. Slutligen kan informationen från BUP och skolan vara motstridig exempelvis om skolledningen väntar på rekommendationer från BUP innan skolan vidtar åtgärder, medan sådana rekommendationer inte skulle behövas för att åtgärderna ska kunna tas i bruk. Det behövs enligt vissa intervjuade en samordnad plan eller team där även socialvården är representerad.

Enligt de intervjuade behöver det finnas tillräckliga kunskaper i skolan för att barn med NPF ska kunna fångas upp i utbildningssystemet. Utanförskapet som dessa barn ofta upplever börjar enligt de intervjuade redan genom sättet som andra barn pratar om eleven med NPF och hur de drar sig undan, exempelvis undviker att bjuda eleven på kalas och liknande. Det blir en enorm sorg för barnet och kan ofta leda till ensamhet. De intervjuade understryker att genom att målmedvetet jobba för att fånga upp barn med NPF skulle dessa barn må bättre längre fram. Varje fängelse och självmordsförsök kostar samhället i längden och vårdnadshavarna efterfrågar ett längre perspektiv på ekonomin i form av förebyggande arbete kring utanförskap. De intervjuade tydliggör även att acceptans för sådant som inte är normen, exempelvis symptom i samband med NPF, leder till flexibilitet bland både skolpersonalen och eleverna. Lärare som har kunskap om NPF och viljan att agera kan enligt de intervjuade få en lugnare klass genom en tydlig struktur på lektionen vilket de flesta eleverna vinner mycket på. Till exempel tillgång till hörlurar i klassen när det blir allt för oroligt kan vara lugnade för hela elevgruppen.

För barnets framtid är det viktigt att man följer de individuella planer som finns för elever med NPF i skolan. Som ett exempel nämner de intervjuade barnets behov av att få skriva provet ensam eller muntligt, att få instuderingsfrågorna i tid, att använda böcker i stället för läspaddan och liknande. Ibland kan det även hända att barnet inte själv förstår nyttan av åtgärderna i planen och motsätter sig lösningen trots rätten till den. Att göra planen och uppdatera den i början av läsåret känns för många vårdnadshavare oändamålsenligt, eftersom det kan vara svårt att vid behov ändra på planen under läsåret. Vårdnadshavarna konstaterar att ett läsår är en kort tid sett ur

⁹⁹ En nationell verksamhetsmodell för engagerande arbete i skolgemenskapen bereds i Finland i samarbete mellan undervisnings- och kulturministeriet, Nationella centret för utbildningsutvärdering (NCU) och Utbildningsstyrelsen. Syftet med modellen är att förebygga och minska frånvaro samt att skapa en positiv verksamhetskultur i skolorna. Verksamhetsmodellen ska bli klar och etableras 2022–2023. (källa: Engagerande arbete i skolgemenskapen, 2021)

byråkratiskt perspektiv, då behandlingstiderna för ärenden kan ta flera månader. De intervjuade konstaterar att även ur lärarens perspektiv skulle smidigare byråkrati kring planer och liknande vara att föredra med tanke på arbetsbelastningen i en situation som är ohållbar i längden. En av de intervjuade upplever att barnet trots planen inte fått hjälp som planerat och att planen i sig varit svår för vårdnadshavaren att komma åt. Föräldern har då haft bristfällig information om de planerade åtgärderna.

Kunskap om NPF på daghem för tidig diagnostisering lyfts fram av de intervjuade vårdnadshavarna. Ibland kan det enligt vårdnadshavarna hända att någon form av problematik kring barnets beteende upptäcks redan i förundervisningen, men man ser problemet som någonting annat än vad det är, exempelvis om barnet har annat modersmål eller hemspråk än svenska. Även hos tonårsbarn kan det vara svårt att urskilja vilka beteenden som beror på diagnosen och vilka på puberteten. Hos tonårsbarn med NPF växer ofta självskadebeteenden och övrig mental ohälsa, vilket enligt de intervjuade åtminstone delvis kunde undvikas genom tidiga åtgärder och hjälp. En av de intervjuade önskar att NPF-barnen inte skulle behöva byta mellan klassrummen i högstadiet, eftersom barnen blir oroliga då de saknar en och samma trygga plats i skolan. Redan en sådan mindre förändring i skolans rutiner skulle enligt den intervjuade vara till stor hjälp för elever med NPF och eventuellt även för övriga elever.

Allmänt understryker de intervjuade vikten av information i samband med diagnostisering av barn med NPF. Efter diagnosen från BUP kan man som vårdnadshavare uppleva sig bli utan hjälp och stöd trots eventuella återbesök. Så kallad efterdiagnoshjälp borde enligt de intervjuade omfatta information om bidrag, möjliga utbildningar och liknande. Det borde finnas en stödpunkt, exempelvis en hjälptelefon, att kontakta vid frågor. Några av de intervjuade vårdnadshavarna känner sig även bekymrade över medicineringen i samband med barnets NPF-diagnos. Enligt en förälder blev de personliga assistenterna bortplockade efter att barnet fick medicinering då barnet av skolan har upplevts som "färdigt rehabiliterad". Vårdnadshavarna kan även oro sig för att medicinerna fungerar som inkörspport till senare droganvändning.

Efter grundskolan finns det få studiemöjligheter för de barn som inte vill eller kan flytta från Åland. Utbildningsformer med färdighetsträning liknande sarskolorna i Sverige efterfrågas¹⁰⁰. Då utbildningsmöjligheterna efter träningsundervisningen är mycket begränsade på Åland är vårdnadshavarna rädda att barnet efter träningsundervisningen hamnar utanför. De intervjuade lyfter bland annat fram Sjömansskolan på Åland som en skola som har haft bra samarbete med vårdnadshavarna till barn med NPF. De intervjuade har upplevt att skolpersonalen tar tag i utmaningarna och problemen direkt, vilket i sin tur hjälper barnet inför eventuella förändringar i skolgången som praktik. Liknande arbetssätt finns enligt de intervjuade inom träningsundervisningen på Åland. Trots att många barn med NPF enligt vårdnadshavarna kunde jobba inom exempelvis vård eller som maskinförare och spelutvecklare, möjliggörs inte detta i det nuvarande utbildningssystemet på Åland. Det finns enligt de intervjuade helt enkelt för få utbildningsalternativ¹⁰¹. De vårdnadshavare som anser att det inte finns passliga utbildningsmöjligheter på Åland, och som har möjlighet, överväger att flytta med hela familjen till Sverige. Detta är inte möjligt för alla familjer och i vissa fall riskerar barnet bli sjukpensionär i tidig ålder.

¹⁰⁰ Se avsnitt 2.3.

¹⁰¹ För mera om utbildningsmöjligheterna efter grundskolan, se avsnitt 3.4.

Sjukpensionering är möjlig vid 16 års ålder för de unga som har en sjukdom eller funktionsnedsättning som hindrar arbete med en skäligen utkomst¹⁰².

För att barn med diagnos ska få hjälp i framtiden, borde möjligheterna som träningsundervisningen på Åland erbjuder uppmärksammas genom mer omfattande information till allmänheten. Nu kan det enligt de intervjuade finnas missuppfattningar om att barn som går i träningsundervisningen har grova fysiska funktionsnedsättningar, vilket inte behöver vara fallet. De vårdnadshavare som har erfarenheter av träningsundervisningen på Åland har varit mycket nöjda med bland annat övergångar som har varit välplanerade och -genomförda samt med stabiliteten inom personalen. Dessa vårdnadshavare har upplevt att personalen har stor vilja att samarbeta kring barnets individuella behov och anpassningar samt tar vårdnadshavarnas erfarenheter och kunskap i beaktande. En av de intervjuade har upplevt bristande information om skiljebetyg och vad det innebär samt skillnaderna till anpassat grundskolebetyg. Att ha skriftliga beslut från alla möten skulle enligt vårdnadshavaren hjälpa att hantera all den information som berör barnet.

¹⁰² För övriga krav, se *Vem kan få rehabiliteringsstöd eller sjukpension?* På <https://www.kela.fi/web/sv/sjukpension-och-rehabiliteringsstod-for-vem>

6. Pedagogernas synpunkter om stödbehovet i skolan

I detta kapitel sammanfattar vi resultaten för pedagogernas och lärarnas svarsmaterial i vilket både barnomsorgen, grundskolan och gymnasialstadiet var representerade (se även avsnitt 4.2).

Tabell 13 visar hur pedagoger och lärare upplever sin kompetens inom NPF.

Inom barnomsorgen är det vanligast att de svarande fått kunskap inom området på andra sätt än genom utbildning (39 %) eller att pedagoger och lärare endast har begränsad kompetens inom NPF (36 %). Var fjärde svarande i daghemmen (25 %) uppger att de har utbildning som ger färdigheter att bemöta elever med NPF. Även i grundskolan är det vanligast att lärare och pedagoger fått neuropsykiatrisk kunskap på andra sätt än genom utbildning (42 %). Att ha utbildning som ger färdigheter att bemöta elever med NPF är dock vanligare i grundskolan än inom barnomsorgen och i gymnasiet (35 % respektive 28 % och 26 %). Att endast ha begränsad kompetens inom NPF är mest sällsynt bland svarande i grundskolan (23 %).

I skolorna vid Ålands gymnasium uppger ungefär varannan lärare och pedagog att de endast har en begränsad kompetens inom NPF (49 %). Drygt var fjärde svarande i dessa skolor har en utbildning som ger färdigheter att bemöta barn med NPF (26 %) eller neuropsykiatrisk kunskap som den svarande fått på andra sätt än genom utbildning (26 %). Mångprofessionellt stöd och multiprofessionellt stöd erbjuds endast i yrkesgymnasiet (se avsnitt 3.3) och lärarna i yrkesgymnasiet har därmed markant oftare utbildning inom NPF jämfört med lärarna i lyceet¹⁰³.

Tabell 13. Andel (%) svarande inom olika utbildningsnivåer efter den rapporterade kompetensen inom NPF

	Daghemmen	Grundskolan	Gymnasiet
Utbildning som ger färdigheter	25	35	26
Kunskap som fått på andra sätt	39	42	26
Endast begränsad kompetens	36	23	49

Källa: ÅSUB

Av *Tabell 14* framgår att för pedagoger och lärare i samtliga stadier är det vanligt att dagligen möta elever med NPF. Andelen är störst i grundskolan (91 %), följd av barnomsorgen (76 %) och gymnasiet (61 %). Även i gymnasiet möter 90 procent av lärare och pedagoger elever med NPF minst en gång i veckan, andelen är dock mindre i lyceet (79 %) än i yrkesgymnasiet (96 %).

¹⁰³ $\chi^2(2) = 45.26, p < .001$

Tabell 14. Andel (%) svarande inom olika utbildningsnivåer efter möten med elever med NPF

	Daghemmen	Grundskolan	Gymnasiet
Dagligen	76	91	61
Varje vecka	0	6	29
Mer sällan eller aldrig	17	3	7
Ej aktuellt/vet inte	7	0	2

Källa: ÅSUB

6.1 Kunskap och erfarenheter om trestegsstödet

Kännedom om trestegsstödet är bäst i grundskolan

För att kartlägga pedagogernas och lärarnas kunskap om det åländska trestegsstödet ställdes en enkätfråga om hur väl de svarande känner till innehållet i stödformerna (se *Tabell 15*). Majoriteten av de svarande som jobbar i daghemmen upplever att de känner till det allmänpedagogiska och det specialpedagogiska stödet bra eller mycket bra, medan kunskap om träningsundervisningen och studio är sämre¹⁰⁴. I grundskolan upplever majoriteten av lärarna och pedagogerna att de känner till samtliga stödformerna bra eller mycket bra med undantag för träningsundervisningen.

Totalt 27 svarande i yrkesgymnasiet och 14 svarande i lyceet deltog i undersökningen. Bland de svarande som arbetar i skolorna vid Ålands gymnasium upplever majoriteten att de känner till det allmänpedagogiska stödet bra eller mycket bra (54 % i yrkesgymnasiet och 58 % i lyceet), medan kunskapen om de övriga stödformerna är sämre. Stödformerna som erbjuds till studerande i yrkesgymnasiet är mer omfattande än i lyceet (se avsnitt 3.3) och lärare i yrkesgymnasiet upplever oftare än lärare i lyceet att de har bra eller mycket bra kunskap om specialpedagogiskt stöd (56 % respektive 38 %) och mångprofessionellt stöd (38 % respektive 18 %). I samtliga grupper var kännedom om studio och träningsundervisningen sämst bland de svarande.

Resultaten för gruppjämförelser visade att skillnaderna i kunskap om stödformerna (med undantag för träningsundervisningen) var statistiskt signifikanta mellan utbildningsnivåerna.

Tabell 15. Andel (%) svarande inom olika utbildningsnivåer med bra eller mycket bra kunskap om stödformerna

	Daghemmen	Grundskolan	Gymnasiet
Allmänpedagogiskt stöd	81	94	55
Specialpedagogiskt stöd	69	90	50
Mångprofessionellt stöd	50	76	31
Träningsundervisningen	22	34	28
Studio	6	60	19

Not: Svarsalternativen är mycket bra, bra, varken bra eller dåligt, dåligt, mycket dåligt och ej aktuellt/vet inte. Tomma svar och svar "ej aktuellt/vet inte" har lämnats utanför beräkningarna i tabellen.

Källa: ÅSUB

Tabell 16 visar hur lärarna och pedagogerna upplever att stödformerna har fungerat.

¹⁰⁴ Övriga svarsalternativ är: varken bra eller dåligt, dåligt, mycket dåligt och ej aktuellt/vet inte.

Det allmänpedagogiska stödet upplevdes av pedagogerna inom barnomsorgen och grundskolan fungera bäst. I synnerhet pedagogerna i daghemmen svarade att stödet fungerar bra eller mycket bra (86 %). Specialpedagogiskt och mångprofessionellt stöd upplevdes fungera bra eller mycket bra bland drygt varannan svarande pedagog inom barnomsorgen (55 % respektive 55 %). *Tabell 16* visar att även majoriteten av pedagogerna i grundskolan upplever att allmänpedagogiskt stöd, specialpedagogiskt stöd och mångprofessionellt stöd fungerat bra eller mycket bra (68 %, 52 % och 56 %).

Antalet svarande i gymnasialstadiet som upplevde att frågan var aktuell var tio eller färre, men de flesta svarande upplevde att allmänpedagogiskt och specialpedagogiskt stöd har fungerat bra eller mycket bra.

Tabell 16. Andel (%) pedagoger och lärare som angett att stödformerna fungerat bra eller mycket bra, efter stödform

	Daghemmen	Grundskolan
Allmänpedagogiskt stöd	86	68
Specialpedagogiskt stöd	55	52
Mångprofessionellt stöd	55	56

Not: Antal svarande inom barnomsorgen som uppgav att frågan är aktuell var 22, 22 och 20 i olika stödformerna, i grundskolan 61, 54 och 38 samt i gymnasialnivå 10, 8 och 5.

Källa: ÅSUB

De önskemål som **pedagogerna inom barnomsorgen** har om kurser eller utbildning är varierande (totalt 23 svar). Flera svarande önskar fortbildning kring NPF i allmänhet (7 svar), men även praktiskt stöd eller integrering av barn med NPF i barnomsorgen önskas av flera svarande (7 svar). Kurser som erbjuder konkreta verktyg och erfarenheter kring NPF (8 svar) önskades bland annat i följande kommentarer:

"Kurser som kan ge ett verktyg att underlätta vardagen för barn med NPF. Gärna någon kurs som kanske kan ge något nytt/nyligen framforskat verktyg eller påvisar utvecklingen/nya resultat inom området NPF."

"Föreläsningar av vuxna med diagnos, korta föreläsningar digitalt fungerar lika bra, eventuellt bättre numera."

"Det är hur man bemöter och gör i vardagen i de situationer när det låser sig. Speciellt i det sociala umgänget med andra barn."

"Föreläsning av eller med personer som lever med NPF. Hur kan jag som pedagog stödja vårdnadshavarna."

I ett av svaren lyftes specifikt fram behovet av att delta i *"kurser/utbildning i små grupper med den personal man jobbar med, så man hinner få diskutera och ställa frågor utöver all information man får. Då under flera tillfällen under en längre period!"*

Även **pedagoger och lärare i grundskolan** har önskemål om fortbildning (totalt 51 svar). Många (23 svar) önskade utbildning om NPF i allmänhet, exempelvis om autism eller ADHD. Konkreta och praktiska exempel samt att få lyssna på personer med erfarenhet om NPF önskades i kommentarerna (7 svar), liksom verktyg och material till arbetet med barn med NPF (6 svar).

Flera av önskemålen var relativt specifika och handlade bland annat om kunskap kring den fysiska skolmiljön eller undervisningen i klassrummet:

"Hur den fysiska skolmiljön skulle kunna utvecklas för att gagna elever med NPF och i förlängningen alla elever i skolan."

"Anpassning av skolvardagen - skoluppgifter miljöfaktorer etc. som kan göra skolvardagen lättare att bemästra för elever med NPF."

"Hur anpassa undervisning så att den fungerar på individnivå i grupp med flera NPF barn i klassen hur få hjälp åt de barn som behöver det."

"Kurs om att se människan bortom diagnosen. ADHD diagnostiseras väldigt snabbt trots att det kan vara fråga t.ex. om oro."

"Kurser kring hur en studio-verksamhet kan stödja och hjälpa elever. Utbildning för att fördjupa kunskap kring hur vi i skolan kan stötta och hjälpa elever på bästa sätt. Mer djupgående kunskap kring de olika funktionsvariationerna."

"Hur ska man som lärare bemöta dessa barn. vilka krav och förväntningar kan man ställa rättvist?"

"Hur man bäst hjälper elever med dyskalkyli, tics, ADD, samt "ringar på vattnet" som kan bli en följd av NPF. T.ex. biverkningar av medicinering, kombinationssjukdomar m.m."

Konkret handledning i olika format efterfrågades bland annat i följande kommentarer:

"Att få coaching av en mentor hur jag kan bemöta och stödja mina elever på bästa sätt hade varit jättebra ex. en träff i veckan eller varannan vecka för att bolla idéer och få konkreta tips på hur man kan jobba konkret i klassrummet. Föreläsningar av personer som forskat inom NPF."

"Mer handledning från BUP angående den individuella eleven."

"Metodik samtala med andra lärare utbyta idéer kring arbete med NPF-elever."

I några kommentarer lyftes fram lärarnas inställningar i förhållande till elever med NPF:

"Alla lärare behöver få kunskap om att ämnets fakta ska stå tillbaka under tiden man hittar rätt nivå/metod för att nå elever med NPF. Mera teoretisk kunskap om NPF hjälper inte, det är en inställningsändring som behöver komma till stånd. Lärare kan inte längre se sitt ämne som överordnat hälsan och fostran som kan ge elever självförtroende och stärkt självbild. Där är den stora ändringen måste ske för att komma till rätta med detta."

"Flickors symtom på ADHD tror jag är viktigt att vi kollegialt uppmärksammar då de skiljer sig från pojkar och risken är stor att vi pedagoger på grund av okunskap inte fångar upp flickorna. Annars önskar jag nog en bred utbildning kring samtliga NPF variationer med en diskussion som kan leda till större samsyn kring hur vi pedagoger ska bemöta dessa barn."

"Önskar ingen info, dessa barn får 75% av skolans tid och resurser redan. Nu behöver vi stimulera högpressterande elever!"

"Jag är intresserad av allt men upplever inte att jag har energi att ta emot kunskapen just nu (p.g.a. hög arbetsbelastning)."

De intervjuade: resurserna för stöd varierar mellan kommunerna

De intervjuade i den här undersökningen anser att redan i förundervisningen är det viktigt att sammanställa planer och åtgärdsprogram för barn med stödbehov. Förutom att planerna och programmen ibland saknas kan även tillgången till stödet ta en lång

tid. Pedagogerna i daghemmen kan uppleva att de har svårt att bli hörda och att de får kämpa relativt länge när de vill få hjälp till barn med stödbehov. De intervjuade anser att ju tidigare det görs en utredning kring barnet med eventuellt stödbehov desto bättre samtidigt som det kan vara svårt att få en utredning genomförd om det endast finns "antydningar" om diagnos. De intervjuade förklarar att om en diagnos uteblir i samband med en utredning kan en liknande utredning göras på nytt först efter flera år när barnet blivit äldre och att detta kan leda till viss försiktighet med utredningar som sker i tidig ålder. De intervjuade har även upplevt att kommunikationen i dessa fall kan försvåras, då det blir långa väntetider och flera instanser är kopplade till samma ärende. För anpassningar i daghemmen i allmänhet behövs enligt de intervjuade större resurser.

Dokumentation kring barnets stödbehov och anpassningar i förundervisningen är viktigt. Enligt de intervjuade är dokumentationen en viktig informationskälla senare i skolan och underlättar övergångarna. Dessutom understryker de intervjuade att dokumentationen fungerar som ett viktigt stöd för övriga lärare i skolan – inte enbart för barnets klass- eller speciallärare. De intervjuade är medvetna om att informationen om barnets stödbehov och anpassningar som finns i dokumentationen kan, ur vårdnadshavarnas perspektiv, vara känslig. De intervjuade har upplevt att föräldrarna i vissa fall har önskat en nystart vid övergången från förundervisningen till grundskolan och har därmed önskat att dokumentationen om stödbehovet och anpassningarna i förundervisningen inte medföljer barnet till skolan.

Informationsöverföring och kontakt mellan olika aktörer (exempelvis vårdnadshavarna, skolan, vården och barnomsorgen) fungerar enligt de intervjuade inte alltid på ett optimalt sätt och det efterfrågas en namngiven person eller instans som kunde vara huvudansvarig för kontakten. Detta skulle enligt de intervjuade bidra till en gemensam och delad bild av åtgärderna kring barnet med stödbehov. Barnets åtgärdsprogram är ett viktigt dokument som enligt pedagogerna behöver vara tillgängligt för samtliga centrala aktörer. Till exempel har vikarier, assistenter eller övriga lärare i skolan inte nödvändigtvis en helhetsbild av barnets situation. Enligt de intervjuade pedagogerna kan åtgärdsprogrammen ibland vara otydliga i sitt innehåll och ett program behöver även vara ett levande dokument som uppdateras regelbundet. De intervjuade sammanfattar att åtgärdsprogrammen kan vara mycket olika från fall till fall och de intervjuade understryker att lärarna har skyldighet att sätta sig in i de anpassningar som är aktuella för barnet¹⁰⁵.

De intervjuade upplever att utbildningsbyrån vid landskapsregeringen behöver ha mycket god kännedom om stödformerna i utbildningssystemet och att trestegsmodellen ännu inte är inarbetad i skolorna på Åland. Enligt de intervjuade kan bland annat rutinerna kring trestegsstödet se olika ut mellan skoldistriktet och det finns exempelvis olika blankettmallar i bruk. Gamla namn och begrepp används enligt pedagogerna fortfarande trots den nuvarande modellen¹⁰⁶. De intervjuade anser att eftersom specialläraren ofta står för den största delen av arbetet kring stödformerna, kan det vara svårt för övriga lärare att få praktisk kännedom om de olika delarna i trestegssystemet.

En stor fråga kring stödsystemet handlar enligt de intervjuade om resurser. I vissa skolor kan resurserna för stödformerna vara bättre, vilket leder till att klass- och

¹⁰⁵ Enligt läroplanen för grundskolan ska alla lärare som är involverade i elevens undervisning "känna till åtgärdsprogrammets innehåll och planera, vid behov med handledning av speciallärare och andra sakkunniga, elevens undervisning enligt detta program." (källa: Läroplan för grundskolan på Åland, 2021, s. 32)

¹⁰⁶ I den finländska lagen om grundläggande utbildning (FFS 1998/628) delas stödet för lärande och skolgång in i allmänt, intensifierat och särskilt stöd och begreppet "särskilt stöd" används enligt de intervjuade fortfarande på Åland.

ämneslärare i dessa skolor är bättre insatta i stödet och anpassningarna än lärarna i andra skolor. Bristande resurser kan i sin tur leda till att det trots stödformerna och anpassningarna endast finns få pedagoger eller lärare med specialpedagogisk kunskap. Enligt de intervjuade kan även behörighetskraven inom specialpedagogik och ansvaret som enskilda speciallärare har över stödformerna variera.

Implementeringen av trestegsstödet har enligt de intervjuade lösts på olika sätt i skolorna på Åland och för detta hade de intervjuade önskat mer koordinering och stöd från landskapsregeringen. Åtgärderna för utveckling av stödsystemet sammanfattas av de intervjuade enligt följande: utvecklingen av dokumentationen kring barnet och barnets anpassningar, enhetliga blanketter till samtliga skolor på Åland oberoende skoldistrikt, ett stödsystem och rutinerna kring det som är lika för hela Åland samt en mer effektiv koordinering av processerna kring trestegssystemet. I verksamheterna i daghemmen saknas enligt de intervjuade resurser i form av skolpsykologer och specialbarntädgårdslärare samt bättre rutiner kring kontakten till skolan önskas.

6.2 Kunskap om NPF i skolorna

Pedagogerna saknar kunskap om att bemöta barn med NPF

I enkäten till pedagoger och lärare kartlades de svarandes kunskap kring NPF. *Figur 15* visar resultaten för frågorna som främst handlar om att känna igen symptom kring NPF. Fler än varannan svarande inom barnomsorgen och i grundskolan upplever att de är helt av samma åsikt som påståenden som kartlägger allmän kunskap om NPF, ADHD och autism:

- Jag vet vad NPF betyder och innebär (55 % inom barnomsorgen respektive 64 % i grundskolan)
- Jag vet hurdana symptom som är vanliga för barn som eventuellt har ADHD (52 % respektive 65 %)
- Jag vet hurdana symptom som är vanliga för barn som eventuellt har autismspektrumtillstånd (52 % respektive 52 %)

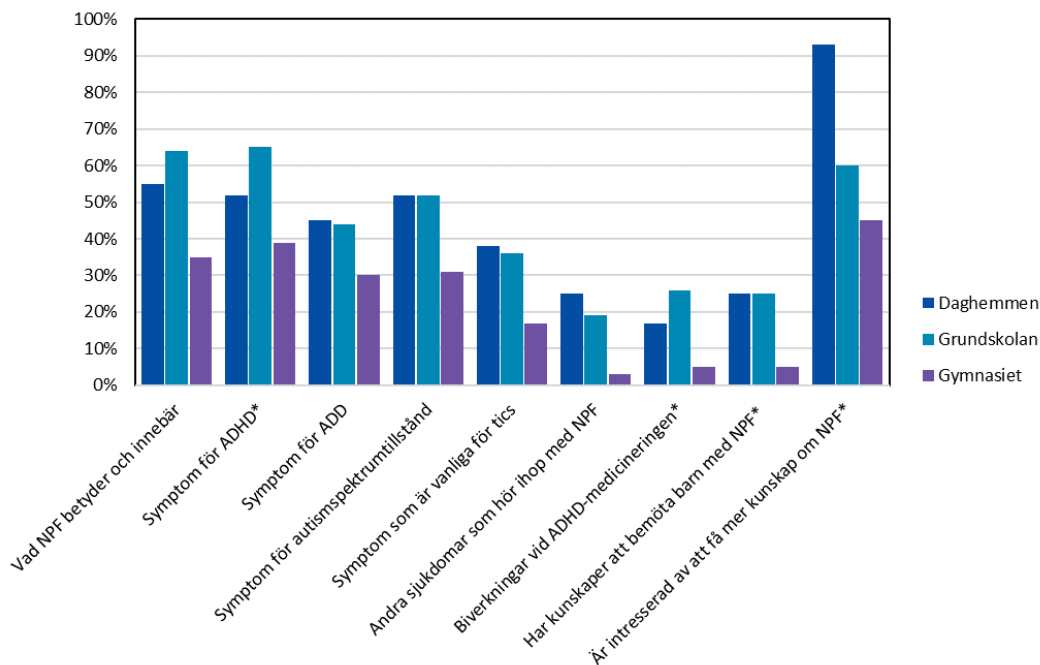
Vad gäller mer detaljerad kunskap om NPF har färre än varannan svarande inom barnomsorgen och i grundskolan varit helt av samma åsikt:

- Jag vet hurdana symptom som är vanliga för barn som eventuellt har ADD (45 % inom barnomsorgen respektive 44 % i grundskolan)
- Jag vet hurdana symptom som är vanliga för barn som eventuellt har tics (38 % respektive 36 %)
- Jag vet hurdana andra sjukdomar som hör ihop med de neuropsykiatriska diagnoserna som nämns ovan och som kan försvåra barnets skolgång (25 % respektive 19 %)
- Jag vet hurdana biverkningar som kan uppstå på grund av ADHD-medicineringen (i synnerhet i början av medicineringen) (17 % respektive 26 %)
- Jag upplever att jag har de kunskaper som behövs för att bemöta barn med NPF i mitt arbete (25 % respektive 25 %)

De största skillnaderna berör frågan om intresset av att få mer kunskap om NPF. De svarande som jobbar i daghemmen visar större intresse för mer kunskap än de svarande i grundskolan genom att oftare vara helt av samma åsikt med följande påstående:

- Jag är intresserad av att få mer kunskap om hur barn med NPF kan bemötas och habiliteras i förundervisningens/skolans vardag (93 % inom barnomsorgen respektive 60 % i grundskolan)

Figur 15. Andel (%) svarande som svarat 'helt av samma åsikt' gällande kännedom om symptom vid NPF

Not: Svartalternativen var helt av samma åsikt, delvis av samma åsikt, varken av samma eller annan åsikt, delvis av annan åsikt, helt av annan åsikt och ej aktuellt/vet inte. I resultaten i diagrammet har svaren för ej aktuellt/vet inte räknats bort.

(*) en statistiskt signifikant skillnad mellan utbildningsnivåerna

Källa: ÅSUB

Totalt sett rapporterar de svarande i skolorna vid Ålands gymnasium om sämre kunskap kring NPF än de svarande inom barnomsorgen och i grundskolan. Skillnaderna är dock åter relativt stora mellan yrkesgymnasiet och lyceet, då lärare och pedagoger i yrkesgymnasiet genom sitt arbete har större krav på NPF-relaterad kunskap¹⁰⁷. Ungefär var tredje svarande i gymnasialstadiet är helt av samma åsikt med följande påståenden:

- Jag vet vad NPF betyder och innebär (35 %; 37 % i yrkesgymnasiet och 31 % i lyceet)
- Jag vet hurdana symptom som är vanliga för barn som eventuellt har ADHD (39 %; 52 % i yrkesgymnasiet och 14 % i lyceet)
- Jag vet hurdana symptom som är vanliga för barn som eventuellt har ADD (30 %; 37 % i yrkesgymnasiet och 15 % i lyceet)
- Jag vet hurdana symptom som är vanliga för barn som eventuellt har autismspektrumtillstånd (31 %; 38 % i yrkesgymnasiet och 15 % i lyceet)

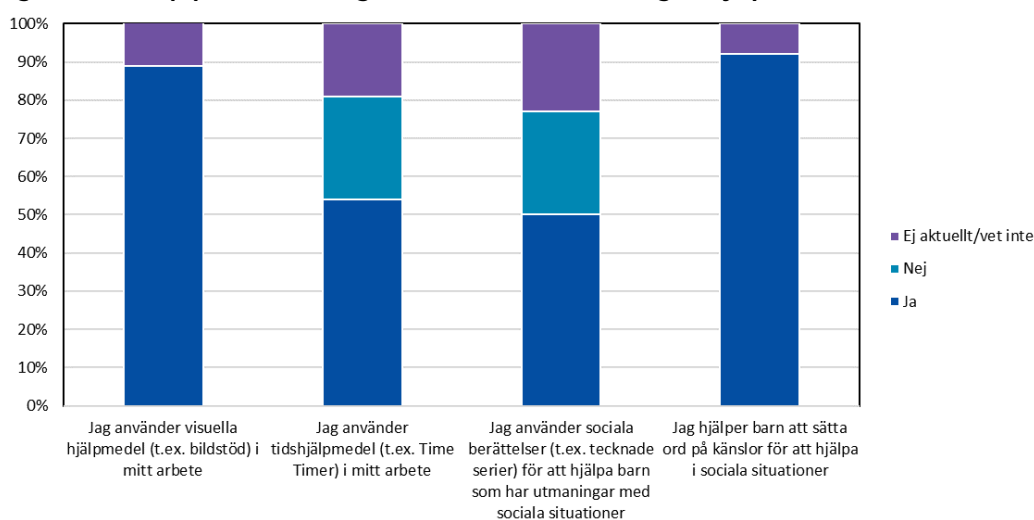
Relativt få lärare och pedagoger i skolorna vid Ålands gymnasium är helt av samma åsikt med övriga påståenden:

¹⁰⁷ Antalet svarande i grupperna var för litet för att gruppjämförelserna ska kunna genomföras på ett statistiskt pålitligt sätt.

- Jag vet hurdana symptom som är vanliga för barn som eventuellt har tics (17 %; 22 % i yrkesgymnasiet och 7 % i lyceet)
- Jag vet hurdana andra sjukdomar som hör ihop med de neuropsykiatriska diagnoserna som nämns ovan och som kan försvåra barnets skolgång (3%; 4 % i yrkesgymnasiet och 0 % i lyceet)
- Jag vet hurdana biverkningar som kan uppstå på grund av ADHD-medicineringen (i synnerhet i början av medicineringen) (5 %; 8 % i yrkesgymnasiet och 0 % i lyceet)
- Jag upplever att jag har de kunskaper som behövs för att bemöta barn med NPF i mitt arbete (5 %; 8 % i yrkesgymnasiet och 0 % i lyceet)

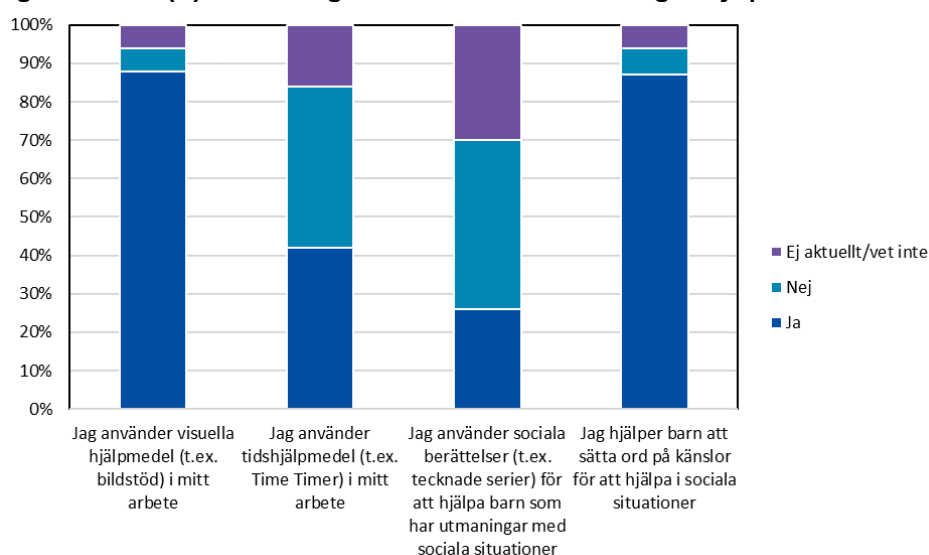
Figur 16 visar att de vanligaste hjälpmedlen i daghemmen är visuella hjälpmedel (89 %) och att hjälpa barn att sätta ord på känslor för att hjälpa i sociala situationer (92 %). Ungefär varannan svarande i daghemmen använder tidshjälpmedel och sociala berättelser (54 % respektive 50 %).

Figur 16. Andel (%) svarande i daghemmen efter användning av hjälpmedel

Källa: ÅSUB

Figur 17. Andel (%) svarande i grundskolan efter användning av hjälpmedel

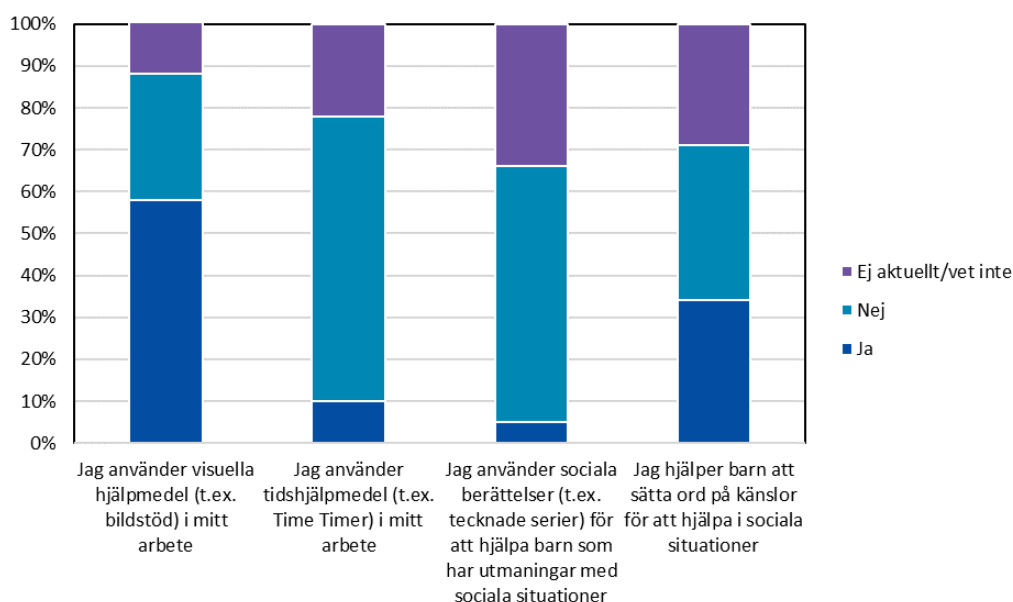

Källa: ÅSUB

Även i skolan är de vanligaste hjälpmedlen visuella hjälpmedel (använt av 88 % av de svarande) och att hjälpa barn att sätta ord på känslor för att hjälpa i sociala situationer (använt av 87 % av de svarande; *Figur 17*). Färre än varannan svarande använder tidshjälpmedel och sociala berättelser (42 % respektive 26 %).

Slutligen visar *Figur 18* att visuella hjälpmedel är relativt vanliga även i gymnasialstadiet där fler än varannan svarande (58 %) använder denna typ hjälpmedel. Att sätta ord på känslor för att hjälpa barnet i sociala situationer används av var tredje svarande (34 %), medan endast var tionde eller färre av de svarande använder tidshjälpmedel eller sociala berättelser (10 % respektive 5 %). Hjälpmedlen används i högre grad i undervisningen i yrkesgymnasiet än i lyceet (för skillnader i utbildningsformerna mellan yrkesgymnasiet och lyceet, se avsnitt 3.3).

Figur 18. Andel (%) svarande i skolorna vid Ålands gymnasium efter användning av hjälpmedel

Källa: ÅSUB

Gruppjämförelserna visade att skillnaderna mellan utbildningsnivåerna var statistiskt signifikanta för samtliga punkter vad gäller användningen av hjälpmedel i undervisningen.

Om habiliteringsformerna

Med habilitering avses insatser till en person med medfödd funktionsnedsättning eller en person som tidigt i livet fått en funktionsnedsättning. Studierna i Sverige har visat att den pedagogiska personalen ofta kommer i kontakt med evidensbaserade metoder först i samband med handledning från habilitering. En kvalitetsfaktor för habilitering är dessutom effektivitet som uppnås genom många och upprepade inlärningsstillfällen som är individuellt anpassade och som leder till ökad inlärningstakt.¹⁰⁸

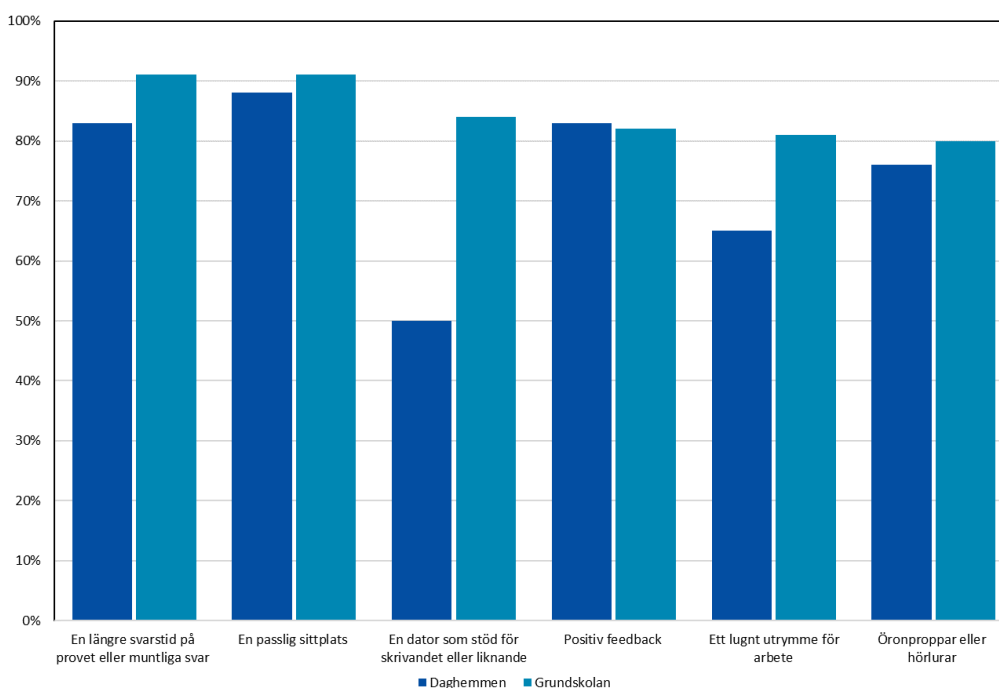
Figur 19 visar att de habiliteringsformer vid NPF där de svarande i grundskolan har oftast valt svarsalternativet 'helt av samma åsikt'. De vanligaste habiliteringsformerna i grundskolan är en längre svarstid på provet eller muntliga svar och en passlig sittplats

¹⁰⁸ För mera se *Hög kvalitet viktigt vid tidiga insatser* på <https://www.habilitering.se/fakta-och-rad/temasidor/skola-och-npf/hog-kvalitet-viktigt-vid-tidiga-insatser/>

om barnet har koncentrationssvårigheter eller är högekänsligt. Även att ge positiv feedback alltid när det är möjligt och att erbjuda öronproppar eller hörlurar är relativt vanligt enligt de svarande. I daghemmen är det mindre vanligt än i grundskolan att ordna en dator som stöd för skrivandet eller ett lugnt utrymme för arbete¹⁰⁹.

Att det inte finns tillräckligt med tid eller andra resurser kan upplevas av enskilda pedagoger och lärare som ett hinder för vissa rehabiliteringsformer. Flera svarande i både daghemmen (3 svar) och grundskolan (4 svar) har rapporterat att i dessa habiliteringsformer ingår ett lugnt utrymme för arbete. I daghemmen har dessutom flera svarande rapporterat att det inte finns tillräckligt med resurser för datorer som stöd för skrivandet eller liknande (3 svar).

Figur 19. Andel (%) svarande inom barnomsorgen och i grundskolan efter de vanligaste habiliteringsformerna som rapporterats i grundskolan

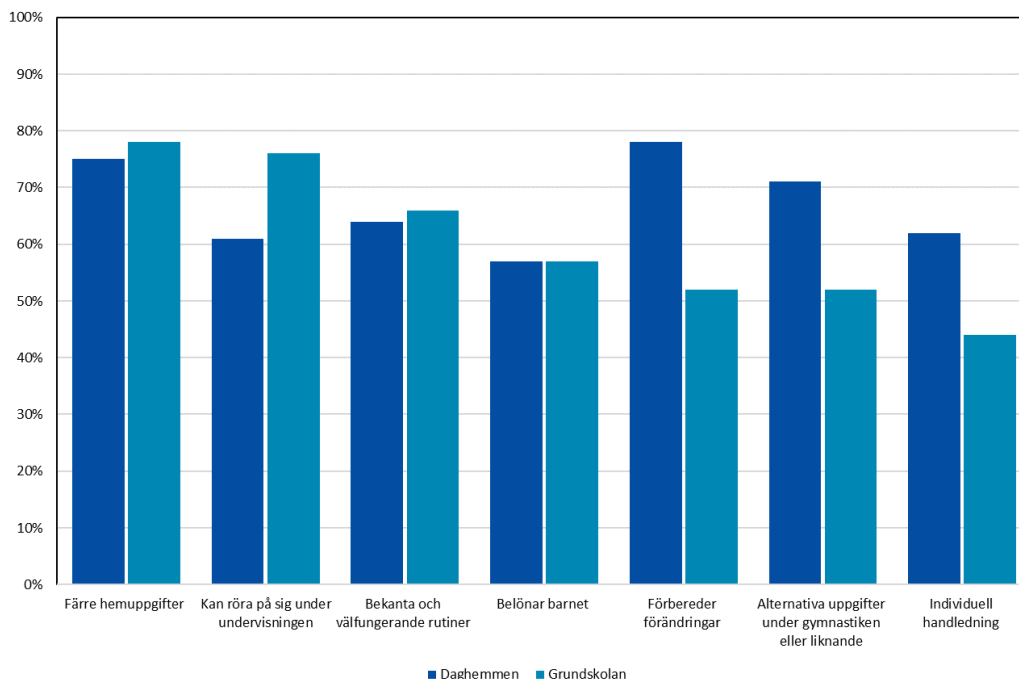

Not: Svartalternativen var helt av samma åsikt, delvis av samma åsikt, varken av samma eller annan åsikt, delvis av annan åsikt, helt av annan åsikt och ej aktuellt/vet inte. I resultaten i diagrammet har svaren för ej aktuellt/vet inte räknats bort och endast beaktats svartalternativet helt av samma åsikt. (*) en statistiskt signifikant skillnad mellan utbildningsnivåerna
Källa: ÅSUB

Figur 20 visar att de habiliteringsformer vid NPF där de svarande i grundskolan har mest sällan valt svartalternativet 'helt av samma åsikt'. Den minst vanliga habiliteringsformen i grundskolan är individuell handledning. Flera svarande i både daghemmen (2 svar) och grundskolan (4 svar) rapporterade även att det inte finns tillräckligt med tid eller andra resurser för individuell handledning. Den minst vanliga habiliteringsformen i daghemmen var enligt de svarande att belöna barnet som har NPF.

¹⁰⁹ Antalet svarande i grupperna var för litet för att gruppjämförelserna ska kunna genomföras på ett statistiskt pålitligt sätt.

Figur 20. Andel (%) svarande i daghemmen och grundskolan efter de minst vanliga habiliteringsformerna som rapporterats i grundskolan

Not: Svartalternativen var helt av samma åsikt, delvis av samma åsikt, varken av samma eller annan åsikt, delvis av annan åsikt, helt av annan åsikt och ej aktuellt/vet inte. I resultaten i diagrammet har svaren för ej aktuellt/vet inte räknats bort och endast beaktats svartalternativet helt av samma åsikt. (*) en statistiskt signifikant skillnad mellan utbildningsnivåerna
Källa: ÅSUB

Habiliteringsformerna är mindre vanliga i gymnasiet än i daghemmen och grundskolan och likaså rapporterade relativt många svarande i gymnasialstadiet att habiliteringsformerna inte är aktuella. Majoriteten av de svarande i gymnasialstadiet var helt av samma åsikt att de möjliggör alternativa uppgifter under gymnastiken (67 %, 4 svar) och en dator som stöd för skrivandet (57 %, 16 svar)¹¹⁰. För de övriga habiliteringsformerna har minoriteten av de svarande valt svartalternativet 'helt av samma åsikt'.

Återigen är skillnaderna mellan yrkesgymnasiet och lyceet relativt stora på grund av olika upplägg i utbildningsformerna. De vanligaste habiliteringsformerna i yrkesgymnasiet är längre svarstid (11 svar), en passlig sittplats (11 svar), möjlighet för barnet att röra på sig (11 svar) och positiv feedback (11 svar). I samtliga former har åtminstone en svarande i yrkesgymnasiet valt svartalternativet 'helt av samma åsikt'.

De vanligaste habiliteringsformerna i lyceet är längre svarstid (6 svar) och positiv feedback (6 svar). De former där ingen valt svartalternativet 'helt av samma åsikt' är färre hemuppgifter, bekanta rutiner och lugnt utrymme.

De intervjuade pedagoger efterlyser handledning

Enligt de intervjuade pedagogerna finns det behov av kunskap om NPF i daghemmen och skolorna. Detta gäller i synnerhet ämneslärare på grund av begränsad pedagogisk utbildning inom NPF. Dessutom verkar det enligt de intervjuade som om ämneslärare kan ha svårt att ta till sig ny kunskap om NPF trots enskilda obligatoriska fortbildningsdagar kring NPF som landskapsregeringen ordnar för lärare och

¹¹⁰ Observera att bl.a. frågan om alternativa uppgifter under gymnastiken var aktuell för få svarande.

pedagoger på Åland. De intervjuade lyfter fram vikten av korrekt kunskap kring NPF, anpassningar och metoder bland lärarna och i skolledningen. Dessutom behöver det finnas rätt inställning bland lärarna och i skolledningen samt förståelse för innehållet av metoderna som används. I synnerhet skolledningen har enligt de intervjuade en nyckelroll vad gäller stödet till arbetet kring elever med NPF då exempelvis speciallärare inte får handledning i detta.

De intervjuade lyfter fram behovet av handledning för speciallärare. Speciallärare kan känna sig ensamma i kollegiet, i synnerhet om stödet från skolledningen saknas, och de intervjuade anser att handledningen till speciallärare kunde ordnas exempelvis genom ett resurscentrum. Professionell handledning som leds av en psykolog behövs för stöd i arbetet men även för att personalen med specialpedagogisk kompetens i sin tur kan sprida kunskap och fungera som stöd för den övriga skolpersonalen. Enligt de intervjuade kunde ett resurscentrum även erbjuda stöd till skolorna i allmänhet. Det kunder enligt de intervjuade medföra bättre möjligheter att komma på rätt spår med stödet till elever med NPF så tidigt som möjligt. Stödet till hela personalen kunde även förbättra inställningen och öka kunskapen kring NPF i skolorna. Framför allt behövs enligt de intervjuade förståelse för barnets stödbehov.

Hur man förhåller sig till anpassningar inom förundervisning är en viktig fråga enligt de intervjuade då uteblivna individuella anpassningar försvårar barnets senare skolgång. Att kortsiktigt spara på kostnader som uppstår genom individuella anpassningar kommer enligt de intervjuade att medföra långsiktiga kostnader för samhället. Bland annat tillgången till assistenter som en resurs för barn med NPF kan enligt de intervjuade variera relativt stort mellan kommunerna på Åland. Även hur man förhåller sig till personliga och/eller gruppassistenter kan variera mellan kommunerna. De intervjuade förklarar att fördelar med personliga assistenter är att de är tillgängliga för barnet, medan assistenterna inte kan användas som en resurs i akuta situationer för hela barngruppen. Fördelar med gruppassistenter är att assistenterna är tillgängliga för alla i barngruppen men kan å andra sidan inte ersätta behovet av en individuell assistent som barn med NPF ofta har. Enligt de intervjuade har inte kommuner alltid råd med personliga assistenter. De intervjuade understryker dock att kostnaderna som uppstår blir mångfaldiga i slutändan för de barn som exempelvis skickas till Lagmansgården i Österbotten¹¹¹. Inom barnomsorgen kan både individuella och gruppassistenter behövas, allt beroende på individens situation.

Enligt de intervjuade pedagogerna behöver assistenternas status lyftas inom utbildningssystemet. Assistenterna har en viktig roll både i förundervisningen och skolan och det ska enligt de intervjuade finnas förtroende för assistenter. För tillfället är assistenternas löner låga jämfört med övriga yrkesgrupper inom skolvärlden. Enligt de intervjuade anlitas assistenterna ofta läsårsvis och under skolans semestertider får assistenterna ingen lön. I vissa kommuner kan det enligt de intervjuade finnas assistenter som har en fast anställning, men arbetsbelastningen för dessa kan snabbt bli stor om majoriteten av de övriga assistenterna i kommunen endast har tillfällig anställning. De intervjuade uppmärksammar att på grund av dåliga arbetsvillkor och låg lön lockar inte heller utbildningen till assistentyrket. Många assistenter som anlitas läsårsvis eller för kortare perioder blir tillfällig arbetskraft som sedan söker sig till andra yrken, vilket leder till att omsättningen av assistenter är stor inom skolorna. De intervjuade understryker att prioriteringen av assistenter i skolan sker på politisk nivå i kommunerna. För barn och elever med NPF är förtroendet för en närstående vuxen,

¹¹¹ Lagmansgården finns i Pedersöre kommun i Österbotten. Skolhemmet erbjuder vård, fostran och grundläggande utbildning på svenska. De små avdelningar har 4–6 platser och skolhemmet har sammanlagt 15 platser för vård utom hemmet. Se mera på <https://peda.net/yksityiskoulut/valtioon-koulukodit/toimipisteet2/lagmansg%C3%A5rden>

exempelvis en assistent, väsentligt. Enligt de intervjuade saknas denna möjlighet för en del av de barn som har stödbehov och som bor i kommuner med små ekonomiska resurser.

En av de intervjuade pedagogerna har relativt mycket kontakter till de mottagande skolorna på gymnasialstadiet. Pedagogerna har i allmänhet upplevt att det ibland finns bristfällig kunskap om NPF bland skolpersonalen i gymnasialstadiet. Att följa exempelvis ADHD-pedagogik skulle hjälpa både elever med NPF och övriga elever i gruppen samt förenkla undervisningen för alla. Som exempel för okunskap nämner den intervjuade förväntningar bland lärarna om att elever med NPF vid behov självmant begär hjälp. Dessa elever fungerar helt enkelt inte så. Att bemöta elever med NPF på ett korrekt sätt är enligt den intervjuade mycket viktigt, eftersom elever som blir trygga i sina uppgifter även är trygga när de går ut från skolan. Den intervjuade upplever att det i vissa enheter i gymnasialstadiet finns inblick i och förståelse för NPF och att lärarna aktivt söker efter lösningar för studerande med NPF. Det är viktigt att personalen i gymnasialstadiet ser eleverna som individer. Pedagogerna har upplevt att ett sådant synsätt ibland saknas. Yrkesutbildning med krävande särskilt stöd ordnas bl.a. av Optima i Österbotten och även ett samarbete med en liknande aktör kunde bidra till nya metoder och arbetssätt på Åland¹¹².

Till kunskap om NPF hör även en allmän inställning om tolerans och acceptans för olikheter i skolan samt målmedvetet antimobbningsarbete. Alla ska enligt den intervjuade pedagogerna ha rätt till att tycka samt se ut hur man vill. Det behövs en uttalad linje i skolorna som tydliggör att alla ska få trivas i skolan och att skolan finns till för alla. Att ha elever med funktionsnedsättningar integrerade i skolmiljön kan enligt den intervjuade vara en stor resurs, eftersom alla då får erfarenheter av olika personligheter och olikheter. Pedagogerna berättar att de elever (med NPF) som har det jobbigast i skolan är de som har sociala svårigheter eller svårt i stora grupper. Dessa elever är enligt den intervjuade numera många och en resursskola skulle i så fall förutsätta att det finns ett passligt och tillräckligt stort utrymme för eleverna. I en resursskola kunde man enligt den intervjuade samla de pedagoger som brinner för frågor kring NPF i en enhet som jobbar med dessa specifika individer.

Den intervjuade pedagogerna önskar att det, trots en relativt god tillgång till assistenter, skulle finnas flera utbildade assistenter. En bra assistent är enligt den intervjuade trygg i sig och skapar en lugn stämning. När en sådan assistent har börjat i klassen märker lärarna en tydlig skillnad i elevgruppen. Trots att man enligt den intervjuade kanske ibland saknar kunskap om elevens bakgrund i skolan skapar det trygghet och tillit hos eleven när eleven ser att personalen förstår och försöker hitta lösningar. Skolgången kan däremot bli svår för exempelvis de hemmasittande elever, som är kognitivt starka men inte fungerar i skolan. Skolsystemet bygger på att eleven är mottaglig för undervisning och trots försök till hjälp kan det ibland vara svårt att nå dessa elever. Ur BUP:s perspektiv kan problemet enligt den intervjuade ofta ses som ett "skolproblem" och här önskas ytterligare samarbete. Barn med NPF måste få mångprofessionell hjälp och stöd för att få verktyg för livet.

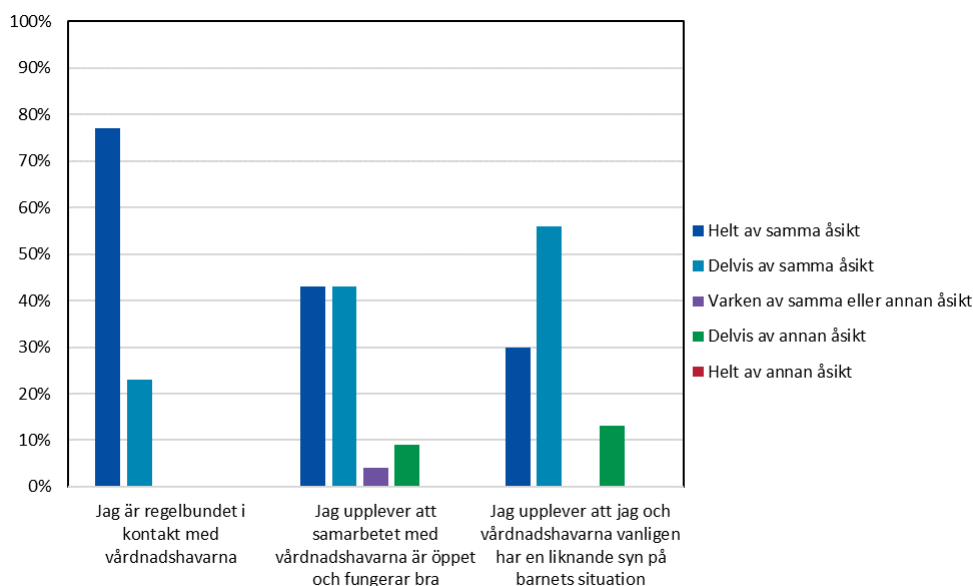
¹¹² Se <https://optimaedu.fi/sv/>

6.3 Samarbetsfrågor

Ibland saknas en liknande syn på barnets situation mellan pedagoger och vårdnadshavare

I enkäten ställdes frågor om pedagogernas upplevelser gällande samarbetet med vårdnadshavarna. *Figur 21* visar att pedagogerna inom barnomsorgen anser att samarbetet med vårdnadshavarna i allmänhet fungerar relativt bra. De flesta svarande i daghemmen (77 %) är helt av samma åsikt om att de är regelbundet i kontakt med vårdnadshavarna. Färre än varannan pedagog (43 %) i daghemmen är helt av samma åsikt om att samarbetet med vårdnadshavarna är öppet och fungerar bra, samt att man vanligen har en liknande syn på barnets situation (30 %). Frågorna om samarbetet var aktuella för relativt få pedagoger (22–23 svarande), vilket delvis kan förklara skillnaderna i resultaten mellan pedagoger och vårdnadshavare.

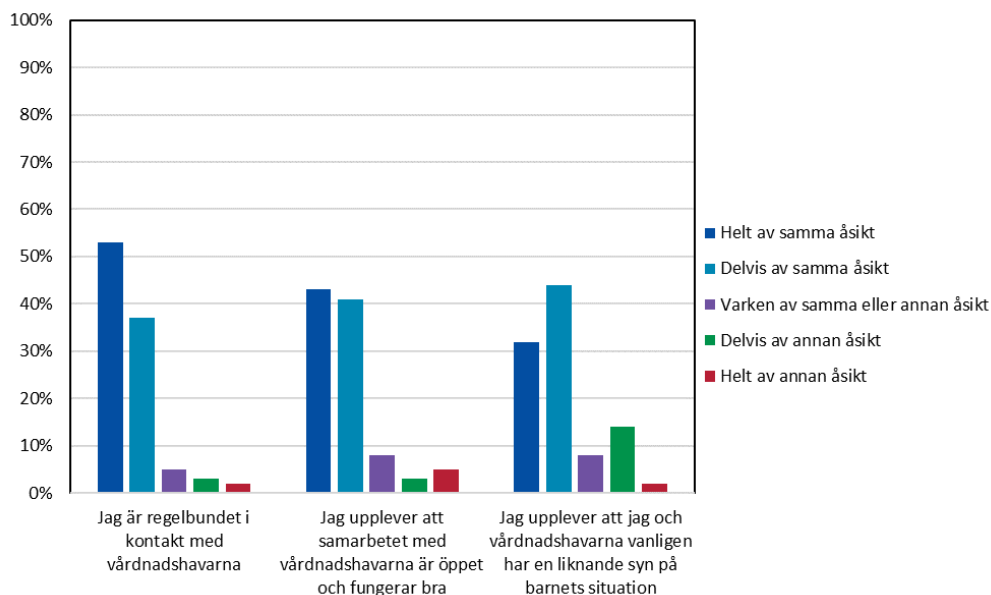
Figur 21. Andel (%) pedagoger inom barnomsorgen efter åsikt om samarbetet med vårdnadshavare

Not: Frågorna var aktuella för 22–23 svarande.

Källa: ÅSUB

Figur 22 visar resultaten för samarbetsfrågorna bland lärare och pedagoger i grundskolan. Drygt varannan svarande (53 %) är helt av samma åsikt om att de är regelbundet i kontakt med vårdnadshavarna. Färre än varannan pedagog (43 %) i grundskolan är helt av samma åsikt om att samarbetet med vårdnadshavarna är öppet och fungerar bra samt att man vanligen har en liknande syn på barnets situation (32 %).

Figur 22. Andel (%) pedagoger i grundskolan efter åsikt om samarbetet med vårdnadshavare

Källa: ÅSUB

Kontakten mellan vårdnadshavarna och skolan är vanligtvis inte lika aktiv i gymnasialstadiet jämfört med barnomsorgen eller grundskolan¹¹³, eftersom de studerande förväntas ta eget ansvar för sina studier. Relativt få pedagoger i gymnasialstadiet är helt av samma åsikt om att kontakten med vårdnadshavarna är regelbunden (14 %), att samarbetet med vårdnadshavarna är öppet och fungerar bra (23 %), eller att man vanligen har en liknande syn på barnets situation (7 %). Frågorna om samarbetet var aktuella för relativt få pedagoger (28–30 svarande), vilket delvis kan ha påverkat resultaten.

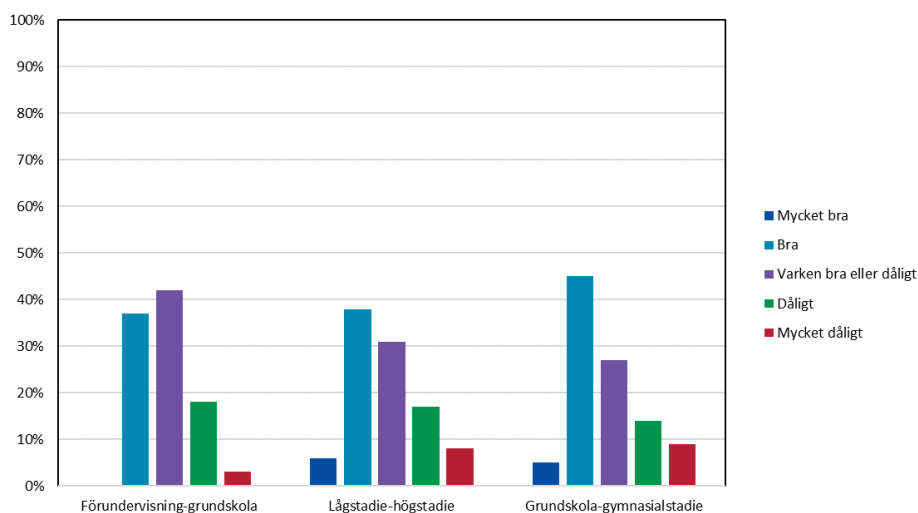
Pedagogerna och lärarna fick uppskatta övergångarna mellan förundervisningen och grundskolan, lågstadiet (åk 1–6) och högstadiet (åk 7–9) samt grundskolan och gymnasialstadiet. Bland de svarande inom barnomsorgen och i grundskolan upplevde 48 respektive 37 procent att övergången mellan förundervisningen och grundskolan fungerat bra eller mycket bra för barn med NPF. Totalt 29 procent respektive 21 procent upplevde att övergången fungerat dåligt eller mycket dåligt för barn med NPF. Pedagoger och lärare i grundskolan fick även uppge hur övergången mellan lågstadiet och högstadiet fungerat för barn med NPF. Totalt 44 procent ansåg att övergången fungerat bra eller mycket bra, medan 25 procent uppgav att övergången fungerat dåligt eller mycket dåligt.

Övergången till gymnasialstadiet hade fungerat bra eller mycket bra för elever med NPF enligt 49 av de svarande i grundskolan. De svarande som anser att övergången fungerar dåligt eller mycket dåligt för elever med NPF var totalt 23 procent av de svarande i grundskolan. Endast två svarande hade tagit ställning till om övergången till yrkesgymnasiet och 16 svarande om övergången till lyceet.

Figur 23 visar stridsfördelningen bland svarande i grundskolan.

¹¹³ Gruppjämförelserna analyserades enbart mellan daghemmen och grundskolan utan några signifikanta skillnader.

Figur 23. Andel (%) pedagoger och lärare i grundskolan efter åsikten om hur övergångarna fungerat för elever med NPF

Källa: ÅSUB

Pedagogerna inom barnomsorgen fick i en öppen fråga kommentera samarbetet och ansvarsfördelningen gällande stödformerna för barn med NPF (totalt 16 svar). Trestegsstödet och i synnerhet stödet från BUP ansågs som viktigt i flera kommentarer (8 svar):

"Samarbetet ska ske i flera led. Bra kommunikation mellan hemmet, daghem, specialpedagog är viktigt. Det mångprofessionella stödet faller lite då det inte finns resurser nog för att tillgodose de behov som finns bland barn idag att t.ex. få träffa psykolog och samma sak med daghemmets/specialpedagogens kontakt med psykolog för barnets räkning."

"Önskar tidigare utredningar och att man inom specialpedagogiken, psykiatrin och skolan verkligen tog på allvar och lyssnade på barnomsorgspersonalens kunskaper/erfarenheter."

"Allmänpedagogiskt stöd! All personal måste arbeta på liknande sätt, ha samma regler, rutin och struktur. Specialpedagogiskt stöd! Finns oftast för lite tid för specialpedagogerna att hinna med allt som de ska göra, ofta hamnar de på personalen på dagiset att se till att åtgärdsprogrammet genomförs och Den tiden finns inte alltid. Mångprofessionellt stöd! Som situationen är i dag så finns de många barn med NPF men för lite professionell personal."

I allmänhet är daghemsmiljön och samarbetet bland annat med vårdnadshavarna viktigt (4 svar):

"Viktigt är att problemet tas tag i så tidigt som möjligt, min åsikt är att det är sent att lägga in stöd i förundervisningsklassen. Barnet bör redan då ha fått stöd i vardagen, helst genom en assistent, för att känna trygghet och ha de övriga rutinerna fastställda. En enhet borde tillsättas där allt som rör barn med t.ex. NPF skulle behandlas, så som deras utredningar av skolpsykolog, terapier, skolform mm."

Av några kommentarer (3 svar) framgick det att samarbetet med stödformerna inte är aktuellt. En kommentar lyfte fram politikernas ansvar:

"Avskilda utrymmen finns inte, barngrupperna är för stora. Politikerna har ansvaret ytterst att se till att alla utbildningsformer är eller kan anpassas på bästa sätt genom extra personal och utrymme."

För övergångar (totalt 11 svar) önskade pedagogerna inom barnomsorgen bland annat tidig och anpassad inskolning exempelvis i samarbete med en assistent (5 svar). Flera kommentarer berörde kunskap som daghemmen har om barnet men som de svarande upplever att inte alltid tas på allvar (5 svar):

"Skolan får information från dagvården ett helt år innan skolstart. De behöver i tid planera assistent och lärare som kan besöka dagvården. Lära känna individen och planera anpassningar. Nu blir det en misslyckad skolstart för barnen vid miljöombytet då inte skolan anpassat. Vi vet i dagvården vad som behövs för att lyckas. Vi har ofta barnen här i 4 år. Man kunde i stället plocka bort stöd i skolan om man anser att det inte behövs på sikt?"

"Vi hörs och vi får feedback men man tar inte allt vi säger på tillräckligt allvar - ofta får vi höra flera år senare att "jaaa, ni sa ju att det här hade funkat... och att det här stödet behövdes"."

Även barn med särskilda behov kan behöva anpassningar i samband med övergången:

"Tidigare diagnoser och att skolan under våren skulle veta vem som är ansvarig för NPF-barnen, skola in dem redan på våren så barnen har att anpassa sig till nya omständigheter. Att skolan vore lyhörd då BO berättar om "barn med särskilda behov" även då ingen diagnos finns och bereder anpassningar för barnet i tid."

Pedagoger och lärare i grundskolan hade förslag på smidigare övergångar och samarbete (totalt 30 svar). De flesta av dessa kommentarer efterlyser bättre kommunikation mellan stadierna (18 svar) och lyfter även fram oron som lärarna kan känna på grund av GDPR-reglerna och tystnadsplikten.

"GDPR har gjort specifik överföring av material mellan enheter näst intill omöjlig och i alla fall svårbehandlat, öka förtroendet för professionalism hos lärarkåren!"

"Flera fysiska möten för att få och ge information."

"Min erfarenhet är att förändringar är mycket svåra för NPF elever och fast man förbereder väl och har god kommunikation mellan stadierna kan det ändå gå på tok. Undervisningsmetoderna behöver "överföras" också för att göra en smidig övergång. Fysiska besök är en självklarhet för att lyckas."

"Möjlighet att ge fullständig information utan rädsla att bryta mot tystnadsplikten eller utan att vårdnadshavarna måste höra och godkänna varenda detalj. Ibland har vårdnadshavarna av olika orsaker inte en helt korrekt bild av sitt barn deras hemförhållanden och hur barnet fungerar utanför hemmiljön/i en grupp."

Flera vuxna med kunskap och expertis kring NPF efterfrågas till skolan för ökat stöd (5 svar):

"Det behövs flera vuxna in i skolan. Högstadiet säger att de inte har smågrupper för barn som inte har samma arbetstakt eller som blir störda i en större grupp. Då känns det som om de anpassningar som vi gjort under sex år är bortkastade om eleven sen i högstadiet inte får liknande hjälp."

"Det behövs mera kunniga skolpsykologer och skolkuratorer och speciallärare under många år har skolan varit svältfödd på dessa."

"Övergången mellan åk 6-7 är alltid svår då ämneslärare och klasslärare inte möts på samma nivå, eleven stressas in i ett annat arbetssätt, dom flesta ämneslärare inte förstår detta. Mycket större kontakt över stadierna behövs. Mellan grundskola och gymnasiet (framför allt lyceet) är det en smärre katastrof då ämneslärarnas syn är grund när det gäller elever som inte passar in i mallen. Stressen är enorm på de elever som inte hittar mallen direkt. Dom har en stor självrannsakan att göra på det stadiet! Och dom bör granskas då den pedagogiska formen dom följer är utdaterad och skadlig i dagens samhälle."

Några svarande hade helt enkelt ingen erfarenhet kring överföringen eller samarbetet (4 svar).

Även barn som inte har diagnos kan upplevas som en utmaning i samband med överföringen (3 svar):

"Få barn har fått sin diagnos i barnomsorgen och kommer till skolan lite som oskrivna blad. Jag skulle önska en större uppmärksamhet inom barnomsorgen och att iallafall misstankar om ev. NPF gavs till skolan så att insatser för barnen med svårigheter kan sättas in direkt vid skolstart."

Kunskap om elevens situation behövs bland annat vid övergångar

Ur daghemspersonalens perspektiv är det viktigt att övergången till grundskolan fungerar bra för barn med NPF. Övergångarna är viktiga och fungerar inte alltid så bra som man önskar. Tystnadsplikten har delvis varit ett hinder för en smidig överföring, då det är mycket viktigt att informationen om hur barnet fungerar i olika situationer och vilka anpassningar som har använts förmedlas och mottas i skolan. En utmaning med överföringar är att det inte finns enhetliga rutiner utan olika skolor kan ha olika rutiner. Övergångar kan enligt de intervjuade vara lättare i skolor med årskurser från 1 till 9. Även övergången från grundskolan till gymnasialstadiet är viktig och saknar enligt de intervjuade en viss transparens. Transparens behövs bland annat kring hur informationen gällande barnet ska förmedlas mellan nivåerna och de intervjuade lyfter fram att informationen är viktig för barnets fortsatta skolgång. Bland annat informationen som finns i Wilma eller i ett annat kommunikationssystem inom grundskolan kunde överföras eller automatiskt följa med barnet till gymnasialstadiet.

I det nuvarande systemet kan det enligt de intervjuade ibland upplevas som att alla sitter på sitt håll med uppgifterna kring barnet. Studiehandedarna har information om vilka studiemöjligheter som det specifika barnet med anpassningar har, medan psykologer har informationen kring den eventuella diagnosen och liknande. Informations- och kunskapsmässigt blir bilden kring barnet splittrad och ingen aktör eller instans har en helhetsbild av barnets situation. Information om bland annat följande behöver följa med och uppmärksammas vid övergångarna och även under barnets skolgång:

- Information från förundervisningen: Hur ska klassläraren jobba med anpassningarna i skolan?
- Information från grundskolan: Hur ska man beakta anpassningarna kring barnet på gymnasialstadiet?
- Information från studiehandedaren i grundskolan: Vilka studiemöjligheter är möjliga för barnet med anpassningar och på vilka villkor? Tydlig information om detta behövs redan när barnet börjar skolan.

I samarbetsfrågor ingår även synpunkter om samarbetet med övriga aktörer än daghemmen och skolan. Skolpersonalen saknar enligt de intervjuade feedback om barnets situation från socialvården. Elever med NPF behöver ofta stöd även utanför skolan och pedagogerna kan uppleva att barnskyddsanmälan kan vara den sista lösningen i sådana situationer. Pedagogerna anser dock att det inte är ett önskat resultat att skicka eleven exempelvis till skolhemmet i Österbotten¹¹⁴. Både daghemmen och skolan saknar feedback från socialen vilket enligt de intervjuade delvis kan bero på tystnadsplikten som styr verksamheten. De intervjuade lyfter fram att de behöver informationen om barnets situation och att det förekommer brister i kommunikationen mellan skolan och bland annat socialen, BUP och

¹¹⁴ Skolhemmet Lagmansgården i Pedersöre.

familjerådgivningen. Som situationen är nu får inte skolan tillräckligt med information. Dessutom önskar de intervjuade bättre rutiner med mötesprotokoll och liknande där bland annat BUP är inkluderad. Allt för ofta blir barnskyddsanmälan enligt de intervjuade den enda lösningen på situationen.

I svåra situationer där det finns tvister om barnavård och liknande kan en annan vuxen fungera som stöd för barnet. En stödfamilj som ordnas genom KST kan vara en bra lösning men en annan vuxen som stöd är ingenting som enligt de intervjuade kan tvingas på barnet om barnet inte är öppet för hjälp. Ett gott samarbete kan dock enligt de intervjuade leda till bra resultat med öppenhet i samarbete mellan vårdnadshavare och skola. Bland annat Wilma är ett verktyg som kan användas för kommunikation mellan hem och skola. En stor utmaning uppstår ur pedagogernas perspektiv i situationer där vårdnadshavarna inte engagerar sig i barnets liv och där pedagogerna behöver övertala föräldrarna för utredningar och liknande exempelvis på grund av att föräldrarna är rädda för att barnet genom en utredning eller en diagnos får "en stämpel". Mera resurser behövs enligt de intervjuade kring de barn som kommer från hemförhållandet med föräldrar som inte visar engagemang.

De intervjuade lyfter fram att mycket av ansvaret och förväntningarna av att lösa situationen kring barn med NPF landar på speciallärare. I en sådan situation är det viktigt med en välfungerande dialog med vårdnadshavarna, ett bra samarbete med psykologerna och ett tydligt stöd från skollärovervakningen. För vårdnadshavarna kan tröskeln för utredningar och likande vara mycket hög, vilket enligt de intervjuade kan bero på stämpeln som barnet fruktas få. Bland annat information om träningsundervisningen behövs enligt de intervjuade då det kan upplevas att det i dagsläget finns en "gråzon" mellan träningsundervisningen och specialundervisningen. Ur pedagogernas perspektiv kan vårdnadshavarnas brist på förståelse för och kunskap om diagnosen skapa hinder då vårdnadshavarna kan känna oro för hur diagnosen kommer att påverka barnets liv. De intervjuade understryker att en fastställd diagnos hjälper barnet och därmed skapar en trygghet även för föräldrarna.

Att barn allt oftare behöver individuella instruktioner under lektioner är enligt de intervjuade synligt både i förundervisningen och skolan. Anpassningar av olika slag är vanligare än förut. Tydligare styrning efterfrågas av de intervjuade exempelvis i förhållningen till användningen av mobiltelefoner i skolan. Makten att bestämma och fatta enhetliga beslut saknas enligt de intervjuade på Åland. Det är viktigt att uppmärksamma att de behov som finns i skolan ändras med tiden. Utmaningarna som finns i skolorna och i samhället i stort har enligt de intervjuade bland annat ett samband med digitalisering (spel, datorer, mobiltelefoner), informationsöverflöd (till exempel sociala medier, våldet som förekommer i spel), stress samt bristande föräldraroll hos vårdnadshavarna. Dessa utmaningar kan kräva nya sorters lösningar och att bland annat introducera djurskötsel som en del av undervisningen kunde enligt de intervjuade fungera som en sådan kreativ lösning.

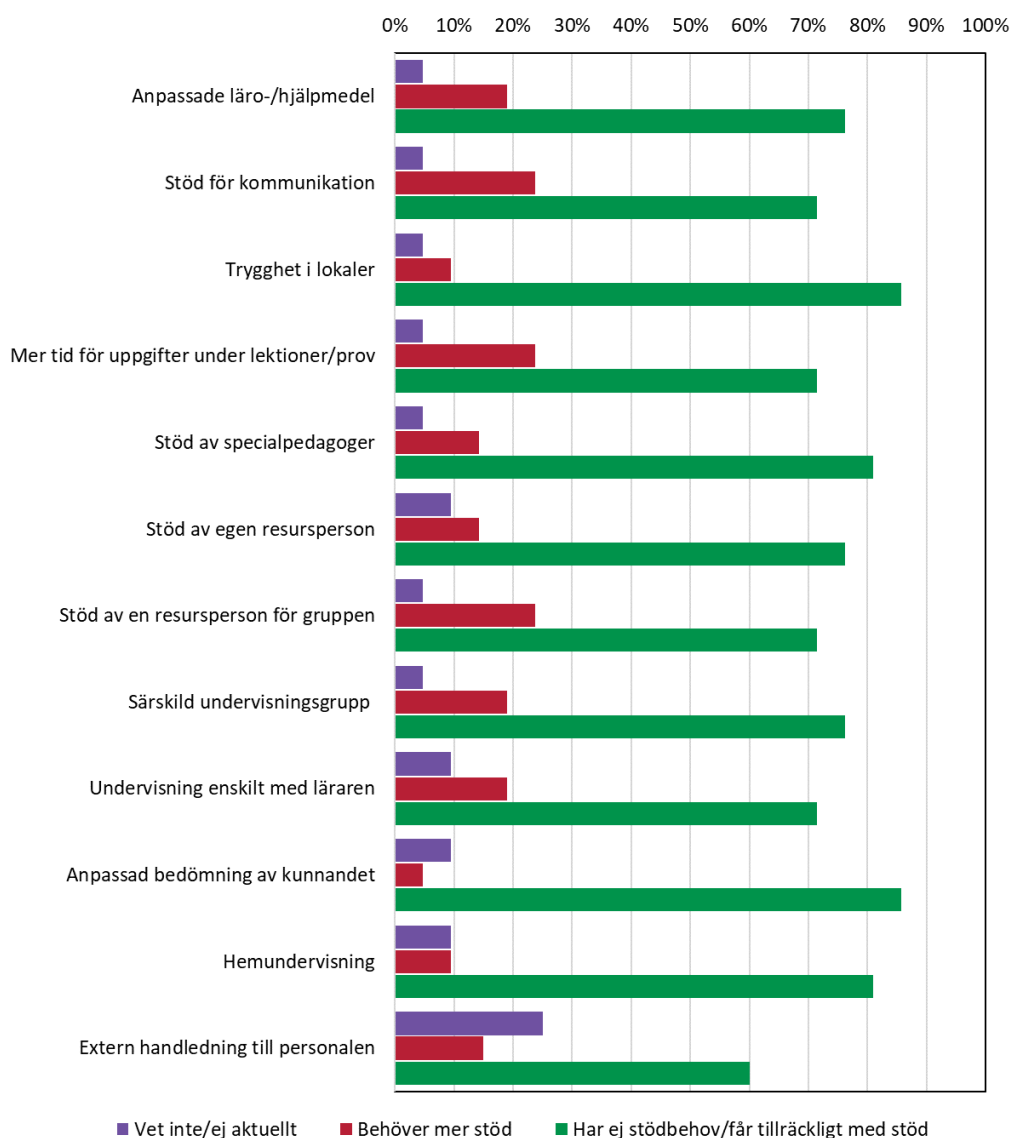
7. Ungas synpunkter om stödbehovet i utbildningssystemet

I detta kapitel redogör vi resultaten i snabbenkäten som var riktad till unga i gymnasialstadiet. Likaså sammanfattar vi materialet från intervjuerna och lyfter fram frågorna i synnerhet kring mobbning.

7.1 Bland elever med diagnos finns ytterligare stödbehov

Studierande i skolorna vid Ålands gymnasium fick i enkätundersökningen uppskatta sitt stödbehov i skolan.

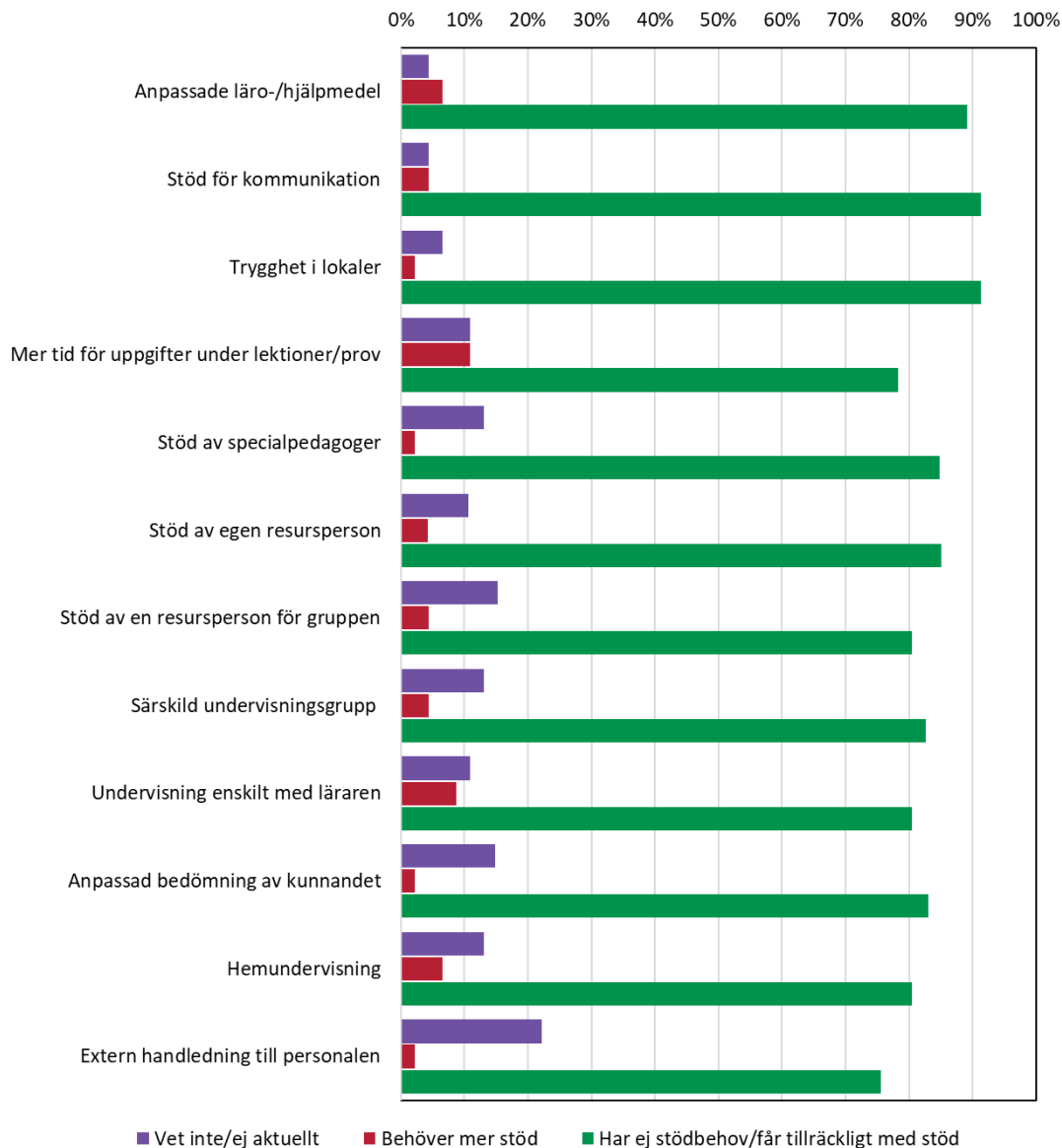
Figur 24. Andel (%) studerande med diagnos efter det upplevda stödbehovet i skolan, efter stödform

Källa: ÅSUB

Figur 24 visar resultatet för de studerande som har uppgett att de har diagnos som påverkar lärandet (21 svar). De flesta svarande upplever att de antingen inte har stödbehov eller att de redan får tillräckligt med stöd. Några studerande med diagnos upplever att de behöver mer stöd i form av en resursperson i gruppen (5 svar, 24 %), mer tid för uppgifter under lektioner eller prov (5 svar, 24 %), stöd för kommunikation (5 svar, 24 %), undervisning enskilt med läraren (4 svar, 19 %), särskild undervisningsgrupp (4 svar, 19 %) eller anpassade läro- eller hjälpmedel (4 svar, 19 %).

Figur 25. Andel (%) studerande utan diagnos efter det upplevda stödbehovet i skolan, efter stödform

Källa: ÅSUB

Av Figur 25 framgår resultatet för de studerande som har uppgett att de inte har någon diagnos som påverkar lärandet (35 svar). Även i den här gruppen upplever majoriteteten att de antingen inte har stödbehov eller att de redan får tillräckligt med stöd. Några studerande utan diagnos upplever att de behöver mer stöd bland annat i form av mer tid för uppgifter (5 svar, 11 %).

De kommentarer som de svarande skickade in i samband med enkätundersökningen var följande:

"Jag är nöjd med allt i skolan. Bra lärare som är bra på att undervisa."

"Nöjd."

"Jag är nöjd med det stödet jag fått (sjöfart)."

"Får inget stöd p.g.a. att mitt högstadie har "tappat bort" mina papper så nu vill inte skolan hjälpa mig."

"Ha mera speciallärare och assistenter under lektionerna."

"Jag får det stöd jag behöver av läraren."

"[...] Gillar inte att äta inför människor jag inte är trygg med."

"Har det rätt så bra just nu."

"Möjlighet till mer till stöd på lektion på t.ex. gem[ensamma] ämnen. Kanske stödlektion skulle vara ett alternativ för den som behöver."

"Det behöver finnas flera assistenter, kunna prata mer om känslor om hur man känner sig i skolan om man är utsatt av mobbning."

7.2 Elever och handledare understryker vikten av brett stöd i vardagen

Målsättningen för utvärderingen ur ungas perspektiv var bland annat att få en uppfattning om hur skolgången har varit för barn med NPF samt att kartlägga skillnaderna mellan de stödfunktioner som finns inom grundskolan och i skolorna vid Ålands gymnasium. Samtliga studerande vid Ålands gymnasium fick möjligheten att delta i en kort enkätundersökning och att anmäla sig till en intervju. För att få en kompletterande bild av ungas situation intervjuades även elever med NPF i högstadiet och unga utan arbete eller studieplats. Totalt åtta unga deltog genom intervjuerna i den här undersökningen.

De unga som går i **högstadiet** anser att det är bra i skolan om lärarna förutom undervisningen tänker på elevens mående. Enligt de intervjuade är sociala aktiviteter i skolan viktiga, i synnerhet eftersom elever med NPF kan ha utmaningar med att trivas i skolan. De intervjuade eleverna i högstadiet lyfter fram vikten av att förebygga och åtgärda mobbning. Trots att en mobbningsfri skola är en målsättning förekommer det enligt eleverna bland annat verbal mobbning i korridorerna. En av de intervjuade upplever att det tog en relativt lång tid innan lärarna tog tag i mobbningen. Eleverna som intervjuades upplever att ur detta perspektiv fungerade skolan bättre i lågstadiet. När lärarna väl har ingripit i mobbningen har situationen förbättrats.

Förutom i skolan kan det enligt de intervjuade förekomma mobbning exempelvis i skolbussen. Eleverna anser att den främsta orsaken till mobbning är att elever med NPF ofta är på ett eller annat sätt annorlunda eller står ut från mängden. Enligt eleverna skulle det vara mycket viktigt och en stor fördel om undervisningen omfattade mera kunskap om mental ohälsa. Då skulle det finnas bättre kunskap och förståelse för olikheter i skolan. Viss undervisning om mental hälsa kan förekomma exempelvis inom hälsokunskap, men detta kommer enligt de intervjuade först under

de högre årskurserna. De intervjuade understryker att mobbningen stärker den mentala ohälsan och försämrar den allmänna situationen för eleven med NPF.

Eleverna med NPF har upplevt vissa bra lösningar i undervisningen och har framtidsplaner efter grundskolan. Elevernas framtidsplaner kan vara mycket olika, allt från praktiska yrken eller att flytta från Åland för att studera utomlands. I allmänhet anser de intervjuade eleverna i högstadiet att det inte finns så många studiealternativ på Åland. För elever med NPF kan undervisningen i teoretiska ämnen ofta ske i smågrupper, medan deltagandet i praktiska ämnen genomförs i större elevgrupper. Till exempel möjligheten att vid behov gå från den stora elevgruppen till den lilla kan enligt de intervjuade eleverna vara en bra lösning.

Slutligen önskar de intervjuade eleverna att skolan blir en bättre miljö för alla. Eleverna har i vissa sammanhang upplevt att lärarna ser eleverna med NPF som "problembarn". I sådana fall har inte lärarna haft tillräcklig kunskap om NPF, trots att läraren själv eventuellt upplevt saken så. Eleverna lyfter fram att förekomsten av sådana situationer och fall dock kan kunskapsläget variera stort mellan skolorna och mellan lärarna. Eleverna understryker även föräldrarnas ansvar i samband med mobbning. Lärarna borde enligt de intervjuade prata om mobbningen med den mobbade elevens föräldrar för att särskilt ta tag i situationer där mobbaren inte är ärlig om händelserna.

Även studerande i **gymnasialstadiet** kan uppleva att mobbning i vissa fall har pågått sedan de första årskurserna i grundskolan. En långvarig lösning har uteblivit, trots att både lärarna och föräldrarna kan ha varit inblandade i utredningen av situationen. De förebyggande åtgärder som nämns är ett antimobbningsprogram med lektioner i grundskolan, diskussioner kring mobbning i början av läsåret i gymnasialstadiet samt att vissa ämnen i skolan tar upp motsvarande teman. De intervjuade som ha varit utsatta för mobbning efterlyser lärarnas ansvar i att ta tag i situationen. Enligt de utsatta har inte lärarna i grundskolan pratat tillräckligt om mobbning med den mobbade eleven och även klassassistenterna borde ha förstått och agerat i situationen. Den allmänna utmaningen med personliga assistenter är att dessa byts ut och med gruppassistenter att de är för få för att upptäcka mobbning. En helhetsbild av den utsatta elevens situation uteblir. Att klassassistenterna i gymnasialstadiet känner igen mobbning och har kännedom om eventuell tidigare mobbningsproblematik i grundskolan är enligt de intervjuade mycket viktigt och kunde hjälpa enskilda elever som är utsatta för mobbning.

I allmänhet är rasterna svårast för elever som är utsatta för mobbning men enligt de intervjuade har även nätmobbning förekommit. De elever med NPF som är utsatta för mobbning kan uppleva att utmaningen med raster och övriga pauser är att lärarna inte alltid är tillgängliga. Har man ingen att prata med eller är utan vänner i skolan blir rastsituationerna svåra. De intervjuade unga med NPF lyfter fram att detta behöver uppmärksammas i skolorna, både inom grundskolan och på gymnasialstadiet. I vissa fall kan det enligt de intervjuade finnas andra elever och klasskamrater som fungerar som stöd i situationen och eventuellt kan exempelvis prata med den mobbade eleven. En av de intervjuade unga berättar att detta varit till hjälp i situationen. Att kontinuerligt lyfta fram och diskutera mobbning behövs även på gymnasialstadiet, en intervjuad berättar att detta sker nu endast i början av läsåret och eventuellt i vissa skolämnen. Genom distansundervisning under coronapandemin har den utsatta eleven sluppit mobbningssituationen i skolan, trots att personen annars är positiv till undervisning både hemma och i skolan. Även i ett resurscentrum kunde det enligt de intervjuade finnas kunskap om mobbning och liknande situationer.

De unga som faller utanför studier och arbete kallas för **NEET-unga**. Dessa unga kan ha mycket olika bakgrund och erfarenheter av utbildningssystemet. Fördelar med skolan

har enligt de intervjuade NEET-unga varit bland annat kompisar, trots att man i hemundervisning kan känna mera frihet och mindre stress. Fördelar med hemundervisning är enligt de intervjuade att undervisningen kan anpassas efter individen. Upplevelser kring skolan kan i allmänhet variera relativt mycket mellan individer beroende på de erfarenheter som unga haft i utbildningssystemet. De unga som upplever att de varit olyckliga i skolan kan ofta uppleva att de varit det ända sedan daghemmet. De intervjuade unga understryker att det behöver finnas kompetens bland de vuxna som arbetar med barn med NPF. Detta gäller så väl daghems- och skolpersonalen som exempelvis personalen inom psykiatrin.

De intervjuade NEET-unga berättar att de dåliga erfarenheterna i grundskolan har sin grund i upplevelser om att vuxna i skolan kunskapsmässigt inte räckte till och att de sociala situationerna med kompisar var utmanande. De intervjuade efterlyser mer psykologiskt kunnande bland vuxna i skolan. En av de intervjuade hade önskat mer hjälp på grund av dyslexin som upptäcktes relativt sent i grundskolan. Genom diagnosen kan barnet bättre förstå situationen och sig själv, och därmed kan en diagnos ofta vara till stor hjälp. Den intervjuade upplever att situationen blev mycket bättre efter diagnosen genom exempelvis läxhjälp och extra stöd. De intervjuade understryker att utredningen om en eventuell diagnos borde ha genomförts tidigare.

Att skolan hittar välfungerande lösningar för de elever i grundskolan som har stor frånvaro eller som av andra orsaker får hemundervisning är enligt de intervjuade oerhört viktigt. I vissa fall upplever NEET-unga att kontakten mellan hemmet och skolan inte har fungerat på ett optimalt sätt och att det har saknats struktur för en bra och konstruktiv kontakt. Att lärarna har kunskap om och intresse för de elevers situation som inte är närvarande i skolan är mycket viktigt ur elevens perspektiv. Förståelse för elevens situation och bland annat tydliga individuella mål samt annat stöd efterlyses för de elever som inte är närvarande i skolan. För de elever med NPF som går i skolan kan i synnerhet övergången till högstadiet vara en utmaning då ämnesundervisningen sker på ett annat sätt än i lågstadiet och det enligt de intervjuade NEET-unga bland annat kan vara förvirrande med olika klassrum för olika ämnen.

I samband med mobbning efterlyser de intervjuade ansvarstagande lärare och föräldrar. Unga kan uppleva att de vuxna inte alltid tar sitt ansvar för att utreda mobbning som förekommer i skolan. I sådana fall räcker det inte till att skolan formellt är med i ett antimobbningsprogram.

Enligt de intervjuade NEET-unga finns det tillräckligt med studiemöjligheter på Åland efter grundskolan. Under intervjun framkommer det att studiemöjligheterna anses vara bättre utanför Åland, men samtidigt finns det ekonomiska hinder för sådana studier. Motgångarna i samband med studierna i gymnasialstadiet på Åland har lett till att flera av de intervjuade har hoppat av. Motgångarna kan bland annat handla om utmaningar med försämrad hälsa, undervisning som inte är tillräckligt grundläggande och/eller saknar introduktion till utbildningen i gymnasiet eller andra utmaningar som hindrar att studierna kan fullföljas. Även i samband med utbildningen efter grundskolan varierar erfarenheterna som finns bland de intervjuade av stödet man fått i skolan och möjligheterna som finns för fortsatta studier. För samtliga i gruppen gäller att framtidsplanerna inte är tydliga. Mer lärande genom praktik kunde dock enligt de intervjuade vara ett bra studiealternativ och detta kunde vara en välfungerande lösning exempelvis inom bygg och IT.

Genom en diskussion med handledare som jobbar med NEET-unga får vi en bredare bild av de strukturer som finns bakom utmaningarna som elever och unga med NPF har. Många av de NEET-unga som handledarna möter i sitt arbete har NPF och genom systematiskt arbete har man strävat efter att få fram en bra övergång från grundskolan

bland dessa unga. De intervjuade handledarna lyfter fram vikten av tydlig information vid övergångar, i synnerhet eftersom många elever haft en och samma klasslärare i lågstadiet och övriga lärare då har sämre kunskap om elevens situation. Enigt de intervjuade finns det elever med NPF som inte fått en diagnos i grundskolan då elevens beteendemönster eventuellt har tolkats bero på elevens personlighet i stället för att se den bakomliggande NPF-diagnosen. För unga som inte har fått en bekräftad diagnos kan livet och exempelvis studier efter grundskolan bli en stor utmaning. De intervjuade lyfter fram vikten av diagnos som innebär hjälp och stöd för att eleven ska kunna fungera i allmänhet och genomföra fortsatta studier. En situation med sen diagnos hinner enligt de intervjuade sätta djupa spår i både eleven och lärarna under åren. I samband med en utredning om eventuell diagnos kan det behövas coaching och handledning, men trots viss försiktighet för tidiga diagnoser, önskar de intervjuade att det hellre görs en utredning för mycket än att någon slinker igenom systemet.

Vad gäller frånvaro i skolan är det enligt de intervjuade svåra situationer att lösa, eftersom varje elev är en individ och fungerar på olika sätt samt för att familjesituationer kan vara mycket olika. Genom ett resurscentrum kunde föräldrarna få stöd, eftersom lärarna kan uppleva att de har svårt att räkna till för föräldrar. Efter grundskolan kunde situationen för elever med NPF förbättras om det fanns läroavtal som beaktar de behov som dessa elever har. I allmänhet behövs enligt de intervjuade mindre elevgrupper och mera praktik. Framför allt behövs resurser i form av tid för elever med NPF. Handledarna möter även unga med NPF som har yrkesexamen men som ändå behöver få hjälp i livssituationen på grund av sina särskilda behov. De intervjuade understryker att personer med grova NPF-diagnoser ofta mognar senare än andra unga. Det behövs enligt handledarna en resurs, till exempel en stödperson, som dessa unga kan kontakta i samband med att de försöker komma ut på arbetsmarknaden. Även här kunde ett resurscentrum ha en viktig roll och funktion.

Att stödet för unga med NPF behöver omfatta personens allmänna livssituation är tydligt för de intervjuade. Åtgärder som även beaktar stödet hemma kan göra en skillnad i livet för unga som är utanför studier och arbetsmarknad. Helst skulle en och samma stödperson fungera som ungas kontakt och enligt de intervjuades erfarenheter kan det vara svårt om personens uppgifter är spridda mellan olika aktörer som kommunen, skolan, sjukvården med mera. I allmänhet är det många olika personer som NEET-unga behöver samarbeta med och vara i kontakt med. Att de centrala aktörerna strävar efter att skapa samarbete mellan verksamheten är enligt de intervjuade mycket viktigt. Förhoppningen är att samordningen kommer att bli bättre kring bland annat boendestödet, sysselsättningen och liknande genom KST. Framför allt ska ungas yrkesutbildning inte leda till arbetslöshet, exempelvis på grund av uteblivna behörigheter, utan studierna ska möjliggöra en bra tillgång till arbetslivet, utbildningen ska matcha mot arbetet.

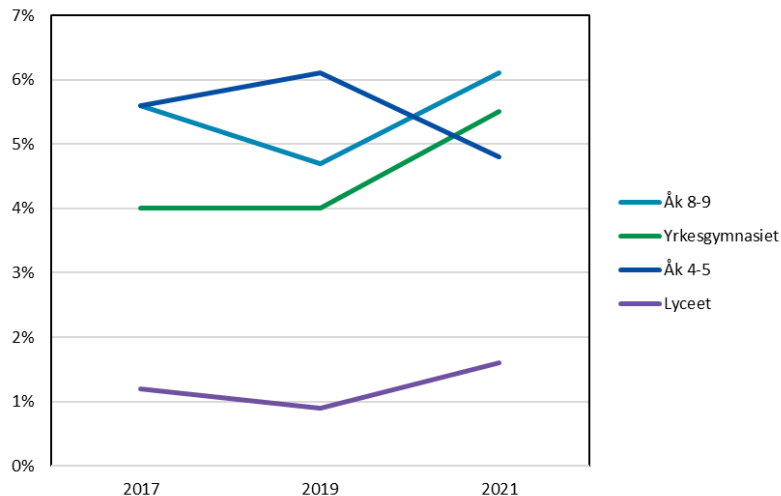
7.3 Om mobbning och elever med NPF

Ett gemensamt tema som lyfts fram i både enkät- och intervjumaterialet är mobbning. Mobbning definieras som aggressivt beteende som sker med flit, upprepar sig och riktar sig mot en person som av någon anledning har svårt att försvara sig. Att ha svårt att försvara sig kan bland annat betyda att man har svårt att uttrycka sig, är tillbakadragen eller har andra utmaningar i det sociala umgänget.

En nyligen publicerad doktorsavhandling¹¹⁵ i Finland visar att fler än var tredje elev med lässvårigheter hade upplevt mobbning antingen genom att ha blivit utsatt för mobbning, att själv ha mobbat eller en kombination av dessa två. I Sverige konstaterades i en doktorsavhandling¹¹⁶ att bland funktionsnedsatta elever är mobbningen mer än dubbelt så vanligt som hos övriga elever. I gruppen för funktionsnedsatta elever ingick barn med läs- och skrivsvårigheter (9,5 %), hörsel- eller synnedsättningar (5,6 % respektive 5,5 %), ADHD eller ADD (3,3 %), rörelsenedsättningar (2,2 %) eller andra funktionsnedsättningar (3,4 %).

Figur 26 visar andelen elever som har varit utsatta för mobbning minst en gång i veckan under skolåret¹¹⁷. Den största andelen utsatta fanns 2021 i årskurserna 8–9, totalt 6,1 procent av eleverna, vilket motsvarar andelen i hela landet (6,0 %). I yrkesgymnasiet rapporterade 5,5 procent av de svarande om utsatthet för mobbning, vilket är mera än i hela landet (2,9 %). I årskurserna 4–5 var 4,8 procent av eleverna utsatta för mobbning varje vecka, vilket är mindre än det genomsnittliga i hela landet (7,9 %). Slutligen visade siffrorna för lyceet att 1,6 procent av de svarande varit utsatta för mobbning, vilket är ungefär detsamma som i hela landet (1,1 %).

Figur 26. Andel (%) svarande som varit utsatta för mobbning minst en gång i veckan under skolåret 2017, 2019 och 2021, efter utbildningsnivå

Not: Skalan slutar vid 7 %. Indikatorn grundar sig på frågan: "Hur ofta har du utsatts för mobbning i skolan under denna termin?". Svarsalternativ: 1) flera gånger i veckan, 2) ungefär en gång i veckan, 3) mera sällan, 4) inte alls. Granskningen omfattar de som gett alternativ 1 eller 2 som svar.

Källa: THL, ÅSUB

Det är viktigt att uppmärksamma att återkommande mobbning definieras bland annat i det nationella antimobbningsprogrammet KiVa Skola som utsatthet som återkommer 2–3 gånger i månaden eller oftare¹¹⁸. De siffror som vi återger i *Figur 26* avspeglar utsatthet som är relativt intensivt eftersom den förekommer varje vecka. Även utsatthet som förekommer mer sällan än varje vecka kan vara ytterst skadande för den utsatta och flera longitudinella studier har tydligt visat sambandet mellan utsatthet för mobbning som barn och en försämrad psykisk hälsa i vuxen ålder¹¹⁹.

¹¹⁵ Turunen, 2021.

¹¹⁶ Fridh, 2018.

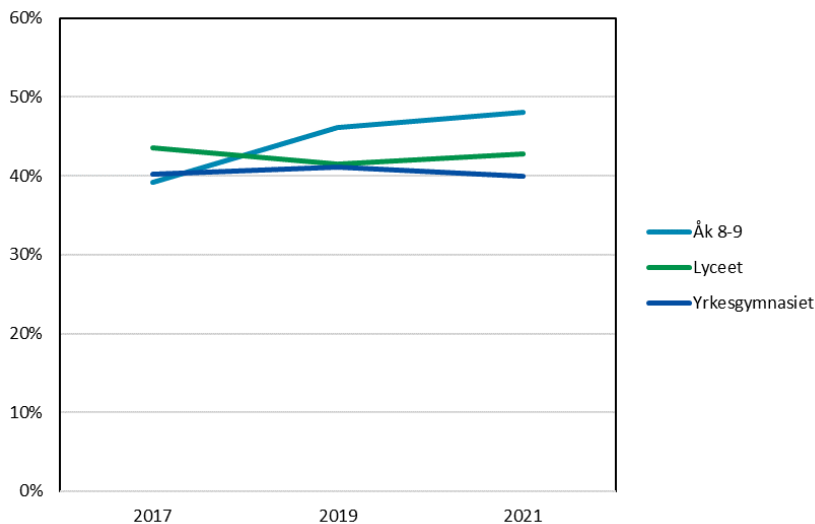
¹¹⁷ Antal svarande 2017, 2019 och 2021; åk 4–5: 536, 614 och 570; åk 8–9: 466, 475 och 545; lyceet: 260, 226 och 256; yrkesgymnasiet: 227, 231 och 241 (källa: THL).

¹¹⁸ Mera om KiVa Skola på <https://www.kivaskola.fi/>

¹¹⁹ Läs mer t.ex. *Så påverkar mobbning vuxenlivet* på <https://modernpsykologi.se/2020/01/16/sa-paverkar-mobbning-vuxenlivet/>

Figur 27 återger andelen svarande som uppgett att de har utmaningar med vissa uppgifter i anknytning till skolgången eller studierna. I färdigheterna ingår att följa med under lektionerna, att göra läxor eller liknande uppgifter, att förbereda sig för prov, att utföra skriftliga uppgifter, att utföra uppgifter som kräver läsning, att utföra räkneuppgifter, att uppträda muntligt, att svara under lektionen och att använda teknisk utrustning i studierna (digital teknik eller programvaror). År 2021 uppgav nästan varannan (48 %) elev i årskurserna 8–9 på Åland att de hade problem med inlärningsfärdigheterna, vilket är mera än i hela landet (40 %). Trots att andelarna var relativt stora även i lyceet (43 %) och yrkesgymnasiet (40 %), var de relativt lika som i hela landet (40 % och 43 %).

Figur 27. Andel (%) svarande som har problem med inlärningsfärdigheterna 2017, 2019 och 2021, efter utbildningsnivå

Not: Skalan slutar vid 60 %. Indikatorn grundar sig på frågan: "Har du svårigheter med följande uppgifter i anknytning till skolgången/studierna?". Delfrågor: 1) att följa med under lektionerna, 2) att göra mina läxor eller andra liknande uppgifter, 3) att förbereda mig för prov, 4) att utföra skriftliga uppgifter, 5) att utföra uppgifter som kräver läsning, 6) att utföra räkneuppgifter, 7) att uppträda muntligt, 8) att svara under lektionen och 9) att använda teknisk utrustning i studierna (digital teknik eller programvaror). Svartaltnativ: 1) inte alls, 2) ganska litet, 3) ganska mycket, 4) mycket. Indikatorn omfattar de respondenter som har uppgett alternativ 4 på minst en delfråga eller alternativ 3 på minst tre delfrågor.

Källa: THL, ÅSUB

Studier har indikerat att i synnerhet kombinationen av en funktionsnedsättning med svårigheter att reglera egna beteendet kan leda till mobbning¹²⁰. År 2021 ansåg 12,5 procent av de svarande i årskurserna 8–9, 11,2 procent av de svarande i yrkesläroanstalterna och 5,1 procent av de svarande i lyceet att de hade stora svårigheter att kontrollera sitt beteende. Andelarna för årskurserna 8–9 och yrkesgymnasiet var högre än i hela landet (7,9 % och 6,1 %).

Slutligen har även den upplevda otryggheten i skolan associerats med elevernas mentala ohälsa som depression och självskadebeteende¹²¹. Allt detta lyfter fram vikten av tydlig implementering av reglementet som bidrar till en trygg och mobbningsfri skola och ger ett tydligt perspektiv till de upplevelser och erfarenheter som de unga svarande rapporterar i den här undersökningen.

¹²⁰ Turunen, 2021.

¹²¹ Mori et al., 2021.

8. En resursskola eller ett resurscentrum?

En frågeställning i den här undersökningen kartlägger behovet av en resursskola eller ett resurscentrum på Åland. I detta kapitel har vi sammanfattat de kommentarer som vårdnadshavarna (totalt 334 svar¹²²) och pedagogerna (totalt 119 svar) skickade in i samband med enkätundersökningen. Presentationen sker tematiskt från de mer positiva synpunkterna mot de mer negativa. Vi kompletterar enkätkommentarerna med intervjumaterialet som berör frågan.

8.1 Åsikter om en resursskola

Beskrivningen av en resursskola i enkäten löd: En resursskola har förutsättningar att ta hänsyn till de behov som barn med NPF har (klasserna är mindre, pedagogiken är anpassad efter individen, personalen har erfarenhet av funktionsnedsättningar etcetera). I det följande presenteras kommentarerna om resursskola och/eller resurscentrum skilt för vårdnadshavare och pedagoger. Kommentarerna presenteras i ordningen från de positivt inställda kommentarerna till de mer kluvna åsikterna och avslutas med de mest negativa kommentarerna.

Vårdnadshavarna om en resursskola

I gruppen för vårdnadshavare till **barn i förundervisningen** angav många av de som kommenterat frågan om en resursskola och ett resurscentrum att de var för dåligt insatta för att kunna svara eller att resursskola inte var aktuellt för dem. Bland de svar som ändå kom in var fördelningen liknande som bland vårdnadshavare till barn i grundskolan.

"Känns som en självklarhet att barn som behöver denna sorts stöd ska få det."

"För att dessa barn också har en rätt till trygg skolgång."

"Om vi kan stödja våra barn som är i behov av mer resurser för att de ska kunna bli starka individer så anser jag att en resursskola en bra investering för samhället. Barnen är grunden i vårt samhälle."

"Ja för att alla bör få hjälp och nej för att man inte bör separera barnen för att de är olika."

"Jag tycker att det är redan bra."

"Nej jag tror inte på segregation utan på att alla barn inom NPF-spektret har samma rätt som alla andra och därför bör skolan anpassas enligt de behov som finns."

Bland de vårdnadshavare som har barn i grundskolan och som angett att behovet finns lyfte många olika orsaker fram. Flera vårdnadshavare lyfter fram **svårigheter med att tillgodose barnets behov i en vanlig klass**, på grund av anledningar som kompetens eller pengar.

"Vissa barn har specialbehov som kanske inte går att tillgodose i en "vanlig" klass."

"I mitt barns skola hänvisar rektorn till att det inte finns resurser och att kommunen gått back senaste åren. En gemensam resursskola för alla kommuner hade hjälpt till så att föräldrar slipper

¹²² Observera att eftersom vårdnadshavarna kunde fylla i enkäten för flera barn kan samma åsikt för frågan om en resursskola och/eller ett resurscentrum ha presenterats flera gånger. Vi väljer därmed att presentera materialet enbart tematiskt.

slåss för hjälp i mindre framgångsrika kommuner. Jag upplever inte att det finns tillräckligt med kunskap för att bemöta elever med särskilda behov i mitt barns skola."

"Ja, upplever idag att andra lärare än specialpedagogerna har dålig kunskap om diagnoser och vad de olika diagnoserna innebär för ett barn."

Flera lyfte fram **barnets egna upplevelser** av skolan som motivering för en resursskola.

"För att barn som behöver hjälp mer än vad vanliga skolan kan erbjuda skulle få känna sig "tillräckliga". Barn med olika behov får aldrig "lyckas" och stör de barn som vill och kan gå i skola, då de inte heller får arbetsro."

"Mer förståelse, färre onödiga anmärkningar, uppmärksamhet på rätt sätt, färre onödiga intryck och färre moment som stör med mera."

"Samla kunskap, säkerställa att personalen har kunskap och förståelse. Men lika viktigt att barnen inte känner sig ensamma och annorlunda, utan för möjlighet att umgås med andra barn med liknande behov. Att det fungerar i skolan är så otroligt viktigt för dessa barns självkänsla och framtid."

"Därför att de eleverna skulle få lyckats i stället för att ständigt misslyckas i den "vanliga" skolan."

"För att barn är olika och för att en skola som är anpassad för majoriteten inte fungerar för alla. Barn som hamnar utanför "systemet" riskerar också att hamna vid sidan om samhället längre fram i livet."

Flera svarande motiverade också en positiv inställning till en resursskola ur den **nuvarande elevgruppens perspektiv**.

"Eftersom det skulle bli mera arbetsro och öppna upp för att även "vanliga" elever skulle hinna med att få mera hjälp under lektionerna."

"Ja det skulle ge barnen bättre förutsättningar för lärande, både de som behöver professionellt stöd och klassen där eleverna nu går i."

"Lärarna i vanlig klass behöver få fokusera mera på sin undervisning och inte ständigt anpassa alla andras skoldag för att passa en minoritet."

Några svarande vårdnadshavare uttryckte **en oro över skärgårdsbornas möjligheter** att ta del av verksamheten i en resursskola.

"Ja diagnoser ökar hos barn. Svårt med avstånd för boende i skärgården dock."

"Det vore säkert bra. Svårt för skärgårdsbor dock kanske."

"Kunde vara bra men det betyder att skärgårdsbarn svårligen kan gå i en sådan skola utan att flytta hemifrån"

Av de vårdnadshavare som inte hade en bestämd uppfattning motiverade många det med att de inte var insatta i frågan eller inte hade behov. Fler uttryckte dock att de var **kluvna i sin inställning** till frågan.

"De som har behov av stöd måste garanteras stöd, men om en resursskola är rätt väg att gå är tveksamt."

"Är tudelad, dels har barnen förstås kanske ett behov av en lugnare omgivning och mer stöd men länge har man väl nu velat att dessa barn ska integreras i klasser så att ingen känner sig utanför och för att befrämja mångfalden i samhället"

"Kunde var ett bra sätt att ge dessa elever det utrymme de behöver. Men osäkert om det hjälper dem i det vardagliga livet. Kan ge mer utanförskap."

De vårdnadshavare som var **negativt inställda** till en resursskola uttryckte bland annat åsikter om att barnet bör gå i skola i den egna kommunen och att mer stöd i stället ska ges till den egna skolan. Risker för exkludering och utpekande av eleven lyftes också fram av flera av de svarande. Det ifrågasattes också vilka barn som skulle gå i resursskola.

"Jag anser att man så långt de går skall vara tillsammans. För att få en så normaliserad utbildning och uppväxt som möjligt."

"Risker för stigmatisering är uppenbar."

"Det skulle stigmatisera och separera. Ge intryck att barn med NPF är dummare än andra. Min son är snarare särbehåvad inom matte, men dyslexin ställer till det. På en resursskola skulle han inte få blomstra inom matte misstänker jag. Vi skulle inte tillåta att han sattes på resursskola."

"För att ALLA lärare borde ha den pedagogiken och alla klasser borde vara små oavsett diagnos än eller inte. Alla barn ska bli sedda och undervisningen ska anpassas för varje individ."

"Hur många barn på Åland ska gå i specialanpassad undervisning? Minst 10 % av alla barn har NPF, utöver detta övriga specialbehov. Alla skolor borde klara NPF-anpassningar!"

"Inte ens diagnosprocessen fungerar i dagsläget. Det finns ingen skolpsykolog eller kurator, och kön på BUP är månader eller år lång. Det är ingen idé att sätta in resurser för det här förrän diagnostiseringen sker korrekt."

Under intervjuerna som genomfördes i den här undersökningen lyfte vårdnadshavarna fram att barnets överföring till en resursskola helst ska ske direkt efter åren inom barnomsorgen, eftersom i övriga fall flyttas barnet till en resursskola från en skolmiljö som barnet hunnit bli van vid. Centrala frågor enligt vårdnadshavarna är kraven eller kriterierna som ger barnet tillgång till resursskolan. En viktig fråga är bland annat vilka diagnoser som i så fall krävs. Exempelvis elever som ännu inte fått en diagnos eller elever vars föräldrar inte vill genomföra en utredning om en eventuell diagnos kan enligt de intervjuade vårdnadshavarna inte flyttas till skolan. I allmänhet anser vårdnadshavarna att resurserna för att integrera och anpassa elever i klassen ska finnas i den vanliga skolan.

Pedagogerna om en resursskola

Av **pedagoger inom barnomsorgen** som svarat på enkäten ansåg de flesta att det kan finnas fördelar med en resursskola.

"Allt som gynnar barn med NPF borde göras."

"På en liten ort kan dessa NPF barn bli mer utpekade för att de är annorlunda och bli utsatta för mobbing/trakasserier mm för att de är annorlunda! Som dagens samhälle är uppbyggt så behöver de en resursskola som ser NPF barns behov. NPF barn är smarta och vet ofta vad de vill, men vissa saker tar längre tid att komma underfund med! Ibland är de för smarta för sitt eget bästa! Skulle dagens skola anpassa sitt arbete för NPF barn så skulle de gagna alla!"

"Absolut. Under hela mitt yrkesliv har jag sett samma misslyckande i vanlig skola för dessa elever utan någon förbättring. Detta leder till marginalisering utanförskap och psykisk ohälsa."

"Det skulle väl inte vara så dumt. I en stor grupp riskerar du mera att falla mellan stolarna och tyvärr har anställda assistenter sällan den kunskap de skulle behöva för att kunna bemöta ett NPF barn, inte heller alltid lärarna som dessutom skall fokusera på massan. I en resursskola skulle man ju verkligen kunna grotta ner sig i alla former och få högklassigt stöd från höger och vänster när

svårigheterna hopar sig. Det torde ju ge bättre självförtroende och starkare individer till samhället."

"Det är jättebra för eleven att få rätt anpassning, samt personal, föräldrar och elev får bäst stöd och likasinnade i gruppen."

"Ja, absolut. Dessa barn ska inte behöva misslyckas i en vanlig skola där de inte klarar av de sociala kraven. Lärare till de neuronormativa barnen kan koncentrera sig på sitt uppdrag så även dessa barn får den uppmärksamhet de förtjänar."

"Känns som vissa av de barn vi haft med NPF inte hamnat i rätt skolform."

"Ingen skild skola, men en specialanpassad klass."

"Tänker att det är bättre med extra fungerande stöd i skolan, med möjlighet att gå ifrån vid behov."

Bland **pedagogerna i grundskolan** som svarade på frågan om resursskola var inställningen mer positiv än bland vårdnadshavare. Många ansåg att det skulle vara en lösning som gynnar såväl eleven som skolan.

"Ja! Därför att hur vi än anpassar så funkar inte den "vanliga" skolan för alla barn. De barnen är jag rädd får låg självkänsla då de inte får rätt förutsättningar att lyckas med sitt skolarbete. Dessutom kräver vissa barn sådana resurser på de enskilda skolorna att det påverkar de resurser som övriga elever har rätt till. Varken elever med stora svårigheter eller dennes klasskamrater gynnas av att eleven in absurdum ska integreras i "vanlig" klass."

"Ja personalen är utbildad att kunna ta emot och hantera eleverna så att skolgången förhoppningsvis blir lyckad. Som det är nu jämför sig flera (NPF elever med "elever utan särskilda behov". Det är en utmaning att integrera elever i klassen eftersom det inte alltid finns resurs till detta."

"Absolut! Klasslärare kör slut på sig själva genom att anpassa och lägga ner oändligt med tid på NPF barn som behöver mer resurser än vad vi kan ge. Klassen består ofta av [många] elever till som behöver sitt. Många NPF barn skulle må så mycket bättre av en skolform där dagen kan omformas efter dagsmålet och elevens bästa. I den vanliga skolan behöver vissa regler och rutiner få finnas som NPF-barnen inte klarar av/ mäktar med."

"Det skulle underlätta oerhört för de elever som har svårigheter att få det sociala umgänget med andra att fungera som möter stora utmaningar i de skolor som vi har idag gällande allt från pedagogik stora klasser osv. Det skulle hjälpa oss pedagoger att arbeta i team få stöd och hjälp av varandra och ha all kompetens samlad på ett ställe. Det skulle vara en arbetsplats jag gärna skulle söka mig till. Jag tror att även föräldrar skulle bli stärkta av det att känna att det finns en plats där deras barn får vara dem som de är."

"Ja alla mår inte bra av skolmiljön. Har man möjlighet att åka iväg med dem blir de oftast "som en ny människa". Detta gäller ett fåtal elever."

"Jag tror att fler NPF-elever då skulle uppnå sin potential och ha större chans att hitta en utbildningsväg och ett arbete."

Flera lärare tog upp **bristen på resurser** i den nuvarande skolan som en motivering till en resursskola. Även avsaknad av kompetens togs upp.

"Absolut just nu tar dessa elever med gällande lagstiftning upp allt för stor del av arbetstid/resurser - vi lägger ner oproportionellt mycket resurser på dessa elever och kontakten med deras föräldrar jämfört med vad vi lägger ner på våra andra elever."

"I de åländska skolorna dras det hela tiden ner på resurser - färre vuxna större elevgrupper mindre stöd av t.ex. speciallärare. Mycket ansvar läggs på enskilda klassläraren som inte räcker till för att tillgodose alla olika behov som idag finns i ett klassrum."

"Klasslärare/lärare uppger att de funderar på att byta yrke. De blir ofta "utbrända" eftersom både arbetet med barn med NPF och barn med trasiga hemförhållanden ska skötas av klassläraren i ett klassrum."

"Jag känner att det börjar bli svårt att hinna med allas särskilda behov i en klass då klasstorlekarna ökar. Det skulle kännas mer rättvist för eleven att få hjälp av personal som är mera kunnig inom området."

Några lärare påtalade även risk att eleven i det nuvarande systemet har **olika möjligheter till hjälp beroende på hemkommun och skola.**

"Ja för då skulle alla barn oberoende av var eleven bor kunna garanteras likvärdig undervisning."

Möjligheten till loka hjälp och hur bedömningen av vilka elever som skulle vara berättigade till plats i en resursskola togs också upp som frågor och en orsak till **kluven inställning** till resursskola bland de svarande pedagogerna. Även de ekonomiska förutsättningarna lyftes fram som en osäker faktor.

"Är osäker på var man ska sätta gränsen många ungdomar fungerar väldigt bra i grundskolan. Var drar man gränsen för vilka som ska ta del av denna undervisning? Vems åsikt väger tyngst? Skola hälsovården vårdnadshavare? För många frågetecken!"

"Det beror på hur skolan blir utformad tar den emot då från alla kommuner?"

"Som jobbande i skärgården skulle det ändå knappast vara aktuellt för oss."

"Det är en fin idé men jag är tveksam till om Åland har den ekonomiska möjligheten och om vi kan lyckas samla tillräcklig mängd personal med rätt kompetens för att få en sådan skola att fungera bra."

Några av de mer **tveksamma och negativa kommentarerna** lät så här:

"Integrering i de vanliga skolorna låter bättre främst p.g.a. att det finns relativt många elever som "kanske" har NPF."

"En elev med NPF ska inte behöva sållas ut och åtskiljas från andra elever. Det finns en vinning för alla med integrering i det allmänna skolsystemet. Endast om skolsystemet innebär stora svårigheter för eleven eller om resursskolan lättare kan hantera hemmasittare. Ifall det skulle gynna vissa individer ja."

"Både och vi kan inte helt ta bort NPF eleverna från klasserna vi behöver lära våra elever att vi är olika och får vara det. Respekt och hänsyn bättre att utbilda lärarna och dagispersonalen."

Även bland **pedagogerna på gymnasialstadiet** gick åsikterna i sär.

"Resursskola skulle ge NPF eleverna en större möjlighet att satsa på deras kunnande i stället för att alltid måste jobba den hårda vägen p.g.a. oförstånd eller okunskap från lärarens sida."

"Det behövs. Funkar dåligt att blanda grupperna då de studerande som det går bra för lämnas åt sitt öde då de med NPF behöver så mycket hjälp. Alla studerande har rätt till samma mängd hjälp."

"Det skulle säkert vara bra på sitt sätt, men frågan är hur den skolan skulle skilja sig från de stödformer som finns i dagsläget. Gällande yrkesutbildningen vet jag inte om det skulle vara ändamålsenligt då personalen på resursskolan i så fall även skulle behöva ha yrkeskunnandet. Det

skulle kännas vettigare att ha fler speciallärare och assistenter vid yrkesutbildningens enheter i stället.”

”Kunde vara bra men om det bara gäller grundskolan så blir problemen på följande stadie.”

”Yrkesgymnasiet har inte resurser att hjälpa alla studerande med behov av hjälp. Stora inbesparingar. Pressad personal.”

”Mera lärare som har specialutbildning för dessa.”

Enligt de intervjuade pedagogerna skulle en resursskola kunna fungera bra om det fanns rätta resurser. En resursskola kunde enligt de intervjuade i så fall bli en trygg plats för eleverna i stället för en avlastningsplats för stökiga elever. De intervjuade anser att läraren kan få ett stort ansvar för att vid behov uppmuntra sökandet till resursskolan. Enligt de intervjuade finns det en risk för att alla de elever som borde få tillgång till en resursskola inte får det på grund av att ansökan slutligen hänger på de enskilda lärarna. Att det skulle finnas tillräckliga ekonomiska resurser för en resursskola på Åland är enligt de intervjuade en orealistisk tanke. Likaså finns det enligt de intervjuade ett etiskt dilemma i att ”plocka bort” och ”gömma undan” barn med diagnos från grundskolan. Även barn i vanliga skolor behöver enligt de intervjuade lära sig att förstå att människor är olika. Med en resursskola medföljer det en risk för att skolan blir ett skolhem, likt exempelvis Lagmansgården i Österbotten. Att integrera barn med NPF i grundskolan önskas av pedagogerna, men för de barn som helt enkelt inte fungerar i en vanlig skola är en resursskola ett bättre alternativ än ett resurscentrum eller ett skolhem.

Figur 28 sammanfattar åsikter till förmån för en resursskola.

Figur 28. Åsikter till förmån för en resursskola

Vårdnadshavare

- Individuellt anpassat, ett mellanting för de elever som varken kan gå i träningsundervisningen eller en vanlig skola
- En resursskola ska samla ihop sakkunniga och experter samt ska vara belägen centralt på Åland
- Ska stärka det positiva som finns i barnet

Pedagoger och lärare

- Anpassningarna i grundskolan räcker inte till, en resursskola kan erbjuda en lyckad skolgång för elever som inte passar i en vanlig skola
- Brist på resurser och avsaknad av kompetens i den nuvarande skolan som en motivering till en resursskola
- Likvärdig undervisning oberoende av vilken kommun elever bor i

8.2 Åsikter till förmån för ett resurscentrum

Enkäten gav också utrymme för motiverade åsikter kring resurscentrum. Beskrivningen av resurscentrum i enkäten löd: I ett resurscentrum ingår bland annat skolpsykologer och skolkuratorer med olika specialkompetenser, till exempel inom neuropsykologi, KBT (kognitiv beteendeterapi) samt kring olika specialutredningar.

Vårdnadshavarna om ett resurscentrum

I gruppen för vårdnadshavare till barn inom barnomsorgen fanns färre svarande på enkäten. Av de som motiverat sitt svar på frågan om de anser att ett resurscentrum behövs, angav många att de var positivt inställda till ett sådant.

"Ja så att skolpsykologer och kuratorer kan få mer hjälp och utbyte av varandra."

"Ja. För att kunna samlas i ett team kring bedömning och individuellt anpassade åtgärder gentemot skola, vårdnadshavare och barn."

"Jag upplever det som att problematiken inom detta område bara ökar så allt stöd barnen kan få behövs."

"Upplever att resurserna inte räcker till alla i dagsläget."

"Mer kompetens bland barn med NPF är positivt."

"Om vi kan stödja våra barn som är i behov av mer resurser för att de ska kunna bli starka individer så anser jag att ett resurscentrum är en bra investering för samhället. Barnen är grunden i vårt samhälle."

"Kunskap leder till utveckling."

Några av de svarade som hade en tveksam eller negativ inställning till resurscentrum motiverade sin inställning så här.

"Finns redan på skolorna."

"Det kommer alltid finnas sådana som ej passar in."

Många av de vårdnadshavare till **barn i grundskolan** som svarat på enkäten förhöll sig positivt till ett resurscentrum. Motiveringarna tog upp bland annat kunskapsutbyte, attraktivare arbetsplatser och en underlättande resurs för skolor och familjer.

Flera svarande påtalade fördelarna med **kunskap och information samlat** centralt.

"Ja! Ett resurscentrum kunde fungera handledande till de skolor som finns. Samlade kompetenser under samma tak skulle vara väldigt kvalitetshöjande för all undervisning på Åland, från barnomsorg till gymnasialstadiet."

"Skulle kunna skapa ett bättre samarbete mellan alla partner som är involverade och göra att det blir effektivare."

"Ja de kan ansvara helhetsmässigt för allt från rehabilitering, terapier och rekommendationer till skolan och hemmet."

"Tråkigt när informationen om barnet försvinner mellan kommungränserna."

"Ja, då kanske samarbete skola/BUP skulle bli bättre."

Vakanta psykologtjänster och långa väntetider till barn- och ungdomspsykiatriska mottagningen vid ÅHS lyftes fram av flera svarande som en motivering till behovet av ett resurscentrum.

"Ja det är så långa tider till BUP för att få en utredning då skulle det vara bra att kunna vända sig till experter direkt."

"För att psykisk ohälsa hela tiden växer bland unga, dessutom behövs oftast stöd snarast och väntetiden är just nu för lång."

"Vi har brist på psykologer och att ha ett centrum skulle hjälpa att koordinera resurserna."

"För lång väntetid till BUP och stort steg att söka sig dit, enklare om det skulle vara inom skolan."

En höjning av kompetensen på Åland inom dessa frågor gavs också som motivering.

"Då skulle kanske tjänsterna bli attraktiva och besättas av behörig personal."

"Kompetenshöjande, rimligare arbetsbelastning för de som arbetar."

Några svarande tog också ställning för **en koppling mellan resursskola och resurscentrum**.

"Resursskolan och resurscentrum kunde vara samma plats."

Familjernas behov av koordinerat stöd lyftes fram av flertalet som svarat att ett resurscentrum behövs.

"Det är ständiga utmaningar med barn som har special behov. Ofta är det en mycket tidskrävande kamp att få igenom ansökningar för att få tillgång till stöd åt barnet. Hela tiden är det barnen som väntar och förlorar dyrbar tid när de i stället skulle kunna utvecklas och lära sig mer. Ett resurscentrum skulle kunna korta av väntetiden och ge stöd till barnen och föräldrar."

"Enormt mycket tid går åt idag för att åka runt på möten mellan olika instanser och försöka få reda på rättigheter, möjligheter etc. Blir bollad fram och tillbaka och ingen vill ta ansvar. Har blivit tvungen att arbeta deltid bara för att hinna med alla möten etc. Det skulle hjälpa personalen, barnen och föräldrarna."

"Så att man som föräldrar skulle slippa axla rollen som spindeln i nätet mellan alla instanser."

"Jag skulle veta ha ett ställe där man kan få alla ärenden utförda, allt från tandläkare, till kuratorer under samma tak, då en stor del i svårigheterna är nya miljöer hela tiden."

"Superviktigt!!!!!!!!!! Nu!!!! Omgående!!! Är inte i behov av själv men har vänner som sliter sitt hår och håller på gå under p.g.a. icke stöd från samhället!!!"

Ett fåtal svarande vårdnadshavare angav motiveringar till varför ett resurscentrum **inte** behövs.

"Nej! Specialistsjukvården ska sköta specialistsjukvården. Vid behov av neuropsykologisk kompetens köper specialistsjukvården den kompetensen tex från Neuropsykologer i Helsingfors alternativ köptjänst på plats. FPA skall sköta rehabiliterande psykoterapier och krävande medicinsk rehabilitering. Skolpsykologerna och skolkuratorerna på Åland kunde med fördel alla ha samma arbetsgivare tex LR för att minimera risken att ett skoldistrikt står utan den personalen ifall någon tex är föräldraledig/flyttar/byter arbetsplats."

"Finns ingen vits att satsa pengar på ett sådant centrum, då det inte finns kompetent personal så det räcker till."

Flera av de intervjuade vårdnadshavarna föredrar ett resurscentrum med stor kunskap och exempelvis tillgång till ergoterapi. Enligt de intervjuade skulle ett resurscentrum även vara öppet för allmänheten som familjer, anhöriga och övriga som på olika sätt behöver stöd och kunskap kring NPF. De intervjuade vårdnadshavarna anser att ett resurscentrum är mera tillgängligt för alla, medan i en resursskola blir samspelet mellan barn och omgivningen sämre. Ett center där exempelvis barn med autism

kunde delta i undervisningen vore enligt en vårdnadshavare bra samtidigt som det ena borde inte utesluta det andra. Ett centrum kan dock enligt de intervjuade hjälpa flera förutsatt att det finns tillräckliga resurser. Vårdnadshavarna önskar att de även genom ett resurscentrum kunde få avlastning. Det viktiga är att även andra instanser utanför utbildningssystemet, som KST, assistenter och allmänheten kunde få kunskap och stöd genom ett resurscentrum. Vårdnadshavarna har bra erfarenheter bland annat av LAKU-familjerehabilitering som finansieras av FPA och är gratis för familjerna¹²³.

Pedagogerna om ett resurscentrum

Av de **pedagoger inom barnomsorg** som svarat på enkäten ansåg de flesta att ett resurscentrum skulle ha positiva effekter.

"Ja, för jag har den uppfattningen att varken skolpsykologer eller BUP fungerar. Barnomsorgspersonalen/vissa föräldrar tas inte på allvar/barn får inte den hjälp de behöver."

"Absolut! Nu när vi frågar/skriker om hjälp finns det ingen hjälp att få känns det många gånger som."

"Barnen är det viktigaste för framtiden. Just nu är det många barn som faller mellan stolarna. Du ska ha grava problem för att få den hjälp som idag finns. Resurserna finns inte idag till att alla barn ska få stöd, hjälp och handledning."

"Då skulle alla dessa viktiga resurser bli mer lättillgängliga både för pedagogisk verksamhet och föräldrar till barn med behov av den specialkompetens som kan finnas på ett resurscentrum."

"För att då finns allt på ett och samma ställe, som det är nu är allt utspritt på hela Åland och man faller fort mellan stolarna, personalen på dessa olika enheter kan jobba tillsammans på ett helt annat sätt om de finns samlade under en enhet. Alla kommer gagnas av de!"

"Allt som kan vara till fördel för de barnen är bra, det blir enklare om specialisterna är koncentrerade till ett ställe."

Bland **pedagogerna i grundskolan** som svarade med motivering på fråga om resurscentrum var inställningen mestadels positiv. Motiveringarna varierade dock något.

Flera svarande ansåg att ett resurscentrum skulle ha **positiva effekter för verksamheten i skolan**.

"Absolut för då kunde även väldigt små skolor i periferin få tillgång till specialkompetenser som inte går att få till de små skolorna."

"Samlad kompetens vore en stor tillgång för hela skolteamet."

"För att det finns ett stort behov av det. Lärarna behöver handledas i olika situationer och det finns inte sådana möjligheter just nu."

"Som lärare är det idag otroligt svårt att få stöd och hjälp kring hur skoldagen på bästa sätt kan organiseras för elever i NPF. Jag upplever också att elever inte får stöd av t.ex. psykolog eller kurator i den utsträckning som behövs."

"Ja då skulle både elever och lärare kunna få stöd och utredningar från resurscentrum på ett förhoppningsvis snabbare sätt än vad som erbjuds i dagsläget."

¹²³ Rehabiliteringen är avsedd för barn i åldern 5–15 år som har diagnostiserats med ADHD, autismspektrumstörning eller Tourettes syndrom. För mera, se *Familjerehabilitering (LAKU)* på <https://www.kela.fi/web/sv/familjerehabilitering>

Väntetiden till BUP var något som flera av de svarande påtalade.

"Ja! Resurserna kring detta område saknas enormt! Vi kan inte vänta flera månader på att få träffa psykologer osv. När ett barn behöver hjälp eller stöd ska de ske inom rimlig tid! Barnens välmående är viktigt!"

"Det finns ett stort behov av detta. Barn inom NPF får just nu vänta i flera år på utredningar och efter diagnosen behöver de få ett kontinuerligt stöd för att utveckla färdigheter att klara av vardagen som en självständig individ. BUP och övriga aktörer räcker idag inte till."

"Ja! Om det skulle finnas pengar för detta. Ett sådant resurscentrum om det skulle funka på riktigt skulle förkorta tiden avsevärt tills barnen fick adekvat hjälp och stöd. I dagsläget är väntetiden katastrofal för barn, föräldrar och skolor."

Flera svarande pedagoger betonade fördelarna med att kompetensen samlas centralt och görs **tillgänglig för alla skolor**.

"Ja för då skulle tillgången av tex. skolpsykologer vara lika för alla. Ett samarbetande nätverk skulle kunna byggas upp."

"Fler skolpsykologer och kuratorer behöver finnas bra om de ges möjlighet at samarbeta sinsemellan."

"Ja alla yrkeskategorier har ju olika spetskompetens. Jag tror att ett resurscentrum där olika yrkespersoner kan besöka skolor kan bidra till större möjligheter att nå alla elever."

Några **ifrågasättande kommentarer** samt kommentarer från pedagoger som förhöll sig negativt till resurscenter kom också in.

"Svårt att avgöra om detta är den hjälp eleverna som mest behöver. Kompetensutveckling går att [skaffa] sig till men fungerande skolformer så som resursskola eller sjukhuskola kan inte ordnas just nu för de elever som inte klarar av den fysiska skolmiljön trots differentiering och anpassning."

"Det får inte fräntas resursen från varje skola. Men det får gärna finnas synergieffekt av att jobba ihop i vissa frågor."

"Jag är inte säker på det. Jag vill ha [professionella] ute på skolorna tillgängliga men förstår om de har behov av varandra."

Av **pedagogerna i skolorna vid Ålands gymnasium** uttalade sig flera tveksamt till frågan om resurscentrum. Många angav också att de inte var tillräckligt insatta i frågan för att kunna svara. En del av de svarande angav också att de ansåg att ett resurscenter skulle ha fördelar.

"Om det skulle betyda att alla skolpsykologer och -kuratorer skulle flyttas till ett ställe längre ifrån skolan tycker jag att det är en dålig idé. Om det är frågan om en ny enhet som inte tar resurser från Studerandehälsvården ser jag det som en bra idé."

"Utnyttja de resurser som redan finns på ett optimalt sätt i stället."

"Behöver utredas - förstås en bra tanke att samla expertis på ett ställe, men finns troligen praktiska hinder."

"Har för lite information om situationen."

"Jag vet inte hur det ser ut i dagens läge (var de studerande får dylik hjälp) men ett centrum låter ju vettigt."

Ett resurscentrum med samlad kunskap om NPF kunde enligt de intervjuade pedagogerna fungera bra på Åland exempelvis vid övergångar från förundervisningen till grundskolan. Centret kunde även erbjuda information till föräldrar som ofta behöver kunskap i smått och stort kring barnets diagnos, skolgång och vardag i allmänhet. Även övriga delar av samhället som fotbollsklubbar och andra aktiviteter, kan enligt de intervjuade behöva kunskap om NPF.

Figur 29 sammanfattar åsikter till förmån för en resursskola.

Figur 29. Åsikter till förmån för ett resurscentrum

Vårdnadshavare

- Elever med NPF ska helst vara integrerade i en vanlig skola men med ett resurscentrum som stöd
- Behövs pool för speciallärare och experter i synnerhet för skolorna på landsbygden
- Kompetens och rätt stöd i skolorna efterfrågas

Pedagoger och lärare

- Möjliggör tillgång till samlad specialkompetens för alla skolor
- Ett samarbetande nätverk kring barnet behövs
- Konkret handledning efterfrågas

9. Slutsatser

Undersökningens syfte är att utvärdera de förutsättningar som barn, elever och studerande med olika neuropsykiatriska funktionsvariationer har inom förundervisningen, grundskolan och skolorna vid Ålands gymnasium. Målet är att resultaten i denna rapport bidrar till fortsatt arbete för ett mer jämlikt utbildningssystem på Åland. I detta kapitel sammanfattar vi de goda rutiner och de utmaningar som finns inom utbildningssystemet. Vi avslutar genom att betrakta bakomliggande strukturer som bidragit till utmaningarna som kommit fram i den här undersökningen.

9.1 Goda rutiner och kvarstående utmaningar i utbildningssystemet på Åland

Kvarstående utmaningar i stödformerna och samarbetet

Jämförelser mellan resultaten för vårdnadshavare och för pedagoger och lärare visar skillnader i de upplevelser och erfarenheter som finns bland annat vad gäller stödformerna. Inom barnomsorgen upplever både vårdnadshavarna (92 %) och pedagogerna (86 %) att det allmänpedagogiska stödet har fungerat bra eller mycket bra. Större skillnader finns för det specialpedagogiska och mångprofessionella stödet. Det är vanligare för vårdnadshavare än pedagoger att uppleva att det specialpedagogiska och mångprofessionella stödet har fungerat bra eller mycket bra (72 % och 81 % respektive 55 % och 55 %). Resultaten kan indikera att för dessa stödformer behövs mer stöd och resurser för pedagoger inom barnomsorgen. Resultaten för barnomsorgen visade även att det finns relativt lite kunskap om exempelvis mångprofessionellt stöd bland pedagogerna (se *Tabell 15*).

I grundskolan skiljer sig vårdnadshavarnas erfarenheter kring stödformerna beroende på om barnet har NPF eller inte. Majoriteten av vårdnadshavarna till övriga barn (utan NPF) upplever att det allmänpedagogiska, specialpedagogiska och mångprofessionella stödet har fungerat bra eller mycket bra (89 %, 74 % och 67 %). Vårdnadshavarna till barn med NPF är mer negativt inställda till hur stödformerna fungerar och en betydligt mindre andel upplever att dessa stödformer fungerar bra eller mycket bra (68 %, 59 % och 40 %) jämfört med övriga vårdnadshavare. Likt vårdnadshavarna till barn med NPF är lärarna i grundskolan mer negativt inställda och upplever relativt sällan att stödformerna fungerat bra eller mycket bra (68 %, 52 % och 56 %). I svarsmaterialet finns därmed ytterligare indikationer om att i synnerhet det specialpedagogiska och det mångprofessionella stödet inte nödvändigtvis fungerar på ett optimalt sätt, trots att kännedom om stödformerna är relativt bra bland lärarna i grundskolan (se *Tabell 15*).

Erfarenheterna kring stödformerna i skolorna inom Ålands gymnasium är svåra att jämföra på grund av att skolorna har olika inriktningar och undervisningsformer. Exempelvis har elever med anpassade läroplaner i något av de teoretiska ämnena grundskolan inte möjlighet att ansöka om en studieplats i lyceet. Att ha bättre tillgång till personal med specialpedagogisk kompetens kunde vara en fördel för yrkesgymnasiet, då studerande med stödbehov kan vara uppdelade på olika linjer och årskurser. I lyceet önskas av lärarna möjligheter till smågruppsundervisning med individuellt stöd för att bättre kunna erbjuda individuella lösningar för elever med NPF, vilket enligt lärarna annars är svårt att genomföra. Resultaten i den här undersökningen indikerar att bland de studerande som har en diagnos finns stödbehov i form av resurspersoner i gruppen, mer tid för uppgifter och stödbehov för kommunikation (se mera i avsnitt 7.1).

Både inom barnomsorgen och grundskolan har pedagogerna en relativt pessimistisk syn på samarbetet med vårdnadshavarna, och färre än varannan pedagog är helt av samma åsikt om att samarbetet med vårdnadshavarna är öppet och fungerar bra samt att det finns en liknande syn på barnets situation. Vad gäller kontakten mellan hemmet och skolan är däremot färre än varannan vårdnadshavare både inom barnomsorgen och grundskolan helt av samma åsikt om regelbunden kontakt. I grundskolan finns en relativt tydlig skillnad i resultaten mellan vårdnadshavarna till barn med NPF och övriga föräldrar. Resultaten indikerar att det finns utvecklingsbehov i samarbetet mellan hemmet och skolan i synnerhet enligt vårdnadshavarna till barn med NPF. Vårdnadshavarna till barn med NPF är relativt sällan nöjda med övergångarna. Färre än varannan vårdnadshavare till barn med NPF och färre än varannan pedagog i grundskolan upplever att övergången mellan lågstadiet och högstadiet har fungerat bra eller mycket bra. Var tredje vårdnadshavare till barn med NPF rapporterar att övergången har fungerat dåligt eller mycket dåligt. Att övergångarna inte fungerar på ett optimalt sätt för barn med NPF syns även i pedagogernas resultat där endast drygt var tredje svarande upplever att övergången mellan förundervisningen och grundskolan fungerat bra eller mycket bra för barn med NPF.

Resurser behövs för flexibilitet och inkludering i skolan

Tidiga diagnoser och insatser efterlyses av både vårdnadshavarna och pedagogerna. En sen tillgång till habilitering kan leda till upprepade upplevelser av misslyckanden i skolan, upplevelser som är skadliga för elevens självkänsla och motivation. Tidigt ingripande förebygger beteendemönster som är osociala och destruktiva och är enligt vårdnadshavarna viktiga med tanke på barnets livskvalitet. Dessutom är det viktigt att identifiera de vuxna som kan bidra till bra samarbete kring barnet. Pedagogerna inom barnomsorgen upplever att det kan vara svårt att ge bra stöd då barn med NPF är olika trots liknande diagnoser. Enligt pedagogerna är individbaserade rutiner och exempelvis tillgången till assistenter en kostnadsfråga för många kommuner. Möjlighet till individanpassade utbildningsformer och mindre barn- eller elevgrupper borde dock finnas. Ett resurscentrum kunde enligt de svarande ge ökat samarbete och erbjuda handledning. Resurser och kunskap efterfrågas av både vårdnadshavarna och pedagogerna i samtliga utbildningsstadier.

I grundskolan behövs enligt vårdnadshavarna flexibilitet och inkludering som skapar förståelse för NPF bland både vuxna och elever. Tillgång till speciallärare, personliga assistenter, talterapeuter och NPF-coacher¹²⁴ ses som en förutsättning för att kunna integrera barn med NPF och förebygga socialt utanförskap. Om endast få lärare med specialpedagogisk kunskap finns i skolan blir skolgången skör för elever med NPF. Ojämn kunskap om NPF bland lärare bidrar till ojämlika möjligheter för elever att få hjälp och stöd i skolan. Förutom övergångarna finns utmaningar med informationsöverföring mellan skolan och hemmet. Vårdnadshavarna önskar att barnets individuella planer och program innehåller konkreta, långsiktiga mål och vårdnadshavarna efterlyser även tydlig studiehandledning för barn med NPF. Framför allt skolläring har stort övergripande ansvar och flera vårdnadshavare önskar att skolan ställer krav på de anställda i förhållande till NPF-kunskap och kompetens.

Många vårdnadshavare önskar att elever med NPF ska kunna söka till flera eller alla linjer i skolorna vid Ålands gymnasium eller fortsätta med grundskoleämnen ytterligare några år. Även pedagogerna känner igen utmaningen med de begränsade utbildningsmöjligheterna som elever med NPF har efter grundskolan. I allmänhet önskar pedagogerna mer gränsöverskridande samarbete mellan barnomsorgen, grundskolan och skolorna vid Ålands gymnasium.

¹²⁴ Bland annat i Sverige ordnas specialanpassade yrkesutbildningar för NPF-coacher.

Figur 30. Vårdnadshavarnas reflektioner kring goda rutiner och kvarstående utmaningar

"Ta bort läxorna och ha fler stödpersoner/ assistenter i skolan så barnen får umgås med sin familj den lilla tid de sen är hemma tillsammans. Vi lär nu våra barn att även om de presterar i skolan så räcker dom inte till. Det blir en ond cirkel där vi [lär] dem att de underpresterar och aldrig kommer i mål."

"Varför inte NPF-anpassa alla skolor och daghem på Åland? Det är bra för både barn med NPF, men även övriga barn mår bättre i dessa miljöer. Det skulle hjälpa till att göra Åland till är bärkraftigt samhälle där alla får blomstra. Och gör barn att barn med NPF och andra funktionshinder får vara en del av samhället som vem som helst."

"Utbildningsmöjligheterna för unga med anpassade lärokurser vid Ålands gymnasium måste förbättras och personalen kompetens-utvecklas! Fler anpassade arbetsplatser måste till på Åland, i dagens system ska personer med NPF i princip klara sig själva och sin försörjning genom vanligt arbete vilket inte alla kan klara. Det är inte jämlikt att personer med diagnosen intellektuell funktionsnedsättning har bättre stöd såsom anpassat fritids, boende, sysselsättning medan personer med NPF som har liknande svårigheter inte alls i samma utsträckning får stöd fastän de kan ha liknande svårigheter men annan diagnos."

Enligt pedagogerna har den nuvarande lagen och läroplanerna redan beaktat många centrala aspekter vad gäller stödmöjligheterna i skolan. I samband med övergången från grundskolan till gymnasialstadiet behövs dock enligt de svarande mer samarbete samt klara direktiv och enhetlig information om ansökningsförfarandet. Ibland kan det finnas brister i det tekniska kunnandet och kunskapen om det som lagen tillåter, hur fylla i blanketten och liknande. Pedagogerna upplever att små resurser, tidsbrist, få vuxna i klassrummet och stora elevgrupper gör det svårt att hjälpa elever med NPF. Likt vårdnadshavarna, önskar pedagogerna och lärarna att resurserna för stödet i skolan skulle vara mer jämlika mellan kommunerna och att det bland annat skulle finnas bättre tillgång till konkret handledning. Även möjlighet till utbyte av praktiska erfarenheter och skolcoacher efterfrågas.

Flera pedagoger föreslår alternativa och flexibla skolformer inom utbildningssystemet. Alternativa skolformer kunde omfatta ett fyraårigt högstadium och möjligheten att vid behov läsa högstadiet "kursvis". I förslag på alternativa utbildningsformer ingår även en resursskola för utåtagerande elever med NPF som inte kan gå i en vanlig skola. Till gymnasialstadiet föreslår pedagogerna läroavtalsutbildning. Alternativa skolformer är enligt flera pedagoger centrala för lyckad skolgång bland elever med NPF. Förutom alternativa utbildningsformer efterfrågar lärarna i gymnasialstadiet flera speciallärare, assistenter, psykologer och terapeuter och i allmänhet större kunskap om NPF. Enligt pedagogerna i gymnasialstadiet behövs konkreta möjligheter till smågruppsundervisning och ett större antal stödtimmar för elever med NPF. Även

resurser som skolvärd efterfrågas. Kontinuitet i utbildningssystemet upplevs som viktig och både ämneslärare i högstadiet och pedagoger i gymnasialstadiet behöver enligt de svarande utbilda sig i hur bemöta elever med NPF.

Trots att den här undersökningen har fokus på utbildningssystemet behöver stödet till vårdnadshavare till barn med NPF uppmärksammas. Vårdnadshavarna till barn med NPF lyfter fram att de konstant behöver *"ligga steget före, hinna andas"* och tackla skolornas krav som inte alltid är anpassade för barn med NPF. Vårdnadshavarna föreslår att bland annat olika terapier ska kunna ordnas i skolan och att samarbetet mellan terapeuter, pedagoger och övrig skolpersonal stärks. Även pedagogerna kan uppleva att aktiv kommunikation behövs kring barnet, bland annat har pedagogerna upplevt brister i information om de krav som finns för olika yrken och utbildningar för elever med NPF. Det förslås *"pröva på dagar"* och skolbesök före val av utbildningar och för ökat intresse för olika studielalternativ. Ålands folkhögskola har dessutom NYAlinjen som ett alternativ med möjlighet för unga att förbereda sig för vidare studier och höja betydelsefulla vitsord¹²⁵.

Figur 31. Lärarnas reflektioner kring goda rutiner och kvarstående utmaningar

"Det borde finnas en utbildningsform som kan ta vara på NPF-barnens förmågor, detta skulle gagna dem, men också frigöra vanliga lärare till att stöda vanliga barn som också kan ha svårigheter som nu inte blir synliggjorda och utan stöd ex. svårigheter i matte."

"Jag önskar en obligatorisk gymnasieskola som då förhoppningsvis skulle ge NPF-ungdomar rätt till assistent för att klara sin gymnasie-utbildning. Det känns orättvist att dessa intelligenta barn kanske behöver söka sig till en lägre utbildning för att de inte får det stöd de behöver på t.ex. lyceet. En utbildning de med bravur kanske skulle klara om de hade sin "sekreterare" med sig."

"De nya överföringsblanketterna har gjort att det blivit bättre men de ansvariga i grundskolorna bör få bättre instruktioner om hur de ska fyllas i. Nu är det väldigt olika, beroende på skola och t.o.m. på vem som har hand om det. Nu fick vi t.ex. en studerande med [NPF] som det tog en hel period innan vi fick dokument som stödde det studerande och vårdnadshavaren "påstod". Vi har också studerande [med NPF om vilka] vi inte fått någon information alls, utan överföringsblanketten har uppenbarligen stannat kvar [i skolan]."

Med barn i fokus

I de intervjuer som genomfördes för den här undersökningen ingick tre samtal med professionella som på olika sätt, både inom och utanför utbildningssystemet, har bidragit till arbetet med barn, elever och studerande med NPF¹²⁶. Dessa intervjuade understryker barnets perspektiv och livskvalitet i vardagen. Ett bra samarbete bland vuxna är enligt de intervjuade avgörande, eftersom symptomen kring NPF kan väcka stor osäkerhet hos föräldrarna. Många föräldrar till barn med NPF har inte heller

¹²⁵ <https://www.folkis.ax/utbildning/nyalinjen/>

¹²⁶ Intervjuerna genomfördes 13.1.2022 (två intervjuer) och 14.1.2022.

möjligheten att byta tankar med professionella och väntetiderna till BUP kan vara långa. Ur barnets perspektiv är det då viktigt att vårdnadshavarna har tillit till läraren och skolledningen. Sådan tillit skapas enligt de intervjuade genom att läraren och/eller skolledningen ger tid till föräldrakontakten. För föräldrarna kan det vara viktigt med positiv feedback, praktiska tips i vardagen och information om olika hjälpmedel. Ibland kan det även vara viktigt att lyfta fram vikten av och föräldrarnas rätt till avlastning och återhämtning. Enligt de intervjuade kan barnet många gånger besitta stor potential som träder fram i skolan, vilket vårdnadshavarna inte alltid är medvetna om. Enligt de intervjuade kan vårdnadshavarnas önskemål om att "plocka bort" sådant som inte fungerar i skolan eller undervisningen vara skadligt för barnets utvecklingsmöjligheter ur ett längre perspektiv.

Ur barnets perspektiv bidrar vuxenstödet i skolan till bättre inläring och automatiserade färdigheter. Om tillgången till en assistent dröjer kan det enligt de intervjuade leda till långa perioder av påföljande misslyckanden. Assistenternas kunskap och erfarenheter borde tas tillvara i planeringen kring barnets skolgång, och enligt en intervjuad finns det inte en skola på Åland som skulle "rulla på utan assistenter". Assistenternas roll och status stärkas exempelvis genom tydligare behörighetskrav. Assistenterna kan även vara viktiga förmedlare av information och kunskap i kontakterna mellan exempelvis barnets terapeut och daghem eller skola. Enligt de intervjuade behöver assistenterna ha bra möjligheter till att delta i barnets habilitering och skolgång. Även en skolcoach, en vuxen "kompis", kunde enligt de intervjuade stödja elever med NPF i vissa ämnen och erbjuda socialt umgänge i skolan, vilket skulle främja elevhälsan.

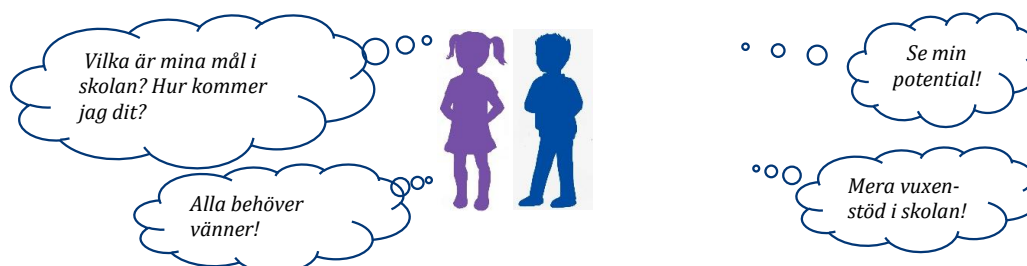
Ur barnets perspektiv har lyckade insatser i skolan varit konkreta och möjliggjort flexibla lösningar. Att under rasterna stanna inne med en kompis, en flexibel tillgång till mindre elevgrupper, skolarbete utanför klassrummet (i samråd med eleven) samt läxhjälp och bekräftelse är några exempel på bra rutiner som lyfts fram. Enligt de intervjuade behöver man i skolan börja tidigt med studiehjälp och studieteknik för elever med NPF. Exempelvis att presentera en sak eller en provfråga åt gången kan hjälpa elever med NPF att lära sig bättre. I allmänhet upplever de intervjuade att likabehandlingsprincipen och bristfälliga stödinsatser kan vara utmaningar för elever med NPF. Att kraven för elever med NPF skiljer sig från kraven för övriga elever kan enligt de intervjuade ibland vara förvirrande för pedagoger. Eftersom det kan vara svårt att definiera målen för elever med NPF kunde en långsiktig och systematisk kartläggning kring barnets beteendemönster enligt de intervjuade hjälpa att strukturera stödet. Sådant arbete förutsätter dock att det finns tidsresurser, engagemang och tillgång till handledning bland den pedagogiska personalen.

Lärarna har enligt de intervjuade en central roll genom att skapa kunskap och förståelse för NPF hos övriga elever. Enligt läroplanen för grundskolan ska skolan "främja förståelse för andra människor och empatisk förmåga. Ingen ska utsättas för trakasserier och mobbning oavsett kön, sexuell läggning, könsöverskridande identitet eller uttryck, funktionsnedsättning, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning eller annat skäl. Skolan ska aktivt motverka kränkande handlingar och intolerans."¹²⁷ Enligt de intervjuade i den här undersökningen behöver skolsystemet ses över och en skola som anpassas efter barn med NPF gynnar i slutändan alla elever. Samtidigt finns medvetenhet om kommunernas sparkrav, den ojämna kunskapsnivån om NPF bland lärarna och samarbetet som inte alltid fungerar på ett optimalt sätt mellan hemmet och skolan. Enligt de intervjuade kan inte skolan heller göra

¹²⁷ Läroplan för grundskolan på Åland, allmänna delen, s. 6.

underverk, men det måste finnas vilja bland pedagogerna att bemöta barn med NPF som individer.

Figur 32. Önskemål ur elevers perspektiv med fokus på NPF

Inom de högre utbildningsnivåerna som högstadiet förväntas elever med NPF ta eget ansvar för sin skolgång, hitta till rätt klassrum och vid behov fråga om hjälp, trots att eleven enligt de intervjuade inte nödvändigtvis är mogen för sådant ansvarstagande. Elever med NPF kan ha svårt att kommunicera sina inlärningssvårigheter, vilket kan leda till en ond cirkel av upprepade misslyckanden i skolarbete. Även i samband med anpassade läromedel är det viktigt för eleven att få tydliga instruktioner och handledning. Att lyfta blicken från det teoretiska till det praktiska eller att målmedvetet och systematiskt integrera elever med NPF i samhället föreslås som mål för undervisningen.

Hela familjens situation behöver kartläggas, inte enbart barnets, och bland annat KST kan enligt de intervjuade ha en viktig roll i helheten med anpassade och flexibla hjälpformer till familjer som har barn med NPF. De intervjuade konstaterar att barnskyddsanmälan inte ska vara den sista lösningen för barn som har utmaningar med skolgången, utan problemen ska kunna lösas på annat sätt. Resursskolan skulle enligt de intervjuade inte behöva vara för alla barn med NPF och inte nödvändigtvis för hela skoltiden utan för den tid som det behövs. Resursskolan skulle eventuellt tillämpas endast på grundskolenivå. I anslutning till resursskolan kunde även finnas ett resurscentrum som skulle bidra till att resurserna blir mer likvärdiga för alla skolor på Åland. Sammanfattningsvis konstaterar de intervjuade att de stödformer som har skapats som tillfälligt stöd i undervisningen ska vara tillfälliga och att man i stödformerna behöver utgå ifrån det som fungerar bäst för det enskilda barnet. Lösningssinriktade arbetssätt och ett kritiskt förhållningssätt till metoder och rutiner som inte fungerar på ett optimalt sätt efterfrågas.

9.2 Bakomliggande strukturer som behöver beaktas

Resultaten i den här undersökningen indikerar att ansvarsfördelningen mellan aktörer inom utbildningssystemet i vissa sammanhang är relativt otydlig. Exempelvis i samband med olovlig skolfrånvaro kan det enligt vårdnadshavarna vara oklart vad som är kommunernas och å andra sidan landskapsregeringens roll och ansvar. Eftersom det saknas en gemensam handlingsplan för problematisk skolfrånvaro har skolorna försökt lösa problemet på olika sätt och med varierande resurser¹²⁸. Ansvaret som exempelvis enskilda ämneslärare har i sådana situationer kan bli mycket otydligt. För lärarna är ansvarsfrågorna väsentliga då lärarna upplever att antalet elever med NPF ökar och därmed även behovet av kunskap och information för att kunna bemöta dessa elever på ett ändamålsenligt sätt. Även när det gäller kunskap och information kan

¹²⁸ Det kan även vara svårt att skilja på frånvaro på grund av sjukdom eller ohälsa respektive skolk.

ansvarsfördelningen mellan aktörerna vara otydlig. I flera sammanhang anses att en resursskola kunde bidra till en bra lösning.

Den nya läroplanen för grundskolan har enligt många av dem som deltagit i den här undersökningen bidragit med förbättringar genom att understryka vikten av bra samarbete mellan hemmet och skolan samt genom att möjliggöra bättre informationsöverföring mellan olika stadier. Att skolan förväntas följa läroplanen och kunskapskraven strikt anses dock av flera vårdnadshavare vara problematiskt för elever med NPF. Det behövs läroplansanpassningar med alternativa undervisnings- och inlärningsmål och dessa ska enligt de svarande tas i bruk i ett så tidigt stadium som möjligt.

I synnerhet begränsade möjligheter till anpassad utbildning på gymnasialstadiet på Åland oroar både pedagoger och vårdnadshavare. Barn med NPF bör enligt vårdnadshavarna inte drabbas i samband med antagningarna, utan praktiska ämnen ska enligt de intervjuade helst kunna väga lika mycket som teoretiska ämnen när elever söker till fortsatta studier efter grundskolan. Eftersom elever som gått ut grundskolan med förlängd, elvaårig läroplikt endast kan söka till tre linjer vid YTP, kan dessa elever känna sig tvingade till att söka till skolor utanför Åland. Enligt vårdnadshavarna behövs skilda, valbara linjer där eleverna kan välja antingen en inkluderande utbildning eller en linje som effektivt tar tillvara och utvecklar de förmågor som eleven besitter. Även praktiska, anpassade utbildningar som kosmetolog- eller djurskötartutbildningar önskas.

En helhetslösning i utbildningssystemet bestående av barnomsorgen, grundskolan och gymnasiet behövs för barn med NPF. Enligt vårdnadshavarna finns i det nuvarande systemet en för stor risk för utslagning från tidig ålder och svår psykisk ohälsa. Att kunna fånga upp barn med NPF i tidig ålder förutsätter resurser och kunskap som kunde hämtas in exempelvis genom samarbete med aktörer i Finland och Sverige. Socialstyrelsen i Sverige understryker vikten av att tidigt upptäcka NPF och på så vis förebygga negativa konsekvenser i form av exempelvis samsjuklighet i psykisk ohälsa (att personen uppfyller diagnostiska kriterier för flera sjukdomar) eller problematisk skolfrånvaro¹²⁹. Socialstyrelsen konstaterar i sin rapport att flickor diagnostiseras med NPF senare än pojkar och att det är viktigt ur ett jämställdhetsperspektiv att möjligheten till stöd och behandling inte försenas för flickor. Det bör finnas informationsmaterial om NPF för allmänheten. Enligt undersökningarna i Sverige har de främsta orsakerna till problematisk skolfrånvaro varit bristande kompetens, anpassningar och stöd i skolan¹³⁰. En finländsk undersökning¹³¹ om habilitering av elever med NPF bekräftar att uppmärksamhet i synnerhet bör riktas till tidig diagnostisering av NPF.

På Åland har redan tidigare¹³² lyfts fram behovet av ökat samarbete och bättre samsyn mellan aktörer. Samtidigt har det presenterats önskemål om att BUP ska arbeta mer uppsökande och närmare skolan till exempel genom handledning och stöd till skolpersonalen. I en tidigare ÅSUBs undersökning har konstaterats att personer med osynliga funktionsnedsättningar som NPF ofta har en svag ställning på arbetsmarknaden och att effektivisering av åtgärderna kring detta behövs¹³³. En undersökning om ekonomisk utsatthet visade att många klienter inom socialvården

¹²⁹ Behov av nationella kunskapsstöd inom området neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, 2019.

¹³⁰ Medlemsundersökning om skolgången, 2018. Se även Medlemsundersökning om skolan 2020 – uppdaterad rapport, 2020.

¹³¹ Hakala, 2016.

¹³² Rasmussen, 2015.

¹³³ Evaluering av AMS – med kunden och framtiden i fokus, 2020.

kan själva ha eller är vårdnadshavare till barn med NPF¹³⁴. Även Ålands landskapsregering har i sitt *Utbildningsprogram för landskapet Åland* (2015) lyft fram vikten av livslångt lärande¹³⁵.

9.3 Avslutande reflektioner om utvärderingen

Den här utvärderingen har kartlagt de utmaningar som barn, elever och studerande med NPF har inom utbildningssystemet på Åland. Vi har systematiskt engagerat målgrupperna i hela utvärderingsprocessen och flera metoder har använts för att samla in utredningsmaterial. Den bakomliggande tanken har varit att medverkan från målgrupperna ökar relevansen i utvärderingens frågor och resultat och på så vis även bidrar till gruppernas inflytande och ställning inom de frågor som är centrala för barn med NPF¹³⁶.

Det är viktigt att följa upp situationen för elever med NPF för att kunna utveckla långsiktiga strategier. Bland annat en kontinuerlig uppdatering av statistiken som samlas in om stödformerna i skolan (se avsnitt 3.6) bidrar till systematisk uppföljning. Vi hoppas att resultaten i denna rapport kommer att användas målmedvetet och strukturerat i det fortsatta arbetet för ett mer jämlikt utbildningssystem på Åland.

¹³⁴ De särskilt utsatta och utkomststødet i kommunerna på Åland, 2021.

¹³⁵ De sju strategiska utvecklingsmålen 2030 på <https://www.barkraft.ax/mal-2030/de-sju-strategiska-utvecklingsmalen-2030>

¹³⁶ För mera, se t.ex. Karlsson, 1999.

Figur 33. Sammanfattning av rekommendationer för framtida åtgärder
Symptom vid NPF

- Insatser för samarbetet mellan hemmet och skolan, t.ex. rutiner för gemensamma möten (hemmet, läraren, skolledningen, ev. andra) vid tidiga symptom
- Informationsmaterial om NPF för personal, barn och vårdnadshavare i daghemmen/skolorna

Snabbt stöd vid diagnos

- Resurser till stöd vid NPF i daghemmen
- Effektiv informationsöverföring vid övergångarna mellan stadier och skolor
- Etablering av resurscentrum och/eller resursskola

Flexibla och individuella stödformer

- Utveckla assistenternas ställning och roll
- Anpassade skolformer t.ex. i högstadiet
- Konkret och lösningsinriktad handledning för pedagoger, tydlig studiehandledning för elever med NPF
- Konkreta mål för skolgång för elever med NPF (bl.a. tydliga individuella planer med uppföljning)

Mobbning

- Evidensbaserade metoder
- Systematisk uppföljning av mobbning eller svåra sociala situationer
- Stöd av vuxna i skolan t.ex. under raster och andra sociala situationer

NEET-unga

- Gemensamma metoder i åländska kommuner för t.ex. skolfrånvaro
- Insatser som förebygger "hemmasittande" och som koordineras av landskapsregeringen

Inträdet på arbetsmarknaden

- Flera speciallärare och möjlighet till smågruppsundervisning på gymnasialstadiet
- Flera studielinjer efter grundskolan för elever med stödbehov, läroavtalsutbildning och liknande
- Utbildning som leder till yrkesbehörighet

Helhetstänk

- Samsyn, samverkan och samarbete mellan aktörerna (se Rasmussen, 2015)
- Koordineringen av stödåtgärderna, skolans roll

Psykisk ohälsa

- Kunskap om psykisk ohälsa tidigt i skolan
- Konkret information till elever om stödet vid psykisk ohälsa: Vad? Hur? Var? Vem?

Referenser

All vår tid går åt till att söka stöd, nu orkar vi inte mer - bristande samordning är ett akut problem (2015). En enkätundersökning om bristande samordning av stödsatser till föräldrar till barn med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar. Riksförbundet Attention. Stockholm.

Ansökan och antagning. Gymnasiets webbplats [hämtad 8.2.2022].
<https://www.gymnasium.ax/ansokan-och-antagning>

Arbete med extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram (2014). Skolverket, Elanders Sverige AB.

BAS – Bedömning och anpassning i skolmiljön – utveckling och användning. LIU:s (Linköpings universitet) webbplats [hämtad 9.2.2022]. <https://liu.se/forskning/bas---bedomning-av-anpassningar-i-skolmiljon>

Björk-Åman, C & Sundqvist, C. (2019). Speciallärares organisering av stöd för elever med inlärningssvårigheter i Svenskfinland. *NMI Bulletinens svenskspråkiga specialnummer*, Niilo Mäki Stiftelse.

BUP – Barn- och ungdomspsykiatriska mottagningen. ÅHS:s webbplats [hämtad 8.2.2022]. <https://www.ahs.ax/patienter/alla-mottagningar-och-avdelningar/bup-barn-och-ungdomspsykiatriska-mottagningen>

De sju strategiska utvecklingsmålen 2030. Webbplats för bärkraft.ax [hämtad 17.2.2022]. <https://www.barkraft.ax/mal-2030/de-sju-strategiska-utvecklingsmalen-2030>

De särskilt utsatta och utkomststödet i kommunerna på Åland (2021). ÅSUB Översikter och indikatorer 2021:3.
https://www.asub.ax/sites/www.asub.ax/files/reports/oversikter_och_indikatorer_2021_3.pdf

Engagerande arbete i skolgemenskapen. Nationell verksamhetsmodell för den grundläggande utbildningen 2021–2023. Undervisnings- och kulturministeriet 5/2021.

Evaluering av AMS – med kunden och framtiden i fokus (2020). ÅSUB Rapport 2020:5.
https://www.asub.ax/sites/www.asub.ax/files/reports/rapport_2020_5_evaluering_av_ams.pdf

Exploring the diversity of NEETs (2016). Eurofound, Publications Office of the European Union. Luxembourg.

Extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram. Skolverkets webbplats [hämtad 8.2.2022]. <https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/ansvar-i-skolfragor/extra-anpassningar-sarskilt-stod-och-atgardsprogram#h-Stodatgarderigymnasieskolanochgymnasiesarskolan>

Familjerehabilitering (LAKU). FPA:s webbplats [hämtad 11.2.2022].
<https://www.kela.fi/web/sv/familjerehabilitering>

FDUV, intresseorganisationen för svenskspråkiga personer med intellektuell funktionsnedsättning i Finland.

<https://www.fduv.fi/sv/information/intellektuellfunktionsnedsattning/begrepp/>

Folkpensionsanstalten (FPA) <https://www.kela.fi/web/sv/>

Fridh, M. (2018). Bullying, violence and mental distress among young people. Cross-sectional population-based studies in Scania, Sweden. Lund university, Faculty of Medicine Doctoral Dissertation Series 2018:34.

Gariépy, G., & Iyer, S. (2018). The mental health of young Canadians who are not working or in school. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 64(5), 338–344.

Gymnasiesärskolan – Uppföljning och analys av 2013 års reform (2016). Skolverket, Rapport 435. Elanders Sverige AB.

Handlingsplan för studerande i behov av stöd (2021). Ålands lyceum.

https://studnet.gymnasium.ax/system/files/al-hp-behov_av_stod-v2.pdf

Hemmingsson, H., Lidström, H., & Egilson, S. (2020). BAS – bedömning av anpassningar i skolmiljön. Lund: Studentlitteratur.

Hög kvalitet viktigt vid tidiga insatser. Region Stockholms webbplats Habilitering & Hälsa [hämtad 10.2.2022]. på <https://www.habilitering.se/fakta-och-rad/temasidor/skola-och-npf/hog-kvalitet-viktigt-vid-tidiga-insatser/>

ICD-11, International Classification of Diseases, 11th Revision. <https://icd.who.int/en>

Institutet för hälsa och välfärd (THL). <https://thl.fi/sv/web/thlfi-sv>

Intellektuell funktionsnedsättning – riktlinjer för medicinsk utredning (2015). Svensk Neuropediatrik Förening, arbetsgruppen för intellektuell funktionsnedsättning.

Karlsson, O. (1999). Utvärdering – mer än metod. En översikt. En serie kunskapsöversikter från Svenska kommunförbundet, Nr 3. Stockholm: Norstedts tryckeri.

KiVa Skola. <https://www.kivaskola.fi/>

Kommunernas socialtjänst k. f. (KST) <https://www.kst.ax/>

Kopp, S. (2010). *Girls with social and/or attention impairments*. Doktorsavhandling. University of Gothenburg.

Lagmansgården. Webbplatsen Peda.net [hämtad 10.2.2022].

<https://peda.net/yksityiskoulut/valtione-koulukodit/toimipisteet2/lagmansg%C3%A5rden>

Lösningar vid olämplighet för studier, SORA. Utbildningsstyrelsens webbplats [hämtad 8.2.2022]. <https://www.oph.fi/sv/utbildning-och-examina/losningar-vid-olamplighet-studier-sora>

Mat och ätande. Region Stockholms webbplats Habilitering & Hälsa [hämtad 9.2.2022]. <https://www.autismforum.se/stod-och-insatser/vardagsfardigheter1/mat-och-atande/>

Mattila, M.-L. (2013). *Autism spectrum disorders – An epidemiological and clinical study*. Doktorsavhandling, D 1229. University of Oulu.

Medlemsundersökning om skolan 2020 – uppdaterad rapport (2020). Autism- och Aspergerförbundet, Novus.
<https://www.autism.se/media/5stjbilm/skolenk%C3%A4t-2020-slutversion.pdf>

Medlemsundersökning om skolgången (2018). Autism- och Aspergerförbundet. Demoskop AB. <https://www.autism.se/media/zuklcegj/skolg%C3%A5ngen-%C3%B6r-barn-med-autism-och-aspergers-syndrom-rapport2016.pdf>

Mori, Y., Tiiri, E., Khanal, P., Khakurel, J., Mishina, K., & Sourander, A. (2021). Feeling unsafe at school and associated mental health difficulties among children and adolescents: a systematic review, *Children*, 8(3), 232.

Många med hög närvaro har NPF. Region Stockholms webbplats Habilitering & Hälsa [hämtad 8.2.2022] <https://www.habilitering.se/fakta-och-rad/temasidor/skola-och-npf/manga-med-hog-franvaro-har-npf/>

Nilholm, C. (2020). Vad är NPF-kunskap? Blogginlägg 6.4.2020.
<https://mp.uu.se/web/claes-nilholms-blogg/start/-/blogs/vad-ar-npf-kunskap->

Optima. <https://optimaedu.fi/sv/>

Perämäki, R. (2019). Kehitykselliset neuropsykiatriset häiriöt. Presentation.
http://www.epshp.fi/files/11851/Kehitykselliset_neuropsykiatriset_hairiot_21.11.2019.pdf

Rasmussen, S. (2015). Elevers och studerandes hälsa och inläring – En kartläggning om samverkan, samarbete och samordning. Ålands landskapsregering.

Ringbom, I., Suvisaari, J., Kääriälä, A., Sourander, A., Gissler, M., Ristikari, T., & Gyllenberg, D. (2021). Psychiatric disorders diagnosed in adolescence and subsequent long-term exclusion from education, employment or training: longitudinal national birth cohort study. *The British Journal of Psychiatry*, published online 5.10.2021.
<https://www.cambridge.org/core/journals/the-british-journal-of-psychiatry/article/abs/psychiatric-disorders-diagnosed-in-adolescence-and-subsequent-longterm-exclusion-from-education-employment-or-training-longitudinal-national-birth-cohort-study/328FC8361076922764455B54880C0320>

Statistikcentralen (SC). https://www.stat.fi/index_sv.html

Statistics on young people neither in employment nor in education or training. Eurostats webbplats [hämtad 9.2.2022]. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Statistics_on_young_people_neither_in_employment_nor_in_education_or_training

Stöd för lärandet och specialundervisning i gymnasiet. Utbildningsstyrelsens webbplats [hämtad 8.2.2022]. <https://www.oph.fi/sv/utbildning-och-examina/stod-larandet-och-specialundervisning-i-gymnasiet>

Stöd i skolan – ett sätt att lyckas (2019). Ålands landskapsregering.
<https://www.regeringen.ax/sites/www.regeringen.ax/files/attachments/guidedocument/folder-stod-for-larande-och-skolgang-webb.pdf>

Svenska Yle (publicerad 20.3.2019). Allt fler barn har neuropsykiatrisk diagnos - kommunerna satsar mer på dem jämfört med tidigare.

<https://svenska.yle.fi/artikel/2019/03/20/allt-fler-barn-har-neuropsykiatrisk-diagnos-kommunerna-satsar-mer-pa-dem-jamfort>

Så påverkar mobbning vuxenlivet. Webbplats för tidningen Moder psykologi [hämtad 16.2.2022]. <https://modernpsykologi.se/2020/01/16/sa-paverkar-mobbning-vuxenlivet/>

Särskilt stöd i grundskolan läsåret 2020/21. Skolverket, Dnr 2020: 1312.

https://www.skolverket.se/download/18.528cfa7817820d8e8a51772/1618568031994/PM%20-%20S%C3%A4rskilt%20st%C3%B6d%20i%20grundskolan%202020_21.pdf

Tillsammans för Åland (2019). Regeringsprogram.

<https://www.regeringen.ax/sites/www.regeringen.ax/files/attachments/guidedocument/m0120192020-handlingsprogram-2019-2023.pdf>

Träningsundervisningen på Åland. <http://www.tra.ax/>

Turunen, T. (2021). Bullying among students with reading difficulties. Turun yliopiston julkaisuja, ser. B-osa, tom. 544, humaniora. Turku.

Utbildning på Åland 2022–2023. Gymnasiets webbplats [hämtad 8.2.2022]

https://www.gymnasium.ax/sites/default/files/document/attachment/utbildningsbranschyr_gymnasiet_2022.pdf

Utbildningspolitiskt program för landskapet Åland – Kompetens 2025 (2015). Ålands landskapsregering.

<https://www.regeringen.ax/sites/www.regeringen.ax/files/attachments/page/0070-250615-bilaga-utbildningspolitiskt-program.pdf>

Valteri. <https://www.valteri.fi/sv/>

Vem kan få rehabiliteringsstöd eller sjukpension? FPA:s webbplats [hämtad 9.2.2022]

<https://www.kela.fi/web/sv/sjukpension-och-rehabiliteringsstod-for-vem>

Yrkesinriktad specialundervisning. Gymnasiets webbplats [hämtad 8.2.2022].

<https://studnet.gymnasium.ax/aland-yrkesgymnasium/utbildningsprogram/yrkesinriktad-specialundervisning>

Yrkesträningsprogrammet. Gymnasiets webbplats [hämtad 8.2.2022].

<https://studnet.gymnasium.ax/aland-yrkesgymnasium/utbildningsprogram/yrkestraningsprogrammet>

Ålands gymnasium 2011–2017 – Utvärdering för utveckling (2018). ÅSUB Rapport 2018:1.

ÅSUB statistikmeddelande Utbildning 2021:2.

Äärirafoilla mennään (2018). Autismikirjon lasten vanhempien arjessa jaksaminen ja perheiden tukipalvelut. Autismi- ja aspergerliitto. Helsinki.

Överföring av uppgifter från grundskolan till gymnasialstadiet. Landskapsregeringens webbplats [hämtad 8.2.2022]. <https://www.regeringen.ax/blanketter/overforing-uppgifter-fran-grundskolan-gymnasialstadiet>

Lagstiftning:

Grundskolelag (1995:18) för landskapet Åland.

Lag (1998/628) om grundläggande utbildning i Finland.

Landskapsförordning (2020:99) om barnomsorg och grundskola.

Skollag (2010:800) i Sverige.

Läroplaner:

Barnomsorg och grundskola på Åland: <https://www.laroplan.ax/>

Ålands gymnasium: <https://www.regeringen.ax/utbildning-larande/gymnasium/styrdokument> och <https://www.gymnasium.ax/myndigheten-aland-gymnasium/styrdokument>

Landskapet Ålands läroplan för grundskolan (2015). Ålands landskapsregering. <https://www.regeringen.ax/sites/www.regeringen.ax/files/attachments/page/landskapet-aland-laroplan-for-grundskolan-juni-2015.pdf>

Läroplan för grundskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i Sverige. <https://www.skolverket.se/undervisning/grundskolan/laroplan-och-kursplaner-for-grundskolan/laroplan-lgr11-for-grundskolan-samt-for-forskoleklassen-och-fritidshemmet>

Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen i Finland 2014. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/grunderna_for_laroplanen_for_den_grundlaggande_utbildningen_2014.pdf

Sakkunniga:

Barnomsorgen: Grüssner-Andersson, Stefanie

Grundskolan: Axberg, Pia
Eriksson, Marcus
Grönqvist, Elin
Löthman, Henrik

Gymnasiet: Holmström, Gitte
Laaksonen, Alexandra

Studeranderepresentant: Guseff, Matilda

Representant för vårdnadshavare: Winé, Sonja

Representant för uppdragsgivaren: Halme-Wiklund, Katarina

Bilaga 1: Följebrevet och vårdnadshavarnas enkät (grundskola)

Hej!

ÅSUB (Ålands statistik- och utredningsbyrå) har fått som uppdrag av Ålands landskapsregering att kartlägga vilka förutsättningar som finns inom utbildningssystemet för barn, elever och studerande med behov av särskilt stöd, bland annat på grund av neuropsykiatriska funktionsvariationer. Som en del av utvärderingen skickas den bifogade enkäten till **vårdnadshavare för barn i förundervisningen och/eller grundskolan**. Genom att svara på frågorna bidrar du till det fortsatta arbetet för ett mer jämlikt och rättvist utbildningssystem på Åland.

Vänligen fyll i enkäten på länken www.asub.ax/barn senast **fredagen den 5.11.2021**.

Samtliga frågor berör inte nödvändigtvis dig och på sådana frågor vänligen välj svarsalternativet "Ej aktuellt/vet inte".

Svaren samlas in och behandlas endast av ÅSUB som följer statistiklagen för Åland (ÅFS 42/94) och dataskyddsförordningen GDPR (2016/679). För dataskydd och behandling av personuppgifter (personuppgiftspolicy), se <https://www.asub.ax/sv/om-asub/dataskydd-och-behandling-personuppgifter-personuppgiftspolicy>. Uppgifterna hanteras med sekretess. En rapport publiceras på ÅSUB:s hemsida (www.asub.ax) under våren 2022. Resultaten redovisas så att enskilda personer inte kan identifieras. Att delta i undersökningen är frivilligt och anonymt. För lagar och riktlinjer gällande hanteringen av svarsuppgifter, se <http://www.asub.ax/sv/om-asub/lagar-och-riktlinjer>.

Vi rekommenderar att du av dataskyddsskäl besvarar enkäten elektroniskt. För en pappersversion eller övriga frågor, kontakta utredare Sanna Roos på ÅSUB (sanna.roos@asub.ax eller 018-25 489).

Barn i behov av särskilt stöd - Enkät för vårdnadshavare

Frågorna nedan kartlägger de förutsättningar som barn med behov av särskilt stöd har inom grundskolan på Åland. Du kan svara på frågorna helt anonymt. När du svarar, utgå ifrån situationen som den är just nu. Enkäten är riktad till alla vårdnadshavare med barn i grundskolan. Samtliga frågor berör nödvändigtvis inte dig och på sådana frågor vänligen välj svarsalternativet "Ej aktuellt/vet inte". Har du flera barn med behov av särskilt stöd inom grundskolan kan du fylla i blanketten flera gånger, skilt för varje barn. Undersökningen genomförs av ÅSUB (Ålands statistik- och utredningsbyrå) på uppdrag av Ålands landskapsregering. Genom att svara bidrar du till underlaget för framtida beslut inom utbildningen på Åland. Vid behov kan du spara eller skriva ut den ifyllda blanketten genom att klicka på PDF-knappen på enkätens sista sida.

1. Barnets juridiska kön

- Flicka
 Pojke

2. Barnets ålder

3. Barnets modersmål

- Svenska
 Annat, vad?

4. I vilken kommun går ditt barn i skola?

5. Vilken form av undervisning deltar barnet i?

6. Har en skriftlig pedagogisk bedömning eller utredning av barnets behov av stöd i skolan gjorts?

I bedömningen/utredningen ingår ett åtgärdsprogram eller en individuell plan.

7. Har barnet diagnostiserats med en neuropsykiatrisk funktionsavvikelse (NPF)?

NPF = neuropsykiatriska funktionsavvikelser som ADHD, autismspektrumtillstånd, dyslexi och dyskalkyli

8 . Hur väl känner du till innehållet i följande utbildnings- och stödformer?

Studio är en utbildningsform för elever som har behov av undervisning i en mindre grupp.

	Mycket bra	Bra	Varken bra eller dåligt	Dåligt	Mycket dåligt	Ej aktuellt/vet inte
Allmänpedagogiskt stöd	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Specialpedagogiskt stöd	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Mångprofessionellt stöd	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Träningsundervisningen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Studio	☐	☐	☐	☐	☐	☐

9 . Följande påståenden handlar om samarbetet med pedagoger/lärare. Välj det svarsalternativ som bäst motsvarar din åsikt.

	Helt av samma åsikt	Delvis av samma åsikt	Varken av samma eller annan åsikt	Delvis av annan åsikt	Helt av annan åsikt	Ej aktuellt/vet inte
Jag är regelbundet i kontakt med pedagogerna.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag upplever att samarbetet med pedagogerna är öppet och fungerar bra.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag upplever att jag och pedagogerna vanligen har en liknande syn på barnets situation.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

10 . Uppskatta barnets stödbehov i skolan inom följande områden.

	Barnet har ej stödbehov	Barnet får tillräckligt med stöd	Barnet behöver mer stöd	Ej aktuellt/vet inte
Delta i motions- eller sportaktiviteter (individuellt eller i lag)	☐	☐	☐	☐
Delta i praktiska eller estetiska ämnen (t.ex. bild, musik, slöjd)	☐	☐	☐	☐
Undervisnings- eller klassmiljö (t.ex. delaktighet, ljus och ljud i klassrummet, passande bänk och stol, framkomlighet, skolmaterialens tillgänglighet)	☐	☐	☐	☐
Tillgänglighet på gården (t.ex. umgänge med kamrater, tillgång till gården och redskap)	☐	☐	☐	☐
Delta i praktiska paus- eller rastaktiviteter (t.ex. förflyttning mellan utrymmen, hämta mat och äta, ytterkläder, toalettbesök)	☐	☐	☐	☐
Åka på studiebesök eller liknande (t.ex. färdstätt, assistans, planering, tillgänglighet)	☐	☐	☐	☐

11 . Uppskatta barnets stödbehov i skolan inom följande områden.

	Barnet har ej stödbehov	Barnet får tillräckligt med stöd	Barnet behöver mer stöd	Ej aktuellt/vet inte
Anpassad bedömning av kunnandet (enligt beslut)	☐	☐	☐	☐
Anpassade läro- eller hjälpmedel	☐	☐	☐	☐
Stöd för kommunikation (t.ex. bildstöd)	☐	☐	☐	☐
Trygghet i lokaler (att t.ex. kunna röra sig säkert utan skaderisk)	☐	☐	☐	☐
Mer tid för uppgifter under lektioner, prov och liknande	☐	☐	☐	☐
Stöd av specialpedagoger/ speciallärare eller liknande	☐	☐	☐	☐
Stöd av egen resursperson, t.ex. assistent	☐	☐	☐	☐
Stöd av en resursperson för barngruppen, t.ex. en gruppssistent	☐	☐	☐	☐
Särskild undervisningsgrupp eller motsvarande	☐	☐	☐	☐
Undervisning enskilt med läraren	☐	☐	☐	☐
Hemundervisning	☐	☐	☐	☐
Stöd i form av extern handledning till personalen	☐	☐	☐	☐

12 . Om du inte är nöjd med stödet som barnet får i skolan inom områdena (se ovan), vad tror du skulle kunna underlätta för barnet?

13 . Uppskatta barnets stödbehov i skolan för att klara målen i undervisningen inom följande områden.

	Barnet har ej stödbehov	Barnet får tillräckligt med stöd	Barnet behöver mer stöd	Ej aktuellt/vet inte
Skriva	☐	☐	☐	☐
Läsa	☐	☐	☐	☐
Räkna	☐	☐	☐	☐
Tala (t.ex. svara på frågor, delta i grupparbeten)	☐	☐	☐	☐
Komma ihåg saker (t.ex. aktiviteter, schema, läxor)	☐	☐	☐	☐
Göra läxor	☐	☐	☐	☐
Göra prov	☐	☐	☐	☐

14 . Om du inte är nöjd med stödet som barnet får i skolan inom områdena (se ovan), berätta vad som skulle kunna underlätta för barnet?

15. Ungefär hur stor frånvaro har barnet haft under de senaste tolv månaderna av andra skäl än sjukdom eller annan beviljad ledighet?

- Ingen frånvaro
 Någon enstaka gång
 11-20 dagar
 21-40 dagar
 41 dagar eller längre
 Ej aktuellt/vet inte

16. Om barnet har uteblivit från undervisning, vad uppfattar du att skolfrånvaron i första hand berott på? Flera svar är möjliga.

NPF = neuropsykiatriska funktionsavvikelser som ADHD, autismspektrumtillstånd, dyslexi och dyskalkyli

- Bristande NPF-kompetens hos personalen
 Bristande anpassning av skolmiljön
 Bristande stöd i sociala situationer
 Bristande stöd i lärsituationer
 Att nyckelpersonen på skolan inte varit närvarande
 Mobbning, kränkande behandling
 Vet inte/kan inte säga
 Annat (beskriv)

17. Hur upplever du att följande stödformer i skolan fungerar för ditt barn?

	Mycket bra	Bra	Varken bra eller dåligt	Dåligt	Mycket dåligt	Ej aktuellt/vet inte
Allmänpedagogiskt stöd	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Specialpedagogiskt stöd	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Mångprofessionellt stöd	☐	☐	☐	☐	☐	☐

18. Hur upplever du att övergången mellan förundervisningen och grundskolan har fungerat för barnet?

Övergången kan bl.a. handla om överföring av informationen gällande eleven, eventuell inskolning, introduktion och liknande.

- Mycket bra
 Bra
 Varken bra eller dåligt
 Dåligt
 Mycket dåligt
 Ej aktuellt/vet inte

19. Hur upplever du att övergången mellan lågstadiet (åk 1-6) och högstadiet (åk 7-9) har fungerat för barnet?

Övergången kan bl.a. handla om överföring av informationen gällande eleven, eventuell introduktion och liknande.

- Mycket bra
 Bra
 Varken bra eller dåligt
 Dåligt
 Mycket dåligt
 Ej aktuellt/vet inte

20. Hur upplever du att övergången mellan grundskolan och det gymnasiala stadiet har fungerat för barnet?

Övergången kan bl.a. handla om överföring av informationen gällande eleven, eventuell introduktion och liknande.

- Mycket bra
 Bra
 Varken bra eller dåligt
 Dåligt
 Mycket dåligt
 Ej aktuellt/vet inte

21. Hur upplever du att samarbetet kring barn med NPF har fungerat med följande aktörer?

Med mångprofessionellt samarbete avses samarbete mellan flera aktörer som skola, hälso- och sjukvård, psykiatri, bamskydd etc.

	Mycket bra	Bra	Varken bra eller dåligt	Dåligt	Mycket dåligt	Ej aktuellt/vet inte
Verksamheten vid fritidshem (för barn i åk 1 och åk 2)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Eftermiddagsverksamhet (för barn äldre än i åk 2)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Mångprofessionellt samarbete	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Annat (beskriv i rutan nedan)	☐	☐	☐	☐	☐	☐

22. Om du inte är helt nöjd med hur stödformerna, övergången eller hur övrigt samarbete fungerat (se ovan), berätta vad som skulle kunna underlätta för barnet?

23. Anser du att det behövs en resursskola på Åland? Varför?

En resursskola har förutsättningar att ta hänsyn till de behov som barn med NPF har (klasserna är mindre, pedagogiken är anpassad efter individen, personalen har erfarenhet av funktionsnedsättningar etc.). NPF = neuropsykiatriska funktionsavvikelser som ADHD, autismspektrumtillstånd, dyslexi och dyskalkyli

Ja, varför?

Nej, varför?

Vet inte, varför?

24. Anser du att det behövs ett resurscentrum på Åland? Varför?

I ett resurscentrum ingår bl.a. skolpsykologer och skolkuratorer med olika specialkompetenser, t.ex. inom neuropsykologi, KBT (kognitiv beteendeterapi) samt kring olika specialutredningar.

Ja, varför?

Nej, varför?

Vet inte, varför?

25. Hur anser du att utbildningssystemet på Åland borde utvecklas för att bättre beakta de behov som barn med NPF har? T.ex. behovet av utbildningsformer som inte är tillgängliga på Åland, tydlighet kring ansökningsförfarandet, dina tidigare erfarenheter från andra utbildningsstadier etc.

NPF = neuropsykiatriska funktionsavvikelser som ADHD, autismspektrumtillstånd, dyslexi och dyskalkyli

26. Vill du beskriva dina uppfattningar och erfarenheter kring barn med NPF och liknande variationer med större djup? Ange dina kontaktuppgifter (namn och e-postadress/telefonnummer) i rutan nedan så kontakter vi dig inom november för en intervju (45-60 minuter).

NPF = neuropsykiatriska funktionsavvikelser som ADHD, autismspektrumtillstånd, dyslexi och dyskalkyli

Bilaga 2: Följebrevet och pedagogernas enkät (grundskola)

Hej!

ÅSUB (Ålands statistik- och utredningsbyrå) har fått som uppdrag av Ålands landskapsregering att kartlägga vilka förutsättningar som finns inom utbildningssystemet för barn, elever och studerande med neuropsykiatriska funktionsvariationer. Som en del av undersökningen önskar vi att lärare och pedagoger i grundskolan deltar i enkätundersökningen och på så vis bidrar till det fortsatta arbetet för ett jämlikt och rättvist utbildningssystem på Åland.

Enkäten finns på länken www.asub.ax/skola. Vänligen svara senast fredagen den 12.11.2021.

Formuläret fungerar tyvärr inte med Internet Explorer, vänligen använd någon av följande webbläsare: Google Chrome, Mozilla Firefox eller Microsoft Edge.

Svaren samlas in och behandlas endast av ÅSUB som följer statistiklagen för Åland (ÅFS 42/94) och dataskyddsförordningen GDPR (2016/679). För dataskydd och behandling av personuppgifter (personuppgiftspolicy), se <https://www.asub.ax/sv/om-asub/dataskydd-och-behandling-personuppgifter-personuppgiftspolicy>. Uppgifterna hanteras med sekretess. En rapport publiceras på ÅSUB:s hemsida (www.asub.ax) under våren 2022. Resultaten redovisas så att enskilda personer inte kan identifieras. Att delta i undersökningen är frivilligt och anonymt. För lagar och riktlinjer gällande hanteringen av svarsuppgifter, se <http://www.asub.ax/sv/om-asub/lagar-och-riktlinjer>.

Vi rekommenderar att du av dataskyddsskäl besvarar enkäten elektroniskt. För en pappersversion eller övriga frågor, kontakta utredare Sanna Roos på ÅSUB (sanna.roos@asub.ax eller 018-25 489).

Neuropsykiatriska funktionsvariationer och utbildningssystemet - Enkät för lärare och pedagoger inom grundskolan

Den här enkäten är en del av undersökningen som kartlägger de förutsättningar som barn, elever och studerande med neuropsykiatriska funktionsvariationer har inom utbildningssystemet på Åland, det vill säga inom förundervisningen, grundskolan och gymnasieskolorna. Undersökningen genomförs av ÅSUB (Ålands statistik- och utredningsbyrå) på uppdrag av Ålands landskapsregering. Du kan svara på frågorna helt anonymt. Samtliga frågor berör inte nödvändigtvis dig och på sådana frågor vänligen välj svarsalternativet "Ej aktuellt/vet inte". När du svarar, utgå ifrån situationen som den är just nu. Genom att svara bidrar du till underlaget för framtida beslut inom utbildningen på Åland. Vid behov kan du spara eller skriva ut den ifyllda blanketten genom att klicka på PDF-knappen på enkätens sista sida.

1. Ditt juridiska kön

- Kvinna
 Man

2. Din ålder

- 18-29 år
 30-39 år
 40-49 år
 50-59 år
 60-69 år
 Annan, vad?

3. I vilken kommun jobbar du?

4. Ditt yrke och arbetserfarenhet

Nivån som du jobbar inom (t.ex. åk 4, specialundervisning)

Yrke (t.ex. klasslärare, speciallärare, ämneslärare)

Arbetserfarenhet (antal år i det nuvarande yrket)

5. Kompetens inom NPF

NPF = neuropsykiatriska funktionsavvikelser som ADHD, autismspektrumtillstånd, dyslexi och dyskalkyli

- Jag upplever att jag har utbildning som ger färdigheter att bemöta elever med NPF.
 Jag upplever att jag har neuropsykiatrisk kunskap som jag har fått på andra sätt än genom utbildning.
 Jag har endast begränsad kompetens inom NPF.

6. Berätta mera om din kompetens. Hurdan utbildning handlar det om? På vilka andra sätt har du fått kunskap om neuropsykiatriska funktionsavvikelser?

7. Hur ofta möter du elever med NPF i ditt arbete?

NPF = neuropsykiatriska funktionsavvikelser som ADHD, autismspektrumtillstånd, dyslexi och dyskalkyli

- Dagligen
 Varje vecka
 Mer sällan
 Inte alls
 Ej aktuellt/vet inte

8. Hur väl känner du till innehållet i följande utbildnings- och stödformer?

Studio är en utbildningsform för elever som har behov av undervisning i en mindre grupp.

	Mycket bra	Bra	Varken bra eller dåligt	Dåligt	Mycket dåligt	Ej aktuellt/vet inte
Allmänpedagogiskt stöd	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Specialpedagogiskt stöd	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Mångprofessionellt stöd	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Träningsundervisningen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Studio	☐	☐	☐	☐	☐	☐

9. Svara på följande påståenden om symptom vid NPF. Välj det svarsalternativ som bäst motsvarar din åsikt.

NPF = neuropsykiatriska funktionsavvikelser som ADHD, autismspektrumtillstånd, dyslexi och dyskalkyli

	Helt av samma åsikt	Delvis av samma åsikt	Varken av samma eller annan åsikt	Delvis av annan åsikt	Helt av annan åsikt	Ej aktuellt/vet inte
Jag vet vad NPF betyder och innebär	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag vet hurdana symptom som är vanliga för barn som eventuellt har ADHD	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag vet hurdana symptom som är vanliga för barn som eventuellt har ADD	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag vet hurdana symptom som är vanliga för barn som eventuellt har autismspektrumtillstånd	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag vet hurdana symptom som är vanliga för barn som eventuellt har tics	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag vet hurdana andra sjukdomar som hör ihop med de neuropsykiatriska diagnoserna som nämns ovan och som kan försvåra barnets skolgång	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag vet hurdana biverkningar som kan uppstå på grund av ADHD-medicineringen (i synnerhet i början av medicineringen)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag upplever att jag har de kunskaper som behövs för att bemöta barn med NPF i mitt arbete	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag är intresserad av att få mer kunskap om hur barn med NPF kan bemötas och habiliteras i förundervisningens/ skolans vardag	☐	☐	☐	☐	☐	☐

10 . Om du önskar mer kunskap om NPF, hurdana kurser eller utbildning är du främst intresserad av?

NPF = neuropsykiatriska funktionsavvikelser som ADHD, autismspektrumtillstånd, dyslexi och dyskalkyli

11 . Svara på följande påståenden om hjälpmedel. Välj det svarsalternativ som bäst motsvarar din åsikt.

	Ja	Nej	Ej aktuellt/vet inte
Jag använder visuella hjälpmedel (t.ex. bildstöd) i mitt arbete	☐	☐	☐
Jag använder tidshjälpmedel (t.ex. Time Timer) i mitt arbete	☐	☐	☐
Jag använder sociala berättelser (t.ex. tecknade serier) för att hjälpa barn som har utmaningar med sociala situationer	☐	☐	☐
Jag hjälper barn att sätta ord på känslor för att hjälpa i sociala situationer	☐	☐	☐

12 . Svara på följande påståenden om habilitering vid NPF. Välj det svarsalternativ som bäst motsvarar din åsikt. Det kan finnas påståenden som inte är relevanta i ditt arbete, välj då svarsalternativet "Ej aktuellt/vet inte".

NPF = neuropsykiatriska funktionsavvikelser som ADHD, autismspektrumtillstånd, dyslexi och dyskalkyli

	Helt av samma åsikt	Delvis av samma åsikt	Varken av samma eller annan åsikt	Delvis av annan åsikt	Helt av annan åsikt	Finns inte tillräckligt med tid eller andra resurser	Ej aktuellt/vet inte
Jag tar hänsyn till barnet med NPF som en individ genom att vid behov möjliggöra en längre svarstid på provet eller möjliggöra att svara muntligt	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag tar hänsyn till barnet med NPF som en individ genom att vid behov möjliggöra färre hemuppgifter	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag tar hänsyn till barnet med NPF genom att vid behov ordna en passlig sittplats t.ex. i klassrummet eller matsalen om barnet har koncentrationssvårigheter eller är högekänsligt	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag möjliggör att barnet med NPF vid behov kan röra på sig under undervisningen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag tar hänsyn till barnet med NPF genom att vid behov erbjuda en dator som stöd för skrivandet eller liknande om barnet har motoriska utmaningar	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag tar hänsyn till barnet med NPF genom att vid behov erbjuda alternativa uppgifter under gymnastiken eller liknande om barnet har motoriska utmaningar	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag ger individuell handledning till barn med NPF på ett sätt som stödjer barnets personliga tillväxt, utveckling och	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

	Helt av samma åsikt	Delvis av samma åsikt	Varken av samma eller annan åsikt	Delvis av annan åsikt	Helt av annan åsikt	Finns inte tillräckligt med tid eller andra resurser	Ej aktuellt/vet inte
delaktighet.							
Jag har samma bekanta och välfungerande rutiner för att minska belastningen som uppstår för barn med NPF på grund av förändringar	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag förbereder förändringar (t.ex. vikarie, ny sittplats) genom att på förhand berätta om dem för barnet med NPF	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag möjliggör vid behov t.ex. öronproppar eller hörlurar om barnet med NPF upplever att ljudet i undervisningsmiljön är för högt	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag tar hänsyn till barnet med NPF genom att vid behov ordna ett lugnt utrymme för arbete om barnet har koncentrationssvårigheter eller är högekänsligt	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag bekräftar barnet med NPF genom att ge positiv feedback alltid när det är möjligt	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag belönar barnet med NPF om barnet har lyckats eller för att uppmuntra barnet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

13 . Hur upplever du att följande stödformer inom grundskolan fungerar för elever med NPF?

NPF = neuropsykiatriska funktionsavvikelser som ADHD, autismspektrumtillstånd, dyslexi och dyskalkyli

	Mycket bra	Bra	Varken bra eller dåligt	Dåligt	Mycket dåligt	Ej aktuellt/vet inte
Allmänpedagogiskt stöd	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Specialpedagogiskt stöd	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Mångprofessionellt stöd	☐	☐	☐	☐	☐	☐

14 . Hur upplever du att övergången mellan barnomsorgen och grundskolan fungerar för elever med NPF?

Övergången kan bl.a. handla om överföring av informationen gällande eleven, eventuell inskolning, introduktion och liknande.

- Mycket bra
- Bra
- Varken bra eller dåligt
- Dåligt
- Mycket dåligt
- Ej aktuellt/vet inte

15. Hur upplever du att övergången mellan lågstadiet (åk 1-6) och högstadiet (åk 7-9) fungerar för elever med NPF?

Övergången kan bl.a. handla om överföring av informationen gällande eleven, eventuell introduktion och liknande.

- Mycket bra
 Bra
 Varken bra eller dåligt
 Dåligt
 Mycket dåligt
 Ej aktuellt/vet inte

16. Hur upplever du att övergången mellan grundskolan och det gymnasiala stadiet fungerar för elever med NPF?

Övergången kan bl.a. handla om överföring av informationen gällande eleven, eventuell introduktion och liknande.

- Mycket bra
 Bra
 Varken bra eller dåligt
 Dåligt
 Mycket dåligt
 Ej aktuellt/vet inte

17. Om du inte är helt nöjd med hur övergången eller hur övrigt samarbete fungerar för elever med NPF (se ovan), berätta vad som skulle kunna underlätta för barnet?

NPF = neuropsykiatriska funktionsavvikelser som ADHD, autismspektrumtillstånd, dyslexi och dyskalkyli

18. Följande påståenden handlar om samarbetet med vårdnadshavare till barn med NPF. Välj det svarsalternativ som bäst motsvarar din åsikt.

NPF = neuropsykiatriska funktionsavvikelser som ADHD, autismspektrumtillstånd, dyslexi och dyskalkyli

	Helt av samma åsikt	Delvis av samma åsikt	Varken av samma eller annan åsikt	Delvis av annan åsikt	Helt av annan åsikt	Ej aktuellt/vet inte
Jag är regelbundet i kontakt med vårdnadshavarna	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag upplever att samarbetet med vårdnadshavarna vanligen är öppet och fungerar bra	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag upplever att jag och vårdnadshavarna vanligen har en liknande syn på barnets situation	☐	☐	☐	☐	☐	☐

19. Anser du att det behövs en resursskola på Åland? Varför?

En resursskola har förutsättningar att ta hänsyn till de behov som barn med NPF har (klasserna är mindre, pedagogiken är anpassad efter individen, personalen har erfarenhet av funktionsnedsättningar etc.).

Ja, varför?

Nej, varför?

Vet inte, varför?

20. Anser du att det behövs ett resurscentrum på Åland? Varför?

I ett resurscentrum ingår bl.a. skolpsykologer och skolkuratorer med olika specialkompetenser, t.ex. inom neuropsykologi, KBT (kognitiv beteendeterapi) samt kring olika specialutredningar.

Ja, varför?

Nej, varför?

Vet inte, varför?

21. Hur anser du att utbildningssystemet på Åland borde utvecklas för att bättre beakta de behov som barn med NPF har? T.ex. behovet av alternativa utbildningsformer, tydlig information kring ansökningsförfarandet till gymnasial utbildning etc.

NPF = neuropsykiatriska funktionsavvikelser som ADHD, autismspektrumtillstånd, dyslexi och dyskalkyli

22. Vill du beskriva dina uppfattningar och erfarenheter kring elever med neuropsykiatriska funktionsavvikelser med större djup? Ange dina kontaktuppgifter (namn och e-postadress/telefonnummer) i rutan nedan så kontaktar vi dig inom november för en intervju (45-60 minuter).

Bilaga 3: Följebrevet och enkäten till studerande (skolorna vid Ålands gymnasium)

Hej!

ÅSUB (Ålands statistik- och utredningsbyrå) har fått som uppdrag av Ålands landskapsregering att kartlägga behovet av särskilt stöd för lärande bland annat på grund av neuropsykiatriska funktionsvariationer. Som en del av utvärderingen skickas den bifogade snabbenkäten till samtliga **studerande i skolorna** vid Ålands gymnasium. Genom att svara på frågorna bidrar du till det fortsatta arbetet för ett mer jämlikt och rättvist utbildningssystem på Åland.

Vänligen fyll i enkäten på länken: www.asub.ax/studerande senast **fredagen den 5.11.2021**.

Samtliga frågor berör inte nödvändigtvis dig och på sådana frågor vänligen välj svarsalternativet "Ej aktuellt/vet inte".

Svaren samlas in och behandlas endast av ÅSUB som följer statistiklagen för Åland (ÅFS 42/94) och dataskyddsförordningen GDPR (2016/679). För dataskydd och behandling av personuppgifter (personuppgiftspolicy), se <https://www.asub.ax/sv/om-asub/dataskydd-och-behandling-personuppgifter-personuppgiftspolicy>. Uppgifterna hanteras med sekretess. En rapport publiceras på ÅSUB:s hemsida (www.asub.ax) under våren 2022. Resultaten redovisas så att enskilda personer inte kan identifieras. Att delta i undersökningen är frivilligt och anonymt. För lagar och riktlinjer gällande hanteringen av svarsuppgifter, se <http://www.asub.ax/sv/om-asub/lagar-och-riktlinjer>.

För frågor, kontakta utredare Sanna Roos på ÅSUB (sanna.roos@asub.ax eller 018-25 489).

Snabbenkät om stöd i undervisningen

Frågorna nedan kartlägger behovet av särskilt stöd i undervisningen bland studerande i skolorna vid Ålands gymnasium. Du kan svara på frågorna helt anonymt. När du svarar, tänk på situationen som den är just nu. Undersökningen genomförs av ÅSUB (Ålands statistik- och utredningsbyrå) för landskapsregeringen på Åland. Genom att svara bidrar du till underlaget för framtida beslut inom utbildningen på Åland.

1. Ditt (juridiska) kön

Kvinna

Man

2. Din ålder

3. Var går du i skola?

4. Får du stöd för ditt lärande?

	Nej	Ja	Vet inte
Tillfällig stödundervisning	☐	☐	☐
Specialundervisning	☐	☐	☐
Yrkesträningsprogrammet vid yrkesgymnasiet (YTP)	☐	☐	☐

5. Har du en diagnos som påverkar ditt lärande (t.ex. ADHD, dyslexi)?

6. Uppskatta ditt stödbehov i skolan.

	Har ej stödbehov	Får tillräckligt med stöd	Behöver mer stöd	Vet inte/ej aktuellt
Anpassade läro- eller hjälpmedel	☐	☐	☐	☐
Stöd för kommunikation (t.ex. bildstöd)	☐	☐	☐	☐
Trygghet i lokaler (att t.ex. kunna röra sig säkert utan skaderisk)	☐	☐	☐	☐
Mer tid för uppgifter under lektioner, prov och liknande	☐	☐	☐	☐
Stöd av specialpedagoger eller speciallärare	☐	☐	☐	☐
Stöd av egen resursperson, t.ex. assistent	☐	☐	☐	☐
Stöd av en resursperson för studerandegruppen, t.ex. en gruppssistent	☐	☐	☐	☐
Särskild undervisningsgrupp eller motsvarande	☐	☐	☐	☐
Undervisning enskilt med läraren	☐	☐	☐	☐
Anpassad bedömning av kunnandet (enligt beslut, i yrkesgymnasiet)	☐	☐	☐	☐
Hemundervisning	☐	☐	☐	☐
Stöd i form av extern handledning till skolpersonalen	☐	☐	☐	☐

Om du inte är nöjd med stödet som du får i skolan (se ovan), berätta vad som skulle kunna underlätta för dig?

Vi vill gärna höra mera om dina erfarenheter av särskilt stöd i undervisningen! Om du har möjlighet att ställa upp för ett samtal, ange dina kontaktuppgifter (namn och e-postadress) i rutan nedan. Vi kontaktar dig i så fall inom november. Vi väljer tidpunkt och plats efter ditt önskemål, och du får gärna ta en kompis med som stöd om du vill. Alla som medverkar får biobiljetter som tack.

Bilaga 4: Intervjuguide – vårdnadshavare

Nedan finns ett exempel på underlaget som användes för intervjuerna bland vårdnadshavarna. Liknande semistrukturerade underlag användes för intervjuer bland övriga grupper.

INLEDNING

10 min

- Välkomna, vilka är vi och varför är vi här: undersökningens syfte, upplägget för intervjun
- NPF = neuropsykiatriska funktionsavvikelser som ADHD, autismspektrumtillstånd, dyslexi och dyskalkyli
- Denna grupp består av (vårdn. till yngre barn/tonårsbarn), perspektiv som kan användas i slutrapporten
- Slutrapporten: anonymt, lagstiftningen som styr ÅSUB:s verksamhet, överenskommelse om tystnadsplikt om sådant som kommer fram under mötet
- Namnrunda, kort!

STÖDFORMERNA (kort)

10 min

- **Hur väl känner du till innehållet i stödformerna (visa formerna på papper)?** *(Har du fått tillräckligt med information från skolan? Har du frågat efter mer information? Är det någonting speciellt som är otydligt med stödformerna för dig? I så fall vad?)*
- **Ur barnets perspektiv: Hurdan kunskap om stödformerna skulle underlätta för barnets skolgång? Varför?**

BARNETS STÖDBEHOV

15 min

- **Behovet kan variera individuellt, får barnet tillräckligt med stöd i skolan?** *(T.ex. skriva/läsa/räkna? Delta i motionsaktiviteter/ praktiska ämnen/ raster/ studiebesök? Var finns det akuta behovet?)*
- **Behövs det större anpassningar i skolan?** *(T.ex. anpassade läro- och hjälpmedel? Trygghet i lokalerna? Flera speciallärare? Annat?)* **Var finns det främsta behovet?**
- **Ur barnets perspektiv: Vilka anpassningar i skolan är de allra viktigaste för att underlätta skolgång? Varför?**

KUNSKAP OM NPF

25 min

- **Finns det tillräckligt med kunskap om NPF i skolan (t.ex. bland lärare/ assistenter/ ledningen)?** *(T.ex. vad NPF betyder och innebär? Symptom vid NPF? Hur bemöta barn med NPF? Vilka hjälpmedel att använda? Andra anpassningar för habilitering?)*
- **(Om din delaktighet: Har du fått något som rört ditt barns skolgång eller undervisning förändrat på ditt eget initiativ? I så fall vad?)**
- **Ur barnets perspektiv: Hurdan kunskap kring NPF är den allra viktigaste/ av största behov i skolan för att underlätta för barnets skolgång? Varför?**
- **Finns det tillräckligt med kunskap om NPF bland övriga aktörer som fritidshem och eftermiddagsverksamhet?** *(T.ex. kunskap om vad NPF betyder och innebär? Symptom vid NPF? Hur bemöta barn med NPF?)*

ÖVERGÅNGAR OCH RESURSSKOLA/RESURSCENTRUM

20 min

- **Hur upplever du att övergången mellan förundervisningen/grundskolan har fungerat för barnet? Lågstadiet/högstadiet? Högstadiet/gymnasiet? Varför?**

- **Anser du att det behövs en resursskola/ett resurscentrum på Åland? Varför?** (En resursskola har förutsättningar att ta hänsyn till de behov som barn med NPF har; klasserna är mindre, pedagogiken är anpassad efter individen, personalen har erfarenhet av funktionsnedsättningar etc.). (I ett resurscentrum ingår bl.a. skolpsykologer och skolkuratorer med olika specialkompetenser, t.ex. inom neuropsykologi, KBT (kognitiv beteendeterapi) samt kring olika specialutredningar.)
- **Ur barnets perspektiv: Vad är den allra viktigaste resursen för att stärka lyckad skolgång bland barn med NPF (övergången, resursskola, resurscentrum), en sak som man önskar? Varför?**

AVSLUTANDE FRÅGOR**10 min**

Vi har pratat om de styrkor och utmaningar som finns i utbildningssystemet för barn med NPF. Kommer ännu att träffa övriga målgrupper: vårdnadshavare, studerande, elever i åk 9, eventuellt andra.

Finns det andra än pedagoger/lärare som är insatta och engagerade med NPF-frågor och som ni tycker att vi eventuellt kunde intervjua?

Rapporten publiceras på hemsidan under våren, kan skicka till e-postadressen om så önskas.

TACK för att ha bidragit.

Bilaga 5: Resultaten för Figur 7

Sammanställning av resultaten i Figur 7. Andel (%) vårdnadshavare till barn i grundskolan som angett att barnet behöver mer stöd, efter aktivitet (se avsnitt 5.2).

Göra prov	$X^2(3) = 122.76, p < .001$
Göra läxor	$X^2(3) = 87.33, p < .001$
Komma ihåg saker	$X^2(3) = 66.21, p < .001$
Tala	$X^2(3) = 74.64, p < .001$
Räkna	$X^2(3) = 105.25, p < .001$
Läsa	$X^2(3) = 102.71, p < .001$
Skriva	$X^2(3) = 114.50, p < .001$
Extern handledning till personalen	$X^2(3) = 112.83, p < .001$
Hemundervisning	$X^2(3) = 61.50, p < .001$
Undervisning enskilt med läraren	$X^2(3) = 110.27, p < .001$
Särskild undervisningsgrupp	$X^2(3) = 104.20, p < .001$
Stöd av en resursperson för gruppen	$X^2(3) = 76.55, p < .001$
Stöd av egen resursperson	$X^2(3) = 80.62, p < .001$
Stöd av specialpedagoger	$X^2(3) = 174.48, p < .001$
Mer tid för uppgifter under lektioner/prov	$X^2(3) = 156.23, p < .001$
Trygghet i lokaler	$X^2(3) = 15.92, p = .001$
Stöd för kommunikation	$X^2(3) = 74.06, p < .001$
Anpassade läro-/hjälpmedel	$X^2(3) = 153.88, p < .001$
Anpassad bedömning	$X^2(3) = 162.20, p < .001$
Studiebesök	$X^2(3) = 49.28, p < .001$
Paus-/rastaktiviteter	$X^2(3) = 47.72, p < .001$
Tillgänglighet på gården	$X^2(3) = 41.08, p < .001$
Klassmiljö	$X^2(3) = 109.22, p < .001$
Praktiska/estetiska ämnen	$X^2(3) = 60.34, p < .001$
Motionsaktiviteter	$X^2(3) = 54.23, p < .001$

Ålands statistik- och utredningsbyrå, ÅSUB, är en oberoende institution vars främsta uppgifter är att verka som Ålands officiella statistikmyndighet och bedriva forskning och utredningsverksamhet. ÅSUB producerar aktuell statistik inom ett stort antal områden. Inom forskningen och utredningsverksamheten är det samhällsekonomiska området centralt men verksamheten omfattar även många andra relevanta samhällsfrågor.

All statistik, alla rapporter och annat kunskapsunderlag publiceras på ÅSUB:s webbplats www.asub.ax.

Tel. +358 18 25490
info@asub.ax | www.asub.ax
PB 1187 | AX-22 111 Mariehamn